

**TEXT PROBLEM
WITHIN THE
BOOK ONLY**

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_164421

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. ^{149.3}
S 55T

Accession No. *P.G. 18254*

Author *Shihabuddin suhraverdi muqtul*

Title *Three treatises on mysticism.*
1935

This book should be returned on or before the date last marked below.

THREE TREATISES ON MYSTICISM

BY

SHIHĀBUDDĪN SUHRAWERDĪ MAQTŪL

with an account of his Life and Poetry

EDITED AND TRANSLATED

BY

Otto Spies and S. K. Khatak

1935.

MEMORIAE MATRIS
SACRUM.

CHAPTER I.

INTRODUCTION.

Shihābuddīn Suhrawardī Maqtūl is one of the outstanding mystic philosophers of the 6th century A.H. He was imprisoned by the order of Ṣalāḥuddīn on a charge of heresy and put to death either by starvation or strangulation by Malik uz-Zāhir, the son of Ṣalāḥuddīn, at Halab in the year 587 A.H. People therefore called him “Shaykh Maqtūl”. It seems to us superfluous to give his biography here, as his life and works have already been studied by several scholars.¹

I have, moreover, given in my edition of Suhrawardī's *Mu'nis ul-'Ushshaq*² an account of his life and works on the basis of such well-known biographical works of the Arabs as have been so far printed. Maulana Syed Sulayman Nadvi and Professor Muhd. Shafi (Lahore), the former in his review of the book in *Ma'ārif*, Vol. 34, number 2, p. 155, Azamgarh 1934, and the latter in a private letter, have drawn my attention to Shahrazūrī's *Nuzhat ul-arwāḥ war-raudat ul-afrāḥ*³. This biographical work contains a long and exhaustive biography of Suhrawardī with a detailed list of his works and poetry and is all the more important as Shahrazūrī himself was an “Ishrāqī”. The information given by him is more comprehensive than that of Yāqūt, Ibn Khallikān and Ibn abī Uṣaibi'a. Since this book is not yet published we consider it worth while to publish here in Chapter IX the Arabic text of the “Murdered Shaykh's” biography. For the edition I have made use of the following MSS.:—

1. Cf. Brockelmann, *Gesch. d. Arab. Lit.*, Vol. I, 437; Muhammad Iqbal, *The Development of Metaphysics in Persia*, London 1908, pp. 121-50; *Encyclopaedia of Islam*, s. v. Suhrawardī; L. Massignon, *Recueil de textes inédits*, Paris 1929, p. 111; M. Horten, *Philosophie des Islam*, München 1924, pp. 120-26.

2. O. Spies, *The Lovers' Friend*, Delhi 1934 (*Bonner Orientalistische Studien*, Nr. 7)

3. Cf. Brockelmann, Vol. I, 468.

1. Berlin 10056 (Landsb. 480),⁴ copied 782/1380, is a fairly good copy denoted by **B** in the list of the variants.

2. Berlin 10055 (Mo 217)⁵ is incomplete, four pages at the end are missing; it abruptly ends with the words:

فهو من المحرومين So the part from لطائف من is not found in this copy. The MS., copied ca 1100/1688, is completely dependent on B and it is denoted here by **C**. Prof. P. Kahle in Bonn was kind enough as to provide me with the rotographs of this MS. and the preceding one.

3. MS No. 990 of the Raghīb Pasha Library in Istanbul is a very reliable copy which I was able to utilise through the kindness of Dr. H. Ritter who sent me the rotographs of it. It is denoted by **R**.

4. The British Museum manuscript Add. 23,365 (Cf. Catal. manuscr. Arab. Mus. Brit., vol II, p. 602) follows entirely the tradition of B and C. It was written in the year 995 A.H. and contains a greater number of mistakes and misreadings by the scribe than the two MSS. B and C and I have denoted it by **L**.

5. A modern transcription of the MS. preserved in Hyderabad⁶ is in the possession of Maulana Sulayman Nadvi who kindly had it transcribed for me. I desire here to express my best thanks to him also. The MS in Hyderabad was copied in the year 1029 A.H. from an old MS. which was completed according to its colophon, on Ramadan, the 25th, 703 A.H. The copy from this MS. is denoted by **S**.

Sulhrawerdī is, besides Ibnul-‘Arabī, one of the most remarkable exponents of the movement which attempted to

4. Cf. W. Ahlwardt, Verzeichnisse der arab. MSS. in Berlin, vol. IX, p. 460.

5. Ibid. Vol. IX, p. 459

6 Cf. Fihrist-i Kutub, Vol. I, p. 212 ; 333.

explain the *Qurān* and the doctrines of Islam to a great extent in an esoteric and allegorical way. His philosophical and mystical ideas and teachings are reflected in his works on philosophy, mysticism, and metaphysics. Suhrawerdī's principal and most characteristic work, *Kitāb hikmat il-ishrāq* "The Philosophy of Illumination" is well-known; and his philosophy is living upto this day in the order the followers of which call themselves "Ishrāqīyūn".¹

Professor L. Massignon has given a chronological classification of Suhrawerdī's works,² and differentiates between works of his youth, of the Peripatetic period, and the Avicenna-Platonic period.³

The works of his youth reveal a struggle between his Iranian conceptions and Islamic doctrines. He was a Persian by birth and a Muslim by faith. So, on the one hand, he is strongly attached to Iranian beliefs and on the other, to his Arabian faith. His earlier writings, consequently, are an attempt to reconcile his philosophical ideas with Islam so much so that inspite of the storm and stress of youth he did not dare to pronounce his doctrines publicly; and so he clothed them in the garb of allegory.⁴ When he later on professed his ideas boldly and openly at Aleppo he had to suffer death for his outspokenness.

The three mystico-philosophical treatises which we edit and translate, for the first time, in the following pages belong to the class of his works of youth. Of this period besides his Arabic works of which *Hayākil un-nūr* is the most important, Suhrawerdī has also some nice and original Persian treatises

1. Cf. Encyclopædia of Islam, s.v. Suhrawardī; O. Spies, loc. cit., p. 18

2. Only 17 of his works are quoted there, a list containing 50 books, however, is given on the pages 101-102 of this book.

3. Cf. L. Massignon, Textes inédits etc., p. 113.

4. These allegories are the oldest allegories in Persian literature known so far.

which have remained unnoticed and almost unknown upto the present day. These treatises are as follows:—

I. Mu'nis ul-'Ushshaq

“The Lovers' Friend” is perhaps the most characteristic of these rasā'il. It is an allegory on the Quranic story of Joseph and contains also an original tract on microcosm in which the metropolis of spirit guarded by an Old-Youth (*i.e.* the Eternal Reason) is described at length. It has been edited on the basis of MSS. in Constantinople by O. Spies with a Persian commentary; and translated into French by Henry Corbin.⁵ Another MS. of the same is preserved in Bankipore No. 2205, fol. 17a-25a in a manuscript of mixed contents, dated 1238/39 A.H. Cf. Supplement to the Catalogue of the Pers. Manuser., Vol II., Calcutta 1933, p. 137.

II. Lughat-i Mūrān

“The Language of the Ants” is also an allegorical composition consisting of 12 chapters wherein the author has explained delicate mystico-philosophical theories in commonplace appealing terms. The first nine chapters are in the form of stories and the characters employed are birds and animals which are made to speak and think. The last three chapters are written rather in the form of aphorisms and the treatment here is brief but bold.

The subject-matter of the 12 chapters is as follows:—

1. Man is from divine origin and union with God is his ultimate goal.
2. Man should detach himself from the world and seek union with God
3. Union is possible.

5. Pour l' Anthropologie Philosophique: Un traité Persan inédit de Suhrawerdī d'Alep (+1191), *Recherches Philosophiques* 1932-33, p. 371-423.

4. God is Omniscient; and man must try to comprehend His qualities.
5. Comprehension of Divine Qualities is possible through self-purification and renunciation.
6. No one can harm a ṣūfī; and he enjoys the tortures to which he is subjected.
7. To save himself from troubles the ṣūfī should not express all that is in his ken as only a few can understand those conceptions.
8. One who forgets God forgets everything, and God alone can guide him back to the right path.
9. Divine favours are proportionate to human labours, and the utmost exertions are met with unbounded munificence.
10. God is free from directions.
11. Self-mortification is the only road to self-emancipation.
12. God alone will remain for ever; all else is transitory.

Only one manuscript of the "Language of the Ants" is known which is extant in Constantinople, Aya Sofya No. 4821, foll. 88-97. It was written in 677 A.H. This MS. of mixed contents contains also other tracts *e. g.*, SUHRAWERDĪ'S *Mu'nis ul-'Ushshūq*, foll. 48a-59b (Cf. O. SPIES, *The Lovers' Friend*, p. 19); AḤMAD UL-GHAZĀLIS', *Sawānīh*, foll. 97a—124b. (Cf. H. Ritter, *Philologica VII*, *Der Islam*, Vol. XXI, p. 94) etc.

III. Ṣafir-i-Sīmurgh

"The Note of Sīmurgh" is a mystical tract. It is divided into two parts (*qism*) of three chapters (*fasl*) each. The

author describes it as "a few sentences written about the states of the Brethren of Seclusion" and calls it "The Note of Sīmurgh" whom he introduces at length. The Sīmurgh, here, stands for the ṣūfī (*sālik*) who has passed all the stages (*maqāmāt*) on the road (*tarīqa*) and reached the goal (*fanā fil-ḥaqq*).

The author begins by saying, that, he who renounces the world and gives up all wordly attachments and practices sufistic exercises for a certain time becomes a ṣūfī and acquires the various qualities which he next sets to enumerate.

In the first chapter of the first part, entitled "About the Beginnings", Suhrwerdī deals with the excellence of the acquisition of the knowledge of God (*ma'rifa*) and corroborates his reasonings by Quranic quotations; in the second chapter he gives an account of the Divine Lights that appear to the Ṣūfī and guide him. In the third chapter he says that when the Lights remain for a long time and do not pass away quickly it is called "Tranquillity" (*sakīna*) and describes the delights and attainments of the man who has attained "Tranquillity".

In the first chapter of the second part which is entitled "About the Ends" Suhrwerdī describes *fanā-i-akbar* as the stage beyond "Tranquillity" in which the ṣūfī becomes unconscious of himself, and *fanā dar fanā* as the stage in which he becomes unconscious of the unconsciousness. He also enumerates the various unifications in connection with annihilation. In chapter two the author explains the advantages of *ma'rifa* warning us, however, against exposing and divulging the secret of "Predestination". In the last chapter he deals with Affection (*muhabbat*) and Relish (*ladhdhat*). He regards affection as imperfect, and relish as leading to perfection.

(On the whole, we have adopted the text of our edition from the manuscript Fatih 5426, fol. 103a-108a replacing it in

some places by the Bankipore manuscript where this latter text seemed to be more correct.

A few grammatical and orthographical remarks about the Fatih MS.¹ may be added. Sometimes the comparative is used for the superlative² e.g. کاملتر for کامترین. In such cases we have retained the comparative form in the text, translating it, however, by the superlative. The copyist does not differentiate between د and ذ and ك and ك; he also generally makes no distinction between ب and پ and ج and ج. The *madda* above *alif* is never given, but *zabar* is sometimes—and that very rarely—given instead. < in compound words is always written without the final , e.g. چنانكه is written as چنانك. In the plural sometimes the orthography سرهای or آوازه‌ها is found.

The second manuscript, extant in Bankipore No. 2203, fol. 1b—8b (Cf. Suppl. Cat. p. 135) is a fairly modern copy but contains better readings sometimes. In the colophon, dated Tuesday the 11th Dhu 'l-Hijja 1238 A. H., the scribe Imdād 'Alī says that he transcribed the copy by the order of Nawwāb Nūr-ul-Ḥasan Khān Bahādur. The colophon runs thus:

رزقنا الله الخلاص عن تلك الجزيرات وسواكتها وعن جميع الموانع
وأوصلنا الى بحر المعاني والحقائق وشرفنا بوصول شيخنا وإيئنا
واستادنا بوقت سپهر روز شنبه بتاريخ يازدهم شهر ذى الحجه فى ٢٣٨ هجرى
قدسى حسب الارشاد نواب فلك جناب كردون بارگاه دولت و اقبال همراه

1. This MS. of mixed contents contains among others al-Ghazālī's *ḥamāyat ahl al-ibāḥat* which has meanwhile been edited and translated by O. Pretzl, *Die Streitschrift des Ghazālī gegen die Ibāḥiya*, München 1933: (not seen): Suhrawardī's, *Pertevname*, fol. 52a—79a, *Ḥayakil un-nūr*, fol. 79b—91a, Mu'nis ul-'Ushshāq, fol. 19b—99a (cf. O. Spies, loc. cit., p. 20) etc.

2. This may be an influence from Arabic.

عالیجاء معالی پایگاہ عمدۃ الاعاظم والاعیان صاحب الجود والامتنان جناب
نواب نور الحسن خان بہادر دام اقبالہ و ضاعف حشمتہ واجلالہ از دست
فقیر حقیر پر تقصیر عاصی پر معاصی امداد علی غفر اللہ ذنوبہ و ستر
عیوبہ اتمام یافت بعون ملک الوہاب ۔

We could utilise this manuscript through the kind offices of Mr. Syed Akhtar Imam, M.A. student of Arabic in the Muslim University, who carefully collated our text with this manuscript. We thank him very much for his help. We denote the Bankipore manuscript by **B** while the Constantinople manuscript is denoted by **A**. In the list of the variants the abbreviation غ means غیر موجودہ فی .

IV. Tarjuma lisān ul-ḥaqq wa-huwa risālat ut-tair.

The next treatise belongs to just the same literary *genre* as the preceding treatises. The author calls it "Translation of the language of Truth and this is The Treatise of the Bird".

(a) The Treatise.

According to H. Khal. III, p. 418 both Ibn Sīnā and al-Ghazālī have composed Arabic treatises under the same title. H. Khal. does not mention that of Suhrawardī. The Arabic text of Ibn Sīnā's treatise was edited by M.A.F. Mehren with a French translation¹. By a comparison of the Arabic and Persian texts we come to the conclusion that both are almost identical and that the Persian version is more or less a translation of the Arabic text although there are sometimes additions or omissions in this text or that.

1. Traités Mystiques, 2 ième Fascicule, Leiden 1891. According to Zirkili, Qamūs, page 251, it was also published again in "Al-Mashriq" Vol. IV, page 772.

The authorship of Ibn Sīnā is quite certain as his disciple al-Jūzjānī and after him Ibn abī Uṣaibi'a¹ mention it, characterising it in the following words: "The treatise of the Bird, an allegorical composition in which he described how he reached the knowledge of Truth".

Thus we have here, as stated by Suhrawardī himself at the very beginning, a Persian translation of Ibn Sīnā's treatise by Suhrawardī.² Shahrāzūrī also mentions the *Risālat al-ṭ-ṭair* as one of Suhrawardī's works. Cf. p. 102, No. 31 of this book.

The treatise itself is a small allegory that hints at the worldly distractions that face, and the impediments that are to be surmounted by the mystic traveller who is represented in the story as a bird.

The Bird relates³ that some hunters netted a flock of birds in which he was flying, and considered his bondage and imprisonment congenial until one day he saw his other companions free and about to fly, but still having a strip of the bonds on their legs. After some incipient refusal they assisted in setting him free. But they could not remove from his leg the remaining strap which they also wore. After a long flight over seven mountains they came to the eighth where there was the "King" whom they informed about their condition and who expressed his readiness to help them in unfettering the remaining bonds. He, therefore, sent with them a messenger for the execution of that task.

1. ed. A. Müller, Vol. II, page 19.

2. Suhrawardī, on the other hand, has composed another tract quite similar to Ibn Sīnā's *risālat al-ṭ-ṭair* which is entitled *al-ghurbat al-ghariba*. It has always been mentioned among the works of the murdered Shaykh Reḥ. H. Khal. III, 310; Yāqūt VII, 270; Mir'āt al-janān III, 435; and p. 102, No. 27 of this book. Four manuscripts of it are extant in Constantinople; cf. Spies, *Mu'nis ul-'Ushshāq*, page 13. The edition and translation of this text is under preparation.

3. Cf. also the statement of its contents given by Mehren, loc. cit., pp. 25-26.

The edition of the text is based on the same manuscript Fatih 5426, foll 99b—102a. Although written by the same hand as *Sajr-i Simurgh* the copy of *risālat ut-tair* is full of mistakes of the copyist which have been corrected in the foot-notes. Other MSS. of it are not known.

(b) The Commentary.

The author of the Persian commentary ¹ is 'OMAR B. SAHLĀN US-SĀWĀJĪ . He lived at Nīshāpūr and was an eminent philosopher of the time of Malak Shāh Saljūqī. ² The commentator is the author of *Risālat-us-sanjariya fī k'ā'ināt il-'unsuriya* (cf. H. Khal. III. 412) and *Tarikh Ishbāhān* (cf H. Khal II, 108). 'Omar b. Sahlān ³ supported himself by selling his transcripts of Ibn Sīnā's *ash-Shifa* ⁴.

There is only one manuscript of this commentary so far known. It is extant in the British Museum, and described in Catal. Codd. Manuser. Arab. Mus. Brit., Vol. II, p. 450 No. 26. We thought it desirable to edit this commentary along with the Persian text and to desist from translating it since it has been utilised to a certain extent by the French translator.

V. Par-i Jibrā'il.

"THE WING OF GABRIEL" is the next of these treatises which will shortly be edited by H. CORBIN⁵ with a Persian Commentary ⁶ in the "*Journal Asiatique*." It is therefore not

1. Cf. Brockelmann, Vol. I. p. 456, No. 44; Mehren, loc. cit., p. 25.

2. Or of Sultan Sanjar (512-548 A.H.) Cf. Br. Mus. Cat. of Pers. MSS., Vol. II, 439. For the author's *nisha* cf. Yāqūt, Mu'jam, ed. Wāstenfeld, Vol. III, p. 24.

3. In Flügel's edition of H. Khal. II, 108 read 'Omar instead of 'Abdullāh; in the Constantinople edition I, 217 read *Sahlān* instead of *Shahlān*.

4. Cf. Suppl. Pers. MSS. in the British Museum, p. 1087b.

5. We learn this from a personal letter to Prof. O. Spies.

6. Rotographs of the commentary were sent to him by O. Spies as he had times expressed his desire several times to edit it jointly with O. Spies.

necessary to go into the details although we have carefully studied it. Besides the manuscript in Constantinople, Aya Sofya 4821¹ another manuscript is extant in Bankipore, No. 2206, fol 25b-31a.² It is entitled here "Bayān-iāwāz-i par-i Jibrā'il"

There are some more rasā'il of this kind of which no manuscripts are known to us so far; they are mentioned in Shahrazūri's *Nuzhat ul-arwāh*. Cf. p. 102 of this book.

Suhrawerdī's works are full of his philosophy and, particularly, his philosophical ideas are scattered about in the accompanying treatises. Although the ideas are not systematically developed, yet we find ample material to work upon. The various aspects of philosophy, ontology, cosmology and psychology can be expounded with the help of his writings. We do not propose here to deal with them in detail³ as a separate paper on Suhrawerdī's philosophy according to the texts edited here will be published in the next volume of the "Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society."

As regards the translation it has been our endeavour to give a literal translation as far as possible, but at times we could not help translating freely. The quotations from the Holy Quran are given according to the translation of MARMA-
DUKE PICKTHALL, *The Meaning of The Glorious Koran*, London 1930. In the list of the variants to the texts غ means غير موجودة فى. Other abbreviations are given in the first chapter or where the book is quoted for the first time.

1. Cf. O. Spies, *Mu'nis*, p. 19.

2. Cf. *Suppl. Catal.*, p. 137.

3. Dr. Mohammad Iqbal has dealt with them in general in his book "The Development of metaphysics in Persia," London 1908, pp.120-150.

Our best thanks are due to Dr. H. RITTER in Constantinople for sending us certain rotographs of manuscripts preserved there, to Messrs. ABDUL AZIZ MEMON (Arabic Department) and ZIA-I AHMAD Badauni (Persian Department) for some useful suggestions, and to NAWWAB MUHAMMAD ISMAIL KHAN, the Acting Vice-Chancellor of the Muslim University, for providing a part of the funds for publication.

CHAPTER II.

TRANSLATION

OF THE

“LANGUAGE OF THE ANTS”

In the name of God, the Merciful, the Compassionate!
O Lord increase my knowledge.

Praise be to the originator of all, for, in reality, all the entirety deserves to acknowledge that the existence of all the existant things is due to witnessing the “essence.”

And benedictions be upon the Lord of mankind, Muhammad the chosen—peace of God be upon him, his offspring and their souls.

One of the dear friends who was favourably inclined towards this frail being requested me. I will write a few sentences pointing out the procedure, provided he withholds them from incapable persons—if it pleases God. They are called “Language of the Ants” and success is with God.

CHAPTER ONE.

A few fleet and loin-girded ants came out of the depth of the darkness of their ambush and their prior abode and made for the desert in order to arrange for their victuals. By chance, some shoots of vegetation came into the region of their observation. In the morning time drops of dew had settled on the sides of their surfaces. One [of them] asked another: “What is this?” Some said: “The source of these drops is the earth.” Others said: “They are from the sea.”

In this manner a controversy arose. A dextrous ant amongst them said: "Wait for a moment [to see] which way is it inclined, for every one has an attraction towards the side of its origin and an inclination for adhesion to its mine and source. All things are drawn towards their choice. Don't you see that a clod of earth is thrown towards the surroundings, but since its origin is a stone, and since the rule of "All things return to their origin" is well-laid, the clod finally comes down. Whatever retreats to pure darkness has also that [darkness] for its source. And on the side of the light of Divinity this fact is more evident with regard to a noble essence, God forbid any supposition of a union. Whatever seeks light is also from light."

The ants were in this [discussion] when the sun grew warm and the dew began to rise from the face of the vegetation. The ants, [then], came to know that it did not belong to the earth; it went to the air as it belonged to the air. "Light upon light; Allah guideth unto this light whom He will; and Allah speaketh to mankind in allegories."¹ "And that thy Lord, He is the goal."² "Unto Him good words ascend, and the pious deed doth He exalt."³

CHAPTER TWO.

Some turtles had a nest on the shore. At a certain time they were gazing upon the sea by way of recreation. A speckled bird was playing on the surface of the water after the habit of the birds. Sometimes it dived and sometimes it emerged. One of them asked: "Is this agreeable form watery or airy?" Another said: "If it had not been watery, what had it to do with water." A third one said: "If it is watery it cannot live without water."

-
1. Quran XXIV, 35.
 2. Quran LIII, 43.
 3. Quran XXXV, 11.

The Qaḍī, a sincere judge, decided the matter in this wise: "Observe it and look after its affairs! If it can live without water it is neither watery nor is it in need of water. The proof of this is the fish that when it leaves the water its life cannot continue." Suddenly a strong wind arose and stirred the water. The small bird took to the height of the air. They said to the judge: "Our satisfaction needs an explanation."

The judge quoting the saying of Abū Ṭalīb Makki¹—may God sanctify his soul—about our Prophet—Peace of God be upon him—in the chapter "Extasy and Fear" [namely]: "When he puts it on, it removes the order of the 'aql from him and so the "Kaun" and "makān" is taken away from him", said: "In the state of extasy the "makān" was taken away from the Prophet," and that he² says about Ḥasan-i Ṣāliḥ³ in the chapter "Affection" regarding the "maqām-i Khulla:"⁴ "The vision appears to him and then the "makān" is rolled up for him." And the great men consider passions amongst the veils of intellect and the body as the place. Ḥusain b. Manṣūr says regarding the Chosen—peace be upon him: "He shut the eyes out of kindness." He also says: "The Ṣūfī is beyond the beings and above the worlds." All are agreed that so long as the veils are not removed observation cannot be acquired. This essence which comes into observation is created and produced.⁵

All the turtles cried out: "How can an essence relating to place go out of the place and how can it break off from

1. Abū Ṭalīb Muḥammad b. 'Alī al-Makki led the life of an ascetic and wa'iz; he lived in Mekka, Basra and Bagdad where he died in 380 or 386. Cf. Brockelmann I, 200; Tārīkh Baghdād, Vol. III, page 89; Ibn Khallikān p. 602; Nafahātul-Uns p. 135; Massignon, Lexique, Index, p. 291.

2. *i. e.* Abū Ṭalīb Makki.

3. The famous ascetic Ḥusain al-Baḡrī.

4. *i. e.* the stage of "Divine Friendship." Cf. Massignon, Lexique, p. 177; 195.

5. Cf. Massignon, Lex. Oriental. Vol. II, 550.

the [six] directions?" The judge replied: "I too related this story at this length for this very purpose." The turtles cried out: "We have dismissed you; you are dismissed" and threw dust on him and retired to their nest.

CHAPTER THREE.

All the birds were present in the court of Solomon—peace be upon him—except the nightingale. Solomon appointed a bird as a messenger to tell the nightingale "it is necessary for us to meet each other." When the nightingale received the message of Solomon—peace be upon him—he had not come out of his nest. He turned to his friends [saying] "The command of Solomon—peace be upon him—is in this manner and he does not tell lies. He has promised an assembling. If he is outside, an assembling and meeting is not possible inside; and our nest cannot hold him; and there is no other way."

There was an aged one among them. He said: "If the promise of "The day when they shall meet Him"¹ be right and the declaration of "All will be brought before Us"² and "Unto Us is their return"³ "Firmly established in the favour of a Mighty King"⁴ comes true, the way is this: since our nest cannot hold King Solomon we should also leave the nest and go to him, else meeting will not be possible. Junayd—mercy of God be upon him—was asked: "What is Taşawwuf?" He recited this verse:

"He sang to me wholeheartedly, and I also sang as he did,
And we were wherever they were, and they were
wherever we were."

-
1. Quran XXXIII, 43.
 2. Quran XXXVI, 32.
 3. Quran LXXXVIII, 25.
 4. Quran LIV, 55.

CHAPTER FOUR.

Kaikhusrav had a world-displaying cup. Whatever he liked he could inspect there. He saw the universe and became informed of concealed things. It had been made by a slave, out of leather, in the form of a cone. He had placed thereon an opening and closing mechanism. When he wanted to see one of the concealed things he opened the cover. When he had opened all fastenings it did not come out. When he had closed all it came out of the turning instrument. When the sun was on head, he placed that cup against it. When the light of the sun fell on it all drawings and lines of the world appeared there. "And when the earth is spread out and hath cast out all that was in her, and is empty and attentive to her Lord in fear! Thou, verily, O man, art working toward thy Lord a work which thou wilt meet (in His Presence)." ¹ "Not a secret of you will, be hidden." ² "A soul will know what it hath sent before it and what left behind." ³

Verse:

"When I heard from my master the description of
the cup of Jem
I was myself the world-displaying cup of Jem".

Verse:

"They talk of the world-displaying cup,
Our woollen cloth is that old buried cup."
"This is from Junayd:" "The nightly flashes of light
shine when they appear."

CHAPTER FIVE.

Someone became friendly with one of the kings of the Jinns. He said to him: "How can I see you?" He replied:

-
1. Quran LXXXIV, 3—6.
 2. Quran LXIX, 18.
 3. Quran LXXXII, 5.

"If you want to have the advantage of seeing us put some frankincense in fire and throw away all the pieces of iron that are in the house; and of the seven metals, all that produce noise and sound. "Pollution shun!"¹ And remove everything that has noise in stability and companionship. "Then bear with them and say : Peace!"² Then look out of the window after having sat in a circle and having burned frankincense. You will see me; for others "it is an evil similitude."³ They asked Junayd—may God have mercy on him: "What is *Taşawwuf*?" He replied: "They are the people of a house which nobody except them enters." Khwaja Abū Sa'īd Kharrāz⁴ may God have mercy on him—said:

"My qualities rose for the sovereign altogether,
My qualities disappeared when you disappeared from
the prison,
And he disappeared on whose account was my
absence,
So this was my annihilation, understand, O people of
senses."

In reply to one he says the verse:

"I am perplexed and I do not know on account of
my perplexity who I am,
Except what people say about me and my companions."

One of the great men says: "Cut off the attachments and cast out the obstacles so that you witness the Lord of the

1. Quran LXXIV, 5.

2. Quran XLIII, 8.

3. Quran XVI, 62.

4. *Abū Sa'īd Aḥmad b. 'Īsā al-Kharrāz*, born in Bagdād died in Cairo in 286 A. H.-899 A. D. For his life of *Tārīkh Baghdād*, Vol. IV p. 276; *Shadhārāt* II 192; his doctrine is developed by Massignon, *Lexique Technique*, p. 270-73; Selections from his sayings: Massignon, *Textes inédits* p. 42.

creatures." He said: "When we did so and fulfilled all the conditions:" "the earth shineth with the light of her Lord, and it is judged between them with truth"¹ and it is said, "Praise be to Allah, Lord of the worlds. Peace be upon those meeting-places, verily they are the path of my approach to water and the channel of my north wind."

CHAPTER SIX.

At a certain time, some bats turned hostile towards a chameleon and the animosity between them became violent. The controversy between them transgressed the limit. The bats decided that when the darkness of the night is diffused over the surface of the firmament and the sun goes into the enclosure of sunset, they will gather and make an attempt against the chameleon and will take the chameleon captive like warriors in order to punish it according to their heart's desire and to kill it by the way of vengeance. When the time at their disposal came to an end they came out and dragged the poor chameleon to their house of adversity by assisting and helping one another. They kept it captive for that night. In the morning they said: "What is the mode of punishing this chameleon?" All agreed on killing it. Then they consulted one another about the manner, and came to the conclusion that there is no punishment worse than looking at the sun. Altogether, in analogy of their own conditions, they did not regard any punishment worse than association with the sun. They terrified it of looking at the sun. The chameleon itself wished that of God. The poor chameleon desired in its heart this sort of death. Husain-i Manşûr says:

"Kill me, O my confidants; killing me is my life,
My life is my death and my death is my life."

1. Quran XXIX, 69.

When the sun arose they threw it out of their house of misfortune, in order that it may be tortured by the rays of the sun, and that torture was its vivification and "Think not of those, who are slain in the way of Allah, as dead. Nay, they are living. With their Lord they have provision; jubilant [are they] because of that which Allah hath bestowed upon them of His bounty." ¹

If the bats knew how much kindness they had done to the chameleon by that punishment and what defect they have by loss of its pleasure they would have died out of anger.

Abû Sulaimân of Darân² says: "If the heedless knew what pleasures of the gnostic they lack, they would die out of sadness."

CHAPTER SEVEN.

Once a hoopoo on his way, fell amongst the fairies, and alighted in their nest. The hoopoo is known for extreme keen-sightedness. The fairies are purblind; as the story of their states is well-known to the Arabs. The hoopoo passed the night in their nest and they asked all sorts of news from him.

In the morning the hoopoo prepared to depart and decided to leave. The fairies said: "O wretch, what is this novelty that you have introduced? Do they travel in the

1. Quran III, 163.

2. Abû Sulaimân 'Abdarrahmân b. 'Atiyah ad-Darânî, disciple of 'Abdalwâhid b. Zaid (cf. Massignon, *Textes* p. 5), was born in the year 140 A. H. in Wasit. He left his native place about 180 and settled down at Darâyâ, in the plain of Damascus, where he died in 215 A. H. His disciple was Ahmad b. abi'l-Hawwârî who edited the works of his master. Cf. Massignon, *Lexique* p. 197 sqq.

day?" The hoopoo replied: "This is a strange thing; all movements are done in the day." The fairies said: "Perhaps you are mad. How can anyone see a thing in the dark day when the sun becomes dark?" He answered: "It is just the opposite. You have all the lights of this world through the light of the sun. All the luminous objects obtain light and acquire brilliancy from it. They call it "eye of the sun," because it is the source of light."

They compelled him (to explain) how anyone can see a thing in the day. He said: "In imagining things we connect them with ourselves. All persons see in the day and behold, I am seeing. I am in the world of observation. To my eyes the veils are removed. In spite of my doubts I perceive brilliant surfaces by way of revelation."

The fairies, on hearing this story, forthwith began to lament and raised a tumult and said to one another: "This bird asserts perspicacity in the day when there is a presumption of blindness." They immediately attacked the eyes of the hoopoo with their beaks and claws and abused him and called him "one who can see in the day" because purblindness was a virtue to them. They said: "If you do not repent there is fear of your death." The hoopoo thought: "If I do not withdraw they will kill me because mostly they wound the eye; and death and blindness will occur simultaneously." He received the inspiration "Speak to the people according to their intelligence." He immediately closed his eyes and said, "Here! I have also attained to your state and become blind."

When they found things to be thus, they refrained from beating and charging. The hoopoo came to know that the proposition, "To divulge the Divine secret is unbelief, to divulge the secret of predestination is rebellion, and to publish a secret is unbelief" is current amongst the fairies.

Upto the time of departure he used to pretend blindness with great difficulties and used to say:

“Many a time have I said that I will divulge,
 Whatever secrets there are in the world.
 But out of fear of the sword and slaps on the neck
 There are a thousand ties on my tongue.”

He was distressed in himself and said: “Verily in the house of my friend is knowledge in a great amount, if I find for it those who will take it.” “If the veil is removed, my belief will not be increased” and the verse “So that they worship not Allah Who bringeth forth the hidden in the heavens and the earth.”¹ “And there is not a thing but with Us are the stores thereof; and We send it not down save in appointed measure.”²

CHAPTER EIGHT.

A king had a garden which was never without sweet basils, verdure, and places of pleasure, in all the four seasons. Great streams were running there and many varieties of birds produced different sorts of tones on the sides of the branches. Every tune that could come to the mind and every beauty that could come to the imagination was available in that garden. Of all that, there was a number of peacocks with extreme gentleness, beauty and grace, that lived and resided there.

One day the king caught a peacock out of them and ordered him to be sewn in leather so that no colour of his feathers remained visible. He could not observe his beauty however much he tried. According to his (king's) order a basket was placed over him in the garden which had not but

1. Quran XXVII, 25.

2. Quran XV, 27.

one hole through which they put a little millet for the sake of victuals and provision of his livelihood.

Times passed. This peacock forgot himself, the kingdom, the garden and the other peacocks. He looked at himself and could not see anything except the dirty and wretched leather and a very dark and uneven habitation. He made up with that, and confirmed in his mind that there can be no land larger than the base of the basket. So that he firmly believed that if anyone contends a pleasure and a dwelling and a perfection beyond this, it will be absolute heresy, complete blunder and pure ignorance. But, whenever a wind blew and he received the smells of flowers, trees, roses, violets, jessamines and varieties of basils through that hole he found a strange pleasure. A commotion appeared in him and he experienced the delight of flight. And he felt a desire in him, but he did not know where the desire came from, because he considered himself no other than the leather, and the world no other than the basket, and the food no other than the millet. He had forgotten everything.

And also, when he sometimes heard the notes and sounds of the peacocks and the tunes of the other birds, his desire and inclination became manifest, but he did not become aware through the sounds of the birds and the blowing of the morning breeze. One day he was enjoying these:

“There came to me the morning breeze almost saying:
I am a messenger to you from the friends.”

For a long time he remained meditating what that sweet smelling wind was and where those melodious sounds came from.

“O lightning that flashes,
From what sides of the enclosure do you spread?”

He could not understand while at those "times" a happiness involuntarily appeared in him.

Ah, if but Lailā once would send me a greeting
down of grace, though between us lay the
dust and the flags of stone,

My greeting of joy should spring in answer, or
there should cry toward her an owl, ill bird
that shrieks in the gloom of graves!¹

This ignorance of his was due to his having forgotten himself and his country. "They forgot Allah, therefore He caused them to forget their souls."² Every time when a wind or a sound came from the garden he felt a desire without discerning its cause or knowing its reason.

"The lightning of Ma'arra travelled after the
middle of the night,
It passed the night at Rāma³ describing its
weariness,
It deeply grieved riders, horses and camels
And increased till it was about to grieve the
saddles."⁴

He remained in that perplexity for many days, till one day the king ordered: "Bring the bird and set it free from the basket and the leather." "There is but one shout⁵ and lo!

1. These verses, taken from the Hamāsa, figure in the famous tale which is told of the death of Lailā, the beloved of Tūbah, son of al-Humayir. Cf. the translation by Ch. J. Lyall, *Ancient Arabian Poetry*, London 1885, p. 76.

2. Quran LIX, 20.

3. Name of a place.

4. From the beginning of *Siqt uz-zand* by Abu 'l-'Alā al-Ma'arrī. Cf. *Sharh at-tanwīr 'alā siqt az-zand*, Cairo 1303, p. 23.

5. Quran XXVII, 19.

from the graves they lie unto their Lord.”¹ “When the contents of the graves are poured forth and the secrets of the breasts are made known, on that day will their Lord be perfectly informed concerning them.”²

When the peacock came out of the veils he saw, himself in the garden, and his colours, and the garden, and the flowers, and the figures, and the expanse of the world, and the ability of walking and flying, and the sounds and tunes of other birds. He remained astonished about the state of affairs and felt regret. “Alas, my grief that I was unmindful of Allah;”³ “And now We have removed from thee thy covering, and piercing is thy sight this day.”⁴ “Why, then, when [the soul] cometh upto the throat [of the dying] and ye are at that moment looking; and We are nearer unto him than ye are, but ye see not.”⁵ “Nay, but ye will come to know! Nay, but ye will come to know!”⁶

CHAPTER NINE.

All the stars and constellations spoke to Idris—peace be upon him. He asked the moon: “Why does your light decrease sometimes and increase at others?” She replied: “Know you! that my body is black, but polished and clear and I have no light. But when I am opposite to the sun, in proportion to the opposition an amount of his light⁷ appears in the mirror of my body; as the figures of the other bodies appear in the mirror. When I come to the

1. Quran XXVI, 51.

2. Quran C, 9-11.

3. Quran XXXIX, 57.

4. Quran L, 27.

5. Quran LVI, 82.

6. Quran CII, 3-4.

7. Cf. *mathalu nārihi* in Quran XXVI, 35.

utmost encountering I progress from the nadir of the new moon to the zenith of the full moon. Idris inquired from her: "How much is his friendship with you?" She replied: "To such an extent that whenever I look at myself at the time of encountering I see the sun because image of the sunlight is manifest in me, since all the smoothness of my surface and the polish of my face is fixed for accepting his light. So, every time when I look at myself I see the sun. Do you not see that if a mirror is placed before the sun the figure of the sun appears in it? If by Divine decree the mirror had eyes and looked at itself when it is before the sun, it would not have seen but the sun, in spite of its being iron. It would have said: "I am the sun," because it would not have seen in itself anything except the sun. If it says: "I am the Truth" or "Glory be to me! How great is my glory"¹ its excuse must be accepted; even the blasphemy "wherefrom I came near, verily, you are me."

CHAPTER TEN.

For one who lives in a house, if the house is in directions he is also in directions. This is also necessitated on the negative side in this way: "He vacated a house for me, who am one of the broken-hearted." God is free from place and direction. The supposition of the rescinders is wrong, namely, "Firmness of resolution comes proportionately to the people endowed with resolution," and everything of the house resembles the landlord. "Naught is as His likeness; and He is the Hearer, the Seer."² Never can the house and the landlord be one.³

1. For the explanation of "subhāni" see Massignon, *Lexique*, p. 249 sqq.

2. *Quran* XLII, 9.

3. This is a very condensed chapter. Many things have been taken for granted. It, therefore, seems necessary to trace the development of the ideas of the author. This chapter is written in refutation of those who confine God to directions. They say that it is the knowledge of God and

CHAPTER ELEVEN.

Whatever is useful and good is bad; whatever is the veil of the way is the unbelief of men. To be satisfied with self through what it acquires and to make up with that is a weakness in the path of the [mystical] travelling and to be pleased with oneself is vanity, although it is on account of Truth. To turn the face towards God entirely is liberation.

CHAPTER TWELVE.

A fool placed a light before the sun and said: "O mother, the sun has made our light invisible." She replied: "If it is taken out of the house, especially near the sun, nothing will remain. Then the light and its brilliancy will vanish." But when one sees a big thing he considers a small one contemptible in comparison with that. One who enters a house from the sunshine cannot see anything although it (the house) is illuminated. "Everyone that is thereon will pass away; there remaineth but the countenance of thy Lord of Might and Glory."¹ "Is not everything except God in vain?"² "He is the First and the Last, and the Outward and the Inward; and He is Knower of all things."³

not God Himself that is present everywhere. In fact, they have assigned Him a definite place, the *'arsh*. The author meets their arguments by saying: God does not live in a place, and He is therefore not in directions, because he who lives in a house is in directions, since the house is in directions. He also proves this by a negative proof according to *فرغ لي بيتا*. He further negates their contention of "Everything of the house resembles the landlord" which is based on *قدراهل الزم* على by quoting the Quranic verse *ليس كمثل شي* and concludes that the house and the master of the house are not *one* from which it follows by inference that God is free from place and direction.

1. Quran LV, 26-27.

2. From Labid; cf. A. Huber, *Der Diwān des Labid*, ed. C. Brockelmann, Leiden 1891, p. 28.

3. Quran LVII, 3.

CHAPTER III.

TRANSLATION

OF THE

NOTE OF SÎMURGH

In the name of God, the Merciful, the Compassionate. With Him is might and strength.

Praise be to the Bestower of life and the Creator of all existing things and blessing be upon the masters of Prophecy and the leaders of prophetic appearance, upon the Master of the great Sharī'a and the Guide of the exemplary path, Muhammad, the Chosen—Peace and benediction be upon him.

Now to begin: These are a few sentences written about the states of the Brethren of Seclusion. And the description thereof is limited to *two* parts: *the first part* is about the Beginnings and *the second part* about the Ends.

This treatise is known as "*The Note of Sîmurgh*"¹ who has no tongue. And if at the outset we were to give an introduction about the state of affairs of this respectable bird and his residence: the bright-minded have shown that anyone who goes to the Mountain of Qâf² in the spring season and renounces his nest and plucks off his feathers with his beak³ when the shadow of the Mountain of Qâf

1. For Sîmurgh cf. Encyclopaedia of Islam s.v. Sîmurgh.

2. Cf. Encycl. of Islam s.v. Qâf and Hibbatuddîn ash-Shahrâstâni, *Jabal Qâf*, Baghdâd 1346.

3. Cf. Mathnawî of Jalâluddîn Rûmî, Books V and VI (Text), ed. by R. A. Nicholson, pp. 36-37.

بر خود می کند طاؤسی بدشت يك حكيمى رفته بود آنجا بگشت
گفت طاؤسا چنین پر سنی بی دریغ از بیخ چون بر می کنی

falls on him for a space of a thousand years of the time "Verily a day with your Lord is like a thousand years"¹ and these thousand years are in the eyes of the People of Reality like a dawn from the East of the Divine realm—in this time he becomes a Sîmurgh whose note awakens the sleepers. His residence is in the Mountain of Qaf. His note reaches all; but it has few hearers.² All are with him and the majority are without him³; as the poet says:

"You are with us, but not ours,
You are the soul and are therefore invisible."

And his shadow is the cure for the sufferers who are entangled in the whirlpool of the diseases of dropsy and atrophy, and it avails leprosy and removes various afflictions. This Sîmurgh flies without moving, soars without travelling, and comes near without traversing distance.

But know you, that all colours are in him but he is colourless; and his nest is in the East and the West is [also] not devoid of him. All are occupied with him and he is free from all. All are filled with him, and he is empty of all. And all sciences emanate from the note of that bird. Wonderful musical instruments like the organ and others have been derived from the sound of that bird; as the poet says:

"Since you have not even seen Solomon,
How can you know the language of birds?"

His food is fire.⁴ If one ties a feather out of those feathers on his right arm and walks over fire, one will be

1. Quran XXII, 46.

2. *i.e.* it is heard by a few.

3. Cf. St. John I, 10-11.

4. Cf. Khaqânî, British Museum MS. No. add 25018, fol. 9a.

عشق آتشبست کانش دوزخ غذای اوست بس عشق روزه دار تو در دوزخ هوا

proof against fire.¹ And the morning breeze comes from his breath, therefore the lovers tell it the secrets of their hearts and minds.

And all that has been written here is concealed from what is in the breast; a part of it is a brief account of him and his note.

First Part about the Beginnings and it has three Chapters.

Chapter one on the excellence of this science.

Chapter two on what appears to the Ahl-i-Badāyā.

Chapter three on Tranquillity.

Second Part about the Ends and it has three Chapters.

Chapter one on Annihilation.

Chapter two on The more learned one is the more perfect he is.

Chapter three on The affirmation of man's relish towards the Truth.

PART ONE

ABOUT THE BEGINNINGS

CHAPTER ONE

ON THE EXCELLENCE OF THIS SCIENCE OVER ALL OTHER SCIENCES.

Be it not unknown to the light-hearted that the preference of a science to others is due to several reasons. Firstly, the "known" should be nobler, *e. g.* goldsmithship is preferable to pack-saddle-craft; because that deals with gold and this other with wood and wool.

Secondly, because the arguments of this science are stronger than those of any other science.

1. Cf. *Encycl. of Islam* s.v. *Stmurg* s.v. and O. Spies in "*Handwoerterbuch des deutschen Maerchens*, herg von L. Mackensen, Vol. II, p. 71.

Thirdly, because occupation therein should be more momentous and its advantage greater.

And in comparison to other sciences all the signs of preference are found in this science.

With regard to the "object" and the "known".—It is apparent that the object and the aim of this science is Truth. And it is impossible to compare other existant things with His grandeur.

*With regard to ascertainment of argument and corroboration of proof*¹.—It is established that observation is stronger than argumentation. The Masters of the art of Kalām consider it lawful that God the Almighty should give man the necessary knowledge about His existence, qualities and so on. Since it is lawful, the acquisition of some knowledge of this sort is undoubtedly superior to that which necessitates bearing the troubles of observation, labours of reasoning, and falling into the places of doubts and abodes of suspicion. One of the Şûfis was asked, "What is the proof of the existence of the Creator?" He replied: "For me it is the morning instead of the lamp." Also another one of them says: "The semblance of one who seeks after the Truth through arguments is like one searching after the sun with a lamp."

Since the masters of the principles have accepted and agreed that in the next world God the Almighty will create in men a perception in the sense of vision, to see God without mediation; argument, proof, and admonition are no considerations with the People of Truth. So according to these principles it befits [Him] to create in his [man's] heart perceptions of this kind in order to see Him in this world without any mediation and proof. And it is therefore that 'Omar—may God be pleased with him—said, "My heart has

1. In the following argument the author tries to explain that *ma'rifa* employs observation (*mushâhada*) and discards argument and proof (employed by other sciences), because observation is stronger than argument and proof, and because in face of it there is no need for them.

seen my Lord" and 'Alī—may God beautify his face—says, "If the veil is removed, my belief is not increased."¹ And here secrets are concealed which are not proper [to be dealt with] in this place.

With regard to importance.—There is no doubt that for men there is nothing more important than the greatest felicity. Rather, all questions cannot be treated in this brief treatise. And the greatest of the means of access is *ma'rifa*.

So from all aspects it is proved that *ma'rifa* is nobler than all sciences.² And Junayd—peace be upon him—said, "If I knew that under the sky there is a science in this world nobler than that in which the seekers of *ma'rifa* contemplate, I would have engaged myself to buy it and would have toiled in the best way to acquire it until I had got it."

CHAPTER TWO ON WHAT APPEARS TO THE AHLI-BADĀYĀ.

The first lightning that comes to the souls of the Seekers from the presence of Divinity is accidents and flashes; and those lights dawn upon the soul of the [mystic] traveller from the world of Divinity; and it is delightful.

Its onrush is like this: that a dazzling light suddenly comes, and soon disappears; and "He it is Who shows you the lightning."³

From the second point of view it refers to the "times" of the Companions of Seclusion. The Ṣūfis call these accidents "time" and it is therefore that one says, "Time is sharper than the sword" and they have said, "Time is a cutting sword." In the Book of God there are many references to that, as it is said: "The splendour of His light-

1. Lit. "I do not take certainty in excess". Cf. also p. 22.

2. Cf. L. Massignon, *La Passion* II, 545; the same, *Tawāṣiṭ* p. 156.

3. Quran XIII, 13.

ning almost takes away the eye-sight.”¹ Wāsiṭī² was asked, “Wherefrom is the restlessness of some people in the state of hearing music?” He answered, “There is a light which appears and is then extinguished;” and quoted this verse :³

“From them a flash came to the heart.

The flash of the lightning appeared and dwindled away.”
“And therein they have food for the morning and the night.”⁴

These flashes do not come at all times. At times they are intercepted. And when ascetic exercise increases, lightnings come more often, until that limit is reached that whatever man looks into, he sees some of the states of the next world. Suddenly these dazzling lights become successive: and may be after this the limbs are shaken.⁵ As is well-known, the Prophet—peace be upon him—says in expectation of this state, “Verily, for your Lord there are blasts of His mercy in the days of your time, provided you expose yourselves thereunto.”⁶

At the time of break, the dovotee seeks the help of gentle thought and pure commemoration, against the impurities of carnal desires, in order to regain this state. And it is pos-

1. Quran XXIV, 43.

2. Abū Bekr al-Wāsiṭī (died 331) is meant here. For his life see *Nafahāt al-uns*, edited by W. Nassau Lees, Calcutta 1859. His works have been utilised by Sulamī in his *Tafsīr*, cf. L. Massignon, *Textes inédits*, p. 72; *Lexique Technique*, p. 293; *Kitāb al-Ṭawāsin*, p. 215. Al-Wāsiṭī's sayings have been collected by Ibrāhīm Miskīn in the year 1067 A. H. in a book entitled “*Tarjamat-i aqwāl-i Wāsiṭī*” of which a manuscript is preserved in Calcutta A S B 1273.

3. The metre of this line is *Ramal*. The line alludes to Quran XIII, 13.

4. Quran XIX, 62.

5. As an after-effect.

6. See also Mu'nis al-'ushshāq, p. 42.

sible that sometime this state does come to one who is without ascetic discipline, but he remains unaware.

If one waits for it in the days of 'Id-festivities when men go to places of worship, and when raised voices and loud glorifications and harsh clamours take place and sounds of cymbals and trumpets prevail—if he is a man of intelligence having a sound nature and memorizes the divine states, he will at once find this effect which is very pleasant.

And likewise it is in battles when men come face to face and the clamour of the warriors rises and there is neighing of the horses and the sounds of the drum and the military band become louder, and men engage in fight and unsheath swords: If some one has a little purity of heart, even if he is not a man of [ascetic] discipline, he will come to know of this state provided that at that time he memorizes the divine states and brings to mind the souls of the departed and the observation of [Divine] Majesty and the rows of the high assembly.

Similarly, if somebody sits on a galloping horse and makes it run very hard¹ and thinks that he is leaving the body aside and becoming extremely reverent and going to the presence of [Divine] Existence in the state of the soul exclusively and to be included in the rows of the saints—an effect like this state will also appear to him, although he is not a devotee of discipline. And here there are secrets which only a few can understand in these days.

When these lightnings come to men they affect the brain to some extent, and it² may also appear in the brain and shoulder and back, etc; so that the vein begins to pulsate and

1. The use of **قوى** as an adverb of a verbal noun is very old and is not commonly found now-a-days, comp. also the use of **عظيم** in the same way.

2. i. e. the effect.

it is very pleasant, and he also tries to complete *sama'*. So far this is the first stage.

CHAPTER THREE ON TRANQUILLITY.

At length when the lights of the Secret reach the utmost extremity and do not pass away quickly and remain for a long time, that is called "Tranquillity" and its delight is more perfect than the delights of other flashes. When a man returns from Tranquillity, and comes back to [the ordinary state of] humanity, he is highly regretful at its separation; and regarding this one of the saints has said :

"O breath of the soul, how good are you,
One who is emerged in you has tasted the food of
intimacy."

In the Holy Quran Tranquillity is mentioned many times, as it is said: "And God sent down His tranquillity"¹ and in another place He says "He it is Who sent down Tranquillity into the hearts of the faithful that they might add belief unto their belief."² He who attains Tranquillity knows about the minds of men, and acquires knowlege of unknown things, and his penetration of mind becomes perfect. The Chosen—God bless and keep him and his family—informed about it, saying, "Fear a believer's penetration of mind, for he perceives with the light of God." And the Prophet—peace be upon him—says about 'Omar—be God pleased with him, "Verily, Tranquillity speaks through the tongue of 'Omar;" and he also said, "Verily, in my community there are mutakallimûn and muḥaddithûn and 'Omar is one of them."

One who possesses Tranquillity hears very pleasant sounds from the high Paradise, and spiritual discourses reach him; and he becomes comfortable; as is mentioned in the Divine Revelation: "Verily, in the remembrance of God do hearts find rest!"³ . And he witnesses very fresh and

1. Quran XLVIII, 26.

2. Quran XLVIII, 4

3. Quran XIII, 28.

pleasant forms through the compact of his contiguity with the spiritual world.

Of the stages of the People of Love this is the intermediate one.

In the state between awakening and sleep he hears terrible voices and strange noises at the time of the slumber of Tranquillity and sees huge lights and he may become helpless through superabundance of delight.

These accidents are according to the Seekers [of Truth] and not in the manner of a group who close their eyes in their privacy and cherish phantasies. Had they sensed the lights of the truthful, many would have been the sorrows encountering them; "And there those who deemed it vain will lose."¹

PART TWO ABOUT THE ENDS *and it has three*

Chapters.

CHAPTER ONE ON ANNIHILATION.

And this Tranquillity becomes such that if man desires to keep it off from himself he cannot do so. Then man reaches such a stage that whenever he likes, he gives up the body and goes to the world of [Divine] Majesty; and his ascents reach the high spheres. And whenever he likes or desires he can do so. So whenever he looks at himself he becomes happy, because he discerns the radiance of God's light [falling] on him. Hitherto it is a defect.

If he exerts further, he also passes this stage. He becomes such that he does not look on himself and his knowledge of his existence is lost; this is called "*fanâ-i-akbar*".

1. Quran XL, 78.

When one forgets himself and also forgets the forgetfulness it is called "*fanâ dar fanâ*".

And as long as they delight in *ma'rifa* they are at a loss. This is reckoned amongst latent polytheism. On the other hand, he reaches perfection when he loses knowledge¹ in the "known", because, whoever delights in "knowledge" likewise as in the "known" has made that² his object. He is "alone" when in the "Known" he gives up the thought of "knowledge." When the knowledge of humanity also disappears it is the state of Obliteration, and is the stage of "Everyone that is in it, will pass away and there remaineth but the face of Thy Lord, the Glorious and Beneficient."³

One of the Seekers says that "There is no God but God" is the unification of the common-folk, and "There is no He but Him" is the unification of the higher class. He has erred in the classification.

There are five grades of *Tauhid*. One is "There is no God but God" and this is the unification of the common-folk who negative Deity⁴ from what is not God. These people are the commonest of the common.

Beyond this sect there is another group, nobler in comparison to these and commoner in comparison to another sect. Their unification is "There is no He but Him". This [group] is higher than the first one. And their place is higher, because the first group only negative divinity from what is

1. *i.e.*, knowledge about the acquirements.

2. *i.e.*, knowledge.

3. Quran LV, 27, 28.

4. *i.e.*, negate divinity from what is not God.

not God. This other group did not restrict themselves to negating Truth from what is not Truth. On the other hand, in face of the existence of God, the Almighty, they have negated all other existences. They have said: "Heship" is for Him, none else can be called "He" because all "Heships" emanate from Him. So "Heship" is exclusively meant for Him.

Beyond these there is another group whose unification is "There is no Thou but Thou". This group is higher than that which addressed God as "Him". "Him" is used for the absent. These negate all "Thouships" which in occasioning "Thouship" asserts the existence of oneself; and they refer to the presence [of God].

There is a group above these and these are higher still. They say: When someone addresses another as "thou" he separates him from himself, and he asserts duality; and duality is far removed from the world of unity. They lost and considered themselves lost in the appearance of God, and said: "There is no I but Me". They spoke truer than all these. I-ship, Thou-ship, and He-ship are all superfluous reflections about the essence of the unity of the Self-existent. They submerged all the three words in the sea of Obliteration and destroyed expressions and annihilated references: "And everything will perish save His face."¹ And their place is more elevated. As long as a man has human attachments with this world he will not reach the world of Divinity above which there is no other stage since it has no end. A pious man was asked: "What is *taşawwuf*?" He answered: "Its beginning is God and as regards the end it has no end."

1. Quran XXVIII, 88.

CHAPTER TWO ON THE MORE LEARNED ONE IS THE
MORE PERFECT HE IS.

There is a well known tradition of the Prophet saying : "Never has God created an ignorant Wali". The Master of the great Shar'ia, with all his perfection, was commanded to increase [his] knowledge ; and God, the Almighty, orders him : " And say, O my Lord, increase me in knowledge. "1 One of his blessing sayings is, "No morning will come for any day of yours in which knowledge is not increased". So, when such is the case with the Prophet what will be the case with others ?

For this knowledge which comes to the gnostic through revelation it is not necessary to deal with divorce, business, taxation and transactions because this is an exoteric science; rather, it comes through discovering the affairs of the selfexistence and [Divine] Majesty and Protectorship, and the arrangement of the organisation of existence, and the world of angels, and the hidden secrets in heaven and earth; as He said: "Say [unto them, O Muhammad] : He Who knoweth the secret of the heavens and the earth hath revealed it."2

To find out the secret of predestination and to divulge it is forbidden; as in prohibiting it the saying of the Prophet distinctly commands : "Predestination is the secret of God, so do not divulge it."

The People of Reality are all of opinion that divulging the secret of predestination is heresy. Also all that is within the knowledge of the Men of Reality is not put into expression, lest all people practise it, because the beauty of the Majesty of [Divine] Oneness is above this

1. Quran XX, 113.

2. Quran XXV, 7.

that it should be the passage of every comer, and the objective of every messenger, and the aim and object of every seeker—while, “Few of my servants are thankful.”¹

In the nature of mankind, in spite of the great number of the limbs of the body, there is not more than “one dot”² worthy of the horizon of Divinity. “We found there but one house of those surrendered [to Allah].”³ So when the case of the constitution of a person is in this fashion that out of the many faculties and limbs, and of the composition of mankind with its multiplicity of compositions, there is not more than one⁴ capable of making progress, then the condition of a populated place should also be conjunctured to be in the same wise. Then the talk is better unexpressed; and these are two couplets of mine :

“In the corner of the tavern are many men,
Who read the secrets of the tablet of existence.
They are out of the evil of the afflictions of the
revolutions of the firmaments,
They know; and are glad and happy.”

A man possessing in sight should always investigate strange things and realities, and express only that much which is worthy of his mind. Husain Manṣūr-i-Hallāj—God’s mercy be upon him—said : “Love between two persons becomes fast when between them no secret remains hidden.” So when love becomes perfect, the secrets of hidden and concealed sciences and of the corners of the existing things do not remain concealed to him.

Since the acme of the perfection of man is to attain the resemblance of God the Almighty, and since the knowledge

1. Quran XXXIV, 12.
2. Refers to the heart.
3. Quran LI, 36.
4. The same *nuqta*.

of Perfection is a quality of his, ignorance is a defect in him.

It therefore follows that whoever knows more about the realities of His existence is nobler. And in short: ignorance is hideous.

CHAPTER THREE ON THE AFFIRMATION OF MAN'S RELISH AND AFFECTION TOWARDS GOD, THE ALMIGHTY.

The belief of the Mutakallimān and the whole of the Ahl-i uṣūl is that man should not take to God for his friend, because friendship consists in the inclination of the soul for a homogeneous being, and God, the Almighty, is above having any kindredship with the creation: rather affection consists in man's obedience towards God.

The People of *ma'rifa* affirm affection and relish. And in that homogeneity is not a condition according to them; since [sometimes] a man likes a colour or an object, in spite of the fact that it is not homogeneous with him. Affection towards God the Almighty has no connection with animal faculties, rather there is a divine point which is the centre of the secrets of Truth, in man. And this affection is related to *Dhawq*. And affection is finding pleasure of one person in imagining the presence of another: and in this homogeneity is not a condition.

Love consists of an affection which has transgressed its limit. It gives rise to the acquisition of desire and yearning. Every yearner has by matter of necessity acquired one thing and not another, because if he has acquired all the beauty of the beloved, he will not remain behind [seeing] his face; and also, if he has acquired and comprehended nothing his desire will not be fulfilled. So all yearning is the acquisition of the non-acquired. But yearning is defective, because it necessitates non-acquirement.

The discourse about the affirmation of relish means the acquirement of perfection with regard to a thing and the knowledge of the acquisition. When perfection with regard to things is acquired and the acquirer is unaware of it, it is not perfection. When the eye acquires perfection with regard to things it consists of the sight's vision of subtle things; and it discovers that, and is relished thereby. The sense of hearing has a relishment, and that is perception of the subtle hearings of pleasant voices. The sense of smell perceives subtilities of pleasant smells: and like-wise in the same manner it is with all other faculties. Perfection, with regard to the rational soul, is the knowledge of Truth and comprehension of realities. So when the soul acquires that, its perfection with regard to supreme things comes from the illumination of the light of Truth, and rises to perfection with regard to God, of which the relish is greater still, because its comprehension is nobler.

The human soul is the noblest of the Seekers and Truth is the greatest of the "known." So relish must be more perfect; but the impotent man has no sense of the pleasures of copulation, though he hears that men enjoy it to their full: and that old man has said well: "One who did not taste, does not know."

This story is the affirmation of relish and affection. In the days of Junayd—peace of God be upon him—the Ṣūfīs were reported against. Ghulām Khālīl¹ and a number of Mutakallimān and Fuqahā' scandalised the Brethren of

1. Ghulām Khālīl (died 275) whose full name is Abū 'Abdallāh Aḥmad b. Muḥammad b. Ghālib b. Khālīd al-Baṣrī was a Hanbalite faqīh, traditionalist and ascetic, cf. *Tarīkh Baghdād* V, 78; *Nafahāt ul-Uns* and *Abu 'l-Maḥāsin*, *Nujūm*, Vol. II, 79. He urged the Caliph to put Junayd, Nūrī etc., to death since they were freethinkers and heretics cf. *Tadhkirat al-Awliyā'* II, 48. See also *Kashf ul-maḥjūb*, Transl. p. 191 and Massignon, *Textes* p. 212.

Seclusion and gave a verdict of their heterodoxy and infidelity and produced witnesses and documents. In that calamity Junayd withdrew himself. Amīrul-qulūb Abu 'l-Husain Nūrī¹ and Kattānī² and Zaqqāq³ and a number of great men were produced in the assembly of justice. The executioner intended to kill [them]. It is a well-known story that Abu 'l-Husain Nūrī made haste to open the execution.⁴ He was asked about it and said: "I wished to sacrifice for my brethren the one moment of my life which remained." This story was related to the Caliph and it turned a cause of their liberation. Before this they also tried to injure Dhu 'n-Nūn al-Miṣrī, but God the Almighty granted him liberty.

CHAPTER ON THE END OF THE BOOK.

The essence of the distributed is not worthy of knowing the undistributed because [in that case] knowledge will also be distributed; and his distribution will also cause the distribution of knowledge. Maṣṣūr-i Hallāj said: "The Ṣūfī does not accept and is not accepted⁵ and is not divided and dissected".

1. Abu 'l-Husain Aḥmad b. Muḥammad an-Nūrī (died 295) was a famous ṣūfī in the time of Junayd. Cf. *Nafahāt ul-Uns*; Massignon, *Textes inédits*, p. 51. He founded also a sect cf. *Kashf al-Mahjūb*, transl. by Nicholson, p. 189-95.

2. Abū Bakr al-Kattānī (died 322) was a disciple of Junayd. For his life cf. *Shadharāt* II, 296; *Tārīkh Baghdād* III, 74.

3. Abu Bekr Aḥmad b. Naṣr az-Zaqqāq al-Miṣrī (died 290) was a contemporary of Junayd cf. *Nafahāt* p. 213; *Textes inédits*, p. 44; Sha'rānī, *Ṭabaqāt al-kubrā*, Cairo 1299, Vol. I, 177 where Zaqqāq is just the same mistake as in our text.

4. *viz.*, to be killed first of all.

5. Cf. Massignon, *Lexique : Textes Hallagiens*, p. 94 (section III), p. 95 (section IV, 3).

He also said at the time of crucification : " The aim of the ecstatic is the complete isolation of the One in unity".¹

Those who wish to throw off the workshop of the spider ought to remove 19 grippers from themselves. Of these, five are the external birds² and five the internal ones³ and two fast walkers with visible movements and seven slow walkers with invisible movements. Of all, it is more difficult for you to drive off the birds, because however much a man flies, the birds fly a-head of him and perplex him. Of all the birds, the internal ones are the more difficult to repel. Between them is an island where slender legged men dwell. Whenever a man proceeds they suddenly kick their legs and put them in his neck and deter him from his progress so that he may not find the water of life.

I have heard that if one embarks in the ark of Nûḥ and takes the rod of Moses in his hand he will be freed from that.

1. The Divine union, therefore, is according to Hallaj not the destruction, but the transfiguration of the personality. Cf. Massignon, *Kitāb al-Tawāṣiṭ*, p. 165, 169, 182 ; *Lexique : Textes Hallagiens* p. 103.

2. *i.e.*, the five external senses.

3. *i.e.*, the five internal senses.

CHAPTER IV.

TRANSLATION

OF THE

“LANGUAGE OF TRUTH”

AND THAT IS

“THE TREATISE OF THE BIRD.”

Praise be to God, the Beneficent, the Merciful. 10 Lord help in its completion.¹

Translation of the language of Truth and that is the treatise of the Bird—by the leader of the world, the most learned of the time, the king of scholars and philosophers Shaykh Shihābuddīn as-Suhrawardī—peace of God be upon him.

Is there anyone among my brethren who may lend me some hearing that I may relate to him a part of my troubles, that perhaps he may bear some of my troubles in partnership and brotherhood, because one's friendship is not pure unless he guards it against the contamination of impurity. And where can I find such a sincere friend—since the friendships of these times are [common] like merchandise at the time of need, and the regard for the friend is discarded when there is needlessness—except the brotherhood of friends which is a tie from Divine proximity, and whose affection comes from sublime neighbourhood, and who see the hearts of each other with the eyes of reality and scour off the rust of doubt and pride from their minds. This class is not assembled except by the call of Truth. When they are assembled they accept this precept.

O Brethren of Reality, conceal yourselves like the porcupine that exposes its inward-side to the desert and conceals his outward-side. For, I swear by God, that your inside is revealed and your outside is concealed.

1—1. The words seem to be an addition by the scribe.

O Brethren of Reality, strip off the skin that you are wearing even as the snake does. And walk like the ant so that no one may hear the sound of your steps. And be like the scorpion so that your arms are always on your back; for the devil comes from the back. And take poison in order that you may live happily. Welcome death so that you may remain alive. And always keep flying and do not specify any nest, for all birds are caught from their nests. And if you have no feathers to fly with, creep on the earth till you change place. And be like the ostrich that swallow hot¹ pebbles. And be like the vulture which eats hard bones. And be like the salamander which perpetually stays in the fire; so that it (fire) may not hurt you tomorrow. And be like the bat which does not come out in the day [time], in order that you may be secure from the hands of enemies.

O Brethren of Reality, there is no wonder if an angel commits no crime, or if a beast or an animal does an evil act, because the angel does not possess the capability of doing evil and the beast does not possess the capability of understanding. On the other hand, the [real] wonder is, the act of a man who carries the commands of passion and submits himself to passions in spite of the light of intellect. And, by honour of God, the Great, that the man who remains firm-footed at the time of the attack of passions is superior to an angel; and again, one who is submissive to passions is far worse than a beast.

Now to revert to my tale and relate my troubles:—

Know you, O Brethren of Reality, that a number of hunters came to the desert and spread their nets and scattered corn and set up the illusions of terrifying figures and scare-crows²; and hid themselves in leaves. I was flying in a flock of birds. When the hunters saw us they whistled

1. *i. e.*, sun-baked.

2. In order to give the desert the appearance of a corn-field and to deceive the birds.

beautifully and put us into doubt. We looked [down] and saw a clean and beautiful place. We had no misgivings, and no suspicion kept us back from the desert. We turned towards that snare-house and were caught in the snare.

When we looked about we descried that the loops of the snare were in our necks and the fetters of the nets on our feet. All of us tried to move that perhaps we may be freed from that calamity. The more we moved the firmer became the bonds. So we gave up ourselves to destruction and submitted ourselves to that affliction. And every one became busy with his own affliction, for we did not care for one another. We engaged ourselves in finding out a stratagem as to how to free ourselves. For a time we remained thus, till we made a habit of it and forgot our previous custom. We found ease in the bonds and resigned ourselves to the narrowness of the cage.

Then one day I looked out of these bonds and saw a number of my friends who had got their heads and wings out of the snares and had come out of these narrow cages and were about to fly. And every one had a strap of those scare-crows and bonds left on his leg, which [however] did not hold back their bodies from flight. They were pleased with those bonds. When I saw that I remembered my former times and my liberty in the air. And that which I [formerly] liked and loved became irksome. I wished to die out of grief or that my soul may leave the body at their departure. I called out to them and cried to them for help to come close to me and guide me in contriving for my relief and to share with me in my affliction, for I was driven to despair. They recollected the stratagem of the hunters; were frightened; and ran away from me. I bound them by the oath of old friendship and companionship which knew of no impurity. That oath did not remove the doubt from their hearts and they perceived no assurance of heart [about my friendliness] to help me. Once more I reminded

them of past days, and displayed my helplessness. They approached me. I asked them about their state [saying] "How did you secure your freedom and how are you contented with those remainders of the bonds?"

Then they helped me in the same way in which they had contrived for themselves; so that I got my neck and wings out of the snare. And they opened the door of the cage. When I came out they said to me, "Regard this [much] freedom as a blessing". I requested, "Remove this bond from my leg". They replied, "Had we the power to do so we would have first removed it from our own legs. And no one asks for cure and medicine from a sick physician; and if he asks for medicine from him, it is ineffective."

So I flew with them. They said to me, "We have before us lengthy roads and frightful and fearful stages of which we cannot be care-free. Rather we may likely loose this state for a second time and be once again entangled in that former state [of captivity]. So we must take all pains to fly out of these fearful nets all at once and to fall on the right path once again."

Then we took to the middle of two roads. It was a valley abundant in water and green grass. We flew alright till we passed those snare-houses. And we did not attend to the whistle of any hunter. And we reached a mountain-top and looked about. In front of us there were eight other mountains, the sunmits of which the eyes of the onlookers could not behold on account of their height. We said to one another, "Alighting is out of question, and there is no security better than passing these mountains safely, because in every mountain there is a number of people who aim at us. And if we attend to these [mountains] and remain with the delights of these mountains and the pleasures of these places, we will never reach our

end. So we took great pains, so that we passed six mountains and reached the seventh. Then some said, "It is time to take rest, for we have not the strength to fly; and we are away from enemies and hunters and have come a long distance, and an hour's rest will take us to the destination; but if we add to these troubles we will perish."

So we alighted on this mountain. We saw trimmed fruit-gardens, beautiful buildings, nice palaces, pleasant fruit-bearing trees and running waters, such that its bounties arrested the eye and its elegance deprived the body of its senses; and notes of birds the like of which we had not heard, and sweet smells which had never reached our nostrils. We took fruit and water with great pleasure ¹ and we stayed there till we cast away our fatigue. Then we heard the cry: "We must prepare for the journey because there is no safety beyond circumspection, and no fortress is stronger than suspicion; and to stay for long is to waste away life; and the enemies are following at our wake and gathering news (about us)".

So we went up to the eighth mountain. On account of height its summit reached the sky. When we neared it we heard notes of birds on account of the melodiousness of which our wings became feeble and we began to drop. We saw many kinds of bounties, and figures, from which we could not remove our eyes. We alighted. They treated us kindly and entertained us with these bounties which no created being can praise or describe. When the governor of that province made us free with himself and when familiarity developed we informed him of our affliction and explained to him what had passed on us. He was distressed and said, "I heartily share these sorrows with you". Then he added,

1. Persian میوها و آبها خوشی بس. If we read بس to go with میوها و آبها it will mean "Out of pleasure we took plenty of those fruits etc."

"At the end of this mountain there is a city where His Majesty the king resides. He removes the oppression and grief from every oppressed person that reaches his court and trusts in him. And whatever I say in praise of him is incorrect because he is above all that".

So our hearts were consoled with what we heard from him, and in compliance with his instructions we set for the court and reached that city.

We descended in the court of His Majesty the king. He had informed the vedette of the country before our arrival; and an order was issued to present the visitors to His Majesty. So they lead us. We saw a palace and a courtyard of which our eyes could not behold the wideness. When we passed [these] a curtain was raised and another courtyard came into view more beautiful and wider than that [former one], so that we considered the first one darker in comparison to this courtyard. Then we reached a parlour. When we stepped into the parlour, we saw from a distance the light of the beauty of the king. In that light our eyes were perplexed and our intellects went stray; and we swooned. Then with his kindness he restored our intellects and gave us liberty to speak. We narrated our hardships and troubles to the king and related our stories; and requested him to remove the remaining bonds from our legs so that we may remain in service at the court. He answered, "The same person will remove the bonds from your legs who has put them there. I will send a messenger with you so as to compel him to remove the bonds from your legs." And the chamberlains shouted out that we must depart. So we turned away from the king; and as yet we are on the way, walking with the king's messenger.

Some of my friends asked me to describe His Majesty the king and to narrate his beauty and grandeur. Though I cannot accomplish that, [yet] I will give a brief summary.

Know you, that whensoever you imagine in your mind a beauty unmingled with any evil and a perfection untouched by any defect, you will find it there; since in reality all beauties belong to him. At the time of gentleness he is all face: at the time of generosity he is all hand. Whoever served him gained eternal blessing, and whoever turned his face from him "lost this world and the next."¹

On hearing this story many a friend said, "I think that a fairy molests you or a demon has permeated through you. By God you did not fly; rather, your intellect has flown away; and they hunted not you, but your consciousness. Whenever did a mad man fly? Whenever did a bird speak? Perhaps yellow-bile has overcome your temperament or insanity has found its way to your brain. You must take a decoction of the dodder of thyme;² and go to hot-water bath and pour hot water on your head; and use the oil of water lily;³ and observe moderation in your meals; and avoid wakefulness; and have no worries—since before this we used to find you sensible and wise. And God is our witness that we are sick for you and on account of the confusion that has found its way to you.

They talked much and I accepted very little. And the worst of words is that which is wasted and remains ineffective. And I seek help from God. And whoever does not believe what I have said is ignorant, and "those who do wrong will come to know by what a [great] reverse they will be overturned."⁴

1. Quran XXII, 11.

2. *Afthimān* (from Greek *epithymon*) is a medical plant.

3. The oil of *ntlōfar* i.e. *Euryale ferox* Salisb. is well-known as a calming medicine.

4. Quran XXVI, 228.

CORRIGENDA

- P. 7, 12 instead of "final" read "final ۵"
- P. 10, foot-note 6 after "had" delete "times"
- P. 11, 13 instead of "philosophy" read "his philosophy,"
- P. 26, 5 instead of "image" read "the image"
- P. 32, 7-8 instead of "all questions treatise" read
"all objects are but subservient to it"
- P. 35, 1 instead of "he also...sama" read "he should
also try to complete it through samā"
- P. 35, 12 instead of "soul" read "nearness"; instead of
"is emerged in" read "has alighted on"
- P. 41, 5 from the end: instead of "he will face" read
"his desire will not remain unfulfilled"
- P. 46, 11 instead of "swallow" read "swallows"
- P. 47, 21-22 read according to the commentary "which,
in spite of that, did not keep them back"
- P. 50 10 instead of "He had...country" read "The
vedette had informed the king"
- P. 51, 12 delete "mad"

Persian Texts

- Page ۶ line ۱۲ instead of اقول read افول
- " ۱۱ " ۲ instead of تعجب better read متعجب (not in the Ms.)
- " ۱۹ " ۱۳ instead of ر کلام read در کلام
- " ۲۱ " ۳ instead of وروا read وروا
- " ۲۱ " ۱۰ instead of چنک read جنک
- " ۲۱ " ۳ instead of بنکرسیتم read بنکرسیتم
- " ۵۱ " ۲۲ instead of این مرتبت read این مرتبت
- " ۶۵ last line ۱۱-۷ س ۲۰ س

- بالتسبيح فريضة في كتاب الله المسطور بالبيان وقال لو لا ازاعة
المبطلين نطقت الفطرة بشواهد الايمان ادفعوا هموم الحادثات بحميّات
الازل ، اذا رضى صاحب اليد العليا خسرت الوشاة ، وقال امر الله ٣
بالرصد اذا توغلت في الهوى علمك الهوى كيف يكون ، كتاب الله
مشهود يراه الغافلون و يقرأ العاقلون ، ما شكر الرب بأفضل
من الصبر ولا ارضاه كالرضا ٦

•

-
- (١) لولا : L | ازاعة : S اراعه B ارايمة L
(٢) نطقت : قطب S نطقت L | الفطرة : الفطر S | بشواهد :
لشهود S | هموم : سموم R | بحميّات : محميا BL
(٣) خسرت : خمسة R
(٤) في الهوى : بالهوى L | يكون : تكون R
(٥) مشهود : مشهودا BLRS | يقرأ العاقلون : يقرأ الغافلون L
(٦) ولا ارضاه : والا رضاه R ولا رضاه L

فى الدارين لعنوا لعنا يقطع ادبارهم ويردهم الى سوء البرازخ المشعون
 بالعداب، وقال العقل نور الله ولا يهتدى الى النور غير النور،
 ٣ ولا يظهر صورة نورانية الا فى مرآة فردانية، النفس مرآة الله
 لا يشبهها مرآة الاجسام، اذا انحل التركيب رجع الواحد الى
 الوحيد، وقال اصرف الفكرة الى الآثار، واعرف الله بمجائب آياته،
 ٦ بشواهد هيبة الحضور، فان الفكرة لا تسلط على آله الارباب، وقال
 اذكرى ابنتها المدينة الفاضلة ربك باصواتك المتجامعة والسياح
 والتفخيم والتعظيم ما ابهاك يا مدينة تحى بذكر الله اسواقها ومشارعها
 ٩ وسككها وبيوتها وسطوحها عند بلوغ رأس النيرات الى مراسم
 التسبيح وكبرى تكبيراً جهرى يهزم جيوش الشيطان ويقهر عبدة الطاغوت
 ويرعد خبيثات النفوس ويهز النفوس ويحرك الاشباح الصيحة الجمهورية

- (١) لعنوا لعنا : يعنوا العناء BL | يردهم : يوردهم R | سوء : السوء R
 (٢) الى : فى RS
 (٣) يظهر : تظهر R | الله : الله تعالى و مرآة الله R
 (٤) يشبهها : تشبهها R | رجع : يرجع S
 (٥) الوحيد : التوحيد BL | بمجائب : باعاجيب BRL
 (٦) هيبة : بينة R هيئة LB | تسلط : يتسلط R
 (٧) المتجامعة : الجامعة BL (٨) تحى : لعنى BR
 (٩) سككها : مسلكها R | النيرات : النيران BL
 (١٠) يهزم : تهزم R | جيوش : جنود BL | يقهر : تقهر R
 (١١) يرعد : ترعد R | يهز : تهز R | ويهز النفوس : غ فى BL |
 الاشباح : الاشياء S | الجمهورية : الجمهورية B

- بأفضل ما يمكن و تزهرها عن خبيثات الامور فانَّ قيم المواد بصورها،
وقال لا تترك الفكرة الخبيثة تسرى كالمسم اصرفها وهي ضعيفة لثلا تضعفك
٣ قوتها ادرك صفار الامور قبل ان يدركك كبارها، اسلك ايها الفكور بقلب
يقضان وقف موقف التعظيم وانت من النور ريان، اغتموا قدرتكم الزائلة،
وقال فيامن اضلَّ اقرب الاشياء منه ما بعدك عن ابعدها اطلب بارى الكل
٦ فى القرب الاقرب وان كان فى العلو الاعلى قهرا وشرفاً، امر الله لا يتعظك
بما توانيت ايها المتخلف و لكنك تبقى عرياً عن الفضائل، مد عينيك
مداً وابسط اسباطاً واترك الشاغللات من نبات الظلمة، لترى القيوم
٩ قائماً بالقهر على رأس الوجود كله بالمرصاد، ولقد غنى الحبيب
فاين الواجدون هذه برزة النور والقوم فى ملاعب العشق يلعبون،
لا تانس بنفار الهمج لاتبغ هبة الصمت بالوسط من الكلام، وقال لا تترك
١٢ حامل السيف الجاهلى ان يدنو ولا المرأة المستهوية الملقية الجسد فى
الطرائق ان تشبث بذيله وطوائف من النيران التى قل ضوءها
وكثر دخانها طفقت تنطفئ لهبوب ريح زعزع، ان عبدة البطن والفرج

(١) مواد : الامور BL (٢) ضعيفة : ضعيف L | تضعفك : يستضعفك L

تستضعفك BR (٤) يقضان : يقضان R (٦) يتعظك : يتعطل R

(٨) وابسط : والصواب «وابسط اليهما» (٩) كله : غ BL

(١٠) برزة : بردة R | النور : النوم BL

(١١) بنفار : ولعله «بنقار» | الهمج : غ BL

(١٢) حامل : حاصل LS | الجاهلى : الجاهل S | اولا : لا BL |

مستهوية : متهونة R | الملقية : الملقبة BL

تَحَرَّكَ الاسباب، وقال وبياب الحق قوم لا تشغلهم صدمات الاسباب
ولا يجزعون من البلاء، فان البلاء صراط الله تعالى به سرت قوافل
الرجال ولو سلكته لوجدت عليه آثارهم، ولعرفت منه اخبارهم،
فكل ارض لم يصبها صيب من المصائب ابت ان تنبت نبت النجاح،
وقال نعم الرفيقان الجوع و السهر يضعفان اعداء الله من القوى،
يعقر مطاياها و بعد المستشرق لسنى الاشراق الفقر سوط الله
به ساق الصديقين الى فواضل الدرجات، وقال يا من كلف بالمنطق
المبين صبرا على ما أمرت به، اقم الذكر فلن صدك عنه احد
وسبهلك الله الكافرين بغتة، ان الله تعالى هو القائم على النفوس
ويستوفى الحقوق للعباد، وقال لكل قهوة سكارى ولكل بحر
مغرور، كم بين حائر فى الظلمات زحزح عن نور الشمس و بين
حائر اغرقه ضوءها فى قربها الاقرب وقال، ان تعبد الله حبا خير من
ان تعبده خوفاً فان التعبد بالتخويف دين اللئام، وقال اعمل لنفسك
فقد ذل من احوج الى الشفيع، وقال نقش مداركك ايها الانسان

- (١) بياب الحق قوم : ثبات الحق BL
(٢) البلاء : القلب S / الله تعالى : غ فى BL / سرت : سيرت BL عبرت R
(٣) لعرفت : تعرفت R (٤) تنبت : غ فى BL
(٦) يعقر : يعد : كذا ! والصواب يعقران. يعدان | لسنى : لسناء R لنا BL
(٩) بغتة : بزيغة S (١٠) ويستوفى : يستوفى BR
(١٢) اغرقه : احرقه S . ضوءها : نورها R
(١٣) نقش : نفس S من BL

من ملكة البروق، وقال لا تحدث نفسك ان كنت امرا ذا جذبان
 تتكئ على سرير الطبع راضياً برغد عيشة في هذه الخربة القذرة
 ٣ وتمد رجلك وتقول قد اخطت من العلوم الحقيقية بشطرها،
 ولنفسى عليّ حق كيف وقد فزت بقصب السبق على اقرانى، ان هذه
 خطرة ما افلح من دام عليها قط، وقال كل هذه العلوم يفتقر لتفسير
 ٦ يستيقظك من رقدة الغافلين وما خلقت لتنعمس في مهلك انتبه
 يا مسكين، وانزعج بقوة وارفض اعداء الله تعالى فيك
 واصعد الى الطامسين املك ترى ربك بالمرصاد، وقال روح سرك بترك
 ٩ ما ثقلت عليك تبعاته، واذكر موتك وقدموك على الله في كل يوم مراراً،
 احفظ الناموس ليحفظك، وليكن يومك خيراً من امسك ولو بقبل
 والا فانت من الخاسرين، لا تؤخر الى غد شغل يومك فان كل يوم
 ١٢ آت بمشاغله، و املك لن تلحقه، وقال كن ذا عزيمة فان عزائم الرجال

- (١) امراً ذا جذبان : امرا ذا حدثان S
 (٢) الطبع : الطبعه S | عيشه : عيش S
 (٣) تقول : يقول L | العلوم الحقيقية : الحقيقة S
 (٤) كيف : غ S | بقصب : قصب BLRS | اقرانى : اخوانى R
 (٥) كل : غ فى BL | يفتقر لتفسير : صفيرسفير RS صفه صفير BL
 (٦) فيك : غ فى BL (٨) طامسين : الطامسين R
 (١٢-٨) يتداء BLR « ليكن يومك... الخاسرين » ثم «روح سرك... يخفظك
 (٨) سرك : نفسك S (٩) قدمك : قدمك L | فى كل : كل S
 (١٠) ولو بقليل : غ فى BL

اقلب وتضع الوقت وتشوش الفكرة وليس فيها طائل، بل يجوز النظر
 فيها لتشجيع الطبع في اوائل امر السالك، ليرتقى الى اهلية العلوم
 الخفية، اما الاقتصار عليها فهو جهل وخسارة، وان لم تصدقنى ففكر
 ٣ في رموز الاقدمين و تأمل كتب افلاطون و هرمس لتعلم ان لهم
 علوماً أشرف من مقولة متى والملك، وقال بعد ان ذكر غرض
 الافلاك في الحركات على راي المشائين واما انت ان اردت ان
 تكون عالماً آلهياً من دون ان تتعب وتواظب على الامور المقربة
 الى القدس فقد حدثت نفسك بالممتنع او شبيه الممتنع والناس
 ٩ بجتهدون في طاب الباطل غاية الاجتهاد، و ايضا رهابين الامم
 وزهادهم قد يرتكبون الامور الشاقة وتركوا المالمفات لا اغرض شريف
 بل لمطالب خسيسة فقيح بطالب الحكمة ان لا يجتهد ولا يطلب
 ١٢ الطرق، فان طلبت واجتهدت لا تلبث زمنا طويلا الا وتأتيك البارقة
 النورانية وسترقى الى السكينة الالهية الثابتة فما فوقها، ان كان
 لك مرشد وان لم يتيسر الارتقاء الى الملكة الطامسة فلا اقل

(١) تشوش : توسوس L | الفكرة : الفكر BL

(٢) الخفية : الحقيقية S (٥) مقولة : مقولات S

(٦) ان اردت : اذا اردت L (٧) تكون : يكون L | تواظب : تواضب BBL

(٨) حدثت : تحدثت S حديث L | شبيه : سبب L

(٩) الباطل : باطل RBL رهابيس : جمع الرهبان وفي R : رهابون

(١٠) تركوا : ترك BL والاحسن «يتركون» | الغرض : الغرض L

(١١) فقيح : فقيح L (١٢) تلبث : يلبث L

(١٣) سترقى : سترقى R | كان : غ L

المقولات انظر كيف انتقلت الحكمة من النظر فى امور الروحانيات
ومعرفة الطرائق الى مشاهداتها وسلم الخلع بالعلوم العميقة التى تشهد
بصحتها الامم الفاضلة وعليها كان مدار الحكمة و اعتماد الحكماء ٣
الى ما فعل شيع المشائين من الاختصار على امور تشبه مقولة متى
والجدة بحيث صارت التى هى بالحقيقة حكمة وكان عليها السير
وشهود انوار الملكوت منقطعة لا يعرفها المنتسبون الى الحكمة فى ٦
هذه الازمنة انى لاعلم يا اخوانى انه اذا نادى منادى الحق بظهور الحقائق
تنطمس هذه الاقاويل الناقصة الشاغلة وان بقيت تبقى فى المواقف
الجديلية فى رباضات المبتدئين وتعود الحكمة الرئيسية، فان صاحب ٩
الزور ذات الاتق اذا اندر صدق واذا وعد حَقَّق، وقال بعد قوله بين
السواد والبياض انواع غير متناهية فمثل هذه هوسات وقعوا فيها
لتضييع طرائق الحكماء الاقدمين من السلوك وعلوم المشاهد لانوار ١٢
الملكوت واسرار الخلع والتجريد ودوام الانصباب الى مطالعة جلال
الحق فلما تركها سلط الله عليهم هذه الهوسات، اما تراها كيف تقسى

-
- (١) انتقلت : غ فى BL | فى امور : الى الامور L
(٢) الطرائق : الطريق BL | بالعلوم : والعلوم BL | تشهد : يشهد L
(٣) شيع : شيعة R شيخ S | تشبه : نسبة S يشبه L
(٤) الجدة : جده S (٧) لاعلم : لا اعلم BL | منادى : المنادى B
(٨) تنطمس : ينطمس L | الناقصة : الناقصة RB | تبقى : يبقى L
(٩) تعود : يعود BL | فان : وقال فان S
(١٠) الزوردة : الزوردة S | الاتق : الاتق R الاتق BL
(١١) هوسات : هوسيات R موهومات L (١٤) تركوها : تركوا BRL

القبور واحضر البشر والموجودات فى عرصة الله تعالى يوم
 القيمة لعل من كل الف تسعمائة وتسع وتسعون يبعثون من اجدائهم
 ٣ وهم قتلنى العبارات وذبائح سيوف الاشارات وعليهم
 دماءها وجروحها غفلوا عن المعانى فضّعوا المبانى، وقال
 الحقيقة شمس واحدة لا تتعدد بتعدد مظاهرها من البروج،
 ٦ المدينة واحدة والدروب كثيرة والطرق عسيرة يسيرة
 وقال ان الرجل لا يصير ائلا المعارف والمكاشفات العظيمة الا
 بتعب عظيم، وقال قد ظهر فى زماننا جماعة بظنون دعابة المتخيلة
 ٩ اذا استهزت بهم مكشفة، يريد بذلك الخيالات التى يجدونها من
 أكل الحشيش، وقال أول الشروع فى الحكمة الانسلاخ عن الدنيا
 واوسطه مشاهدة الانوار الآهية و آخره لانهاية له، وقال عقيب ذكر

- (١) و احضر : وحضر BL | البشر : البشير S | والموجودات : غBLR
 (٣) قتلنى : قتلنى من BLRS | وذبائح : ذبائح BL | الاشارات : غ فى BL
 (٤) جروحها : خروجهما L | المبانى : العانى S
 (٥) تتعدد : يتعدد LR | مظاهرها : ظاهرها B ظاهر L
 (٦) عسيرة يسيرة : غير يسيرة BL عسيرة يسيرة عديدة S
 (٧) للمعارف : الا بالمعارف BS | لا يتعب : يتعب BS
 (٩) استهزأت : اشهرت BL | يجدونها : يجدها RI يجدوها B
 (١٠) أكل : تأكل BRS يأكل L

☆ زيادة فى R فقط وهى «قل لاصحاب...» و «شربنا...» و «ترتاح...»

إذا قطعتهما أولاً نجوت منها والآن تادى بك الى ما لا يلائم ، وقال
أكثر الدعاء في أمر الآخرة واسأل الله ما يبقى معك ابداً لا ما
يزول ، وقال لا تتكلم قبل الفكر فكر مراراً ثم قل فان كنت
بنطقك مائراً من الصالحين فيوشك ان تصير بالصمت ملكاً من
المقربين ؛ وقال لا تتعجب بشيء من حالئك فان الواهب غير
متناهي القوة عليك بقرأة القرآن كأنه ما أنزل الا في شأنك فقط ،
واجمع هذه الخصال في نفسك فتكون من المفلحين ، وقال الصوفي
هو الذي اجتمع فيه الملكات الشريفة والتصوف اصطلاح عن هذه ، وقال
كما قصرت قوى الخلائق عن ايجادك قصرت عن اعطاء حق ارشادك ،
بل هو الذي أعطى كل شيء خلقه ثم هدى قدرته اوجدتك وكلمتك
ارشدتك ، وقال لا بلبس بك اختلاف العبارات فانه اذا بشر ما في

(١) قطعتهما : قطعته BLRS | اولاً نجوت : ولا تحوت B | منها :

منه BLRS ، والا ولا | تادى : تبادى SL

(٢) اسأل : سبيل S سل BL | لا ما : الى ما BL ما RS

(٣) يزول : لا يزول R لا ترون B | تتكلم : يتكلم L | فكر : كرر B غ في L |

قل : قال S

(٤) مائراً : صابراً R | بالصمت : غ في BL (٥) تتعجب : يتعجب L

(٦) خصال : خصائل L | فتكون : فيكون L

(٨) والتصوف : التصوف L : هذه : هذه الحال S

(٩) ايجادك : اتخاذك BL (١٠) كلمتك : كلمته BL

(١١) وقال : غ في R

٢٠ : زياده في R وهي «ومما ينسب... نديم خود را» انظر ص ١١٢

و مما ينسب اليه* أعلى الله رتبته ولم اتحقق ذلك :

٣ او تعلم داركم لمن جمعت قامت رقصة وصفقت واستمعت
والقهوة لو تعلم من يشربها كانت خضعت لشاربيها ودعت
وله أيده الله تعالى دو بيت فارسية

٦ يكچند بتقليد گزیدم خود را
١ دیده همی نام شنیدم خود را
در خود بودم ازان ندیدم خود را
از خود چون برون شدم ندیدم خود را

٩ ومن لطائف كلماته

قدس الله روحه العزيز : من لم يتبهج باعاجيب سرادقات العلّيين
فهو من الغافلين، ومن لم يذوق من مآدبة رب العالمين فهو من الخاسرين،
١٣ ومن لم يتلذذ ببلدة أشعة انوار المقربين فهو من المحرومين، وقال اذا
ضبطت نفسك عن الاشتغال بالزائد على مهمم بدنك الضروري
واستكملت بالعلم أتيت على كثير من الفضائل وعليك بالتساييح والاوراد
١٥ واقطع الخواطر الرديئة وانقد الخواطر الحيدة والخواطر الرديئة

(٤) دو بيت : رتبته R

(١٠) قدس الله روحه العزيز : غ في BL أشركنا الله تعالى في صالح

دعواته R (١١) فهو من الغافلين : غ في S | و من لم :

ولم S | من مآدبة : مائدة R

(١٥) الخواطر الجيدة و الخواطر الرديئة : غ في BL

* هذه الايات موجودة في باب «من لطائف كلماته» في نسخة H

وقال (موجودة في S فقط) ☆

٣ فز بالنعيم فان عمرك ينفذ وتغنم الدنيا فليس مخلد
واذا ظفرت بلذة فانقض لها لا يمنعتك عن هواك مفند
وصل الصبح مع الغبوق فانما دنباك يوم واحد يتردد
وعدا تشرب في الجنان مدامة ولتندم اذا نهاك الموعد
٦ كم أمة هلكت و دار عطلت ومساجد خربت و عمر معبد
والكم نبي قد أتى بشرعة قدماً وكم صلوا لها وتعبدوا

وله (موجودة في R فقط)

٩ بدالك سر طال عنك اهتمامه ولاح صياء كنت أنت ظلامه
وأنت حجاب القلب عن سر غيبه ولو لأك ام يطبع عليه ختامه

وله (موجودة في R فقط)

١٢ كلامي عقار عتقت ثم روقت وبعض كلام القائلين عصير
اذا بزغت يوماً بزاه خواطري فما اصافير الطريق صفي

وله (موجودة في BCI)

١٥ قد كنت احذر ان اشقى بفرقتكم فقد شقيت بها ام ينفع الحذر
المرء في كل يوم يرجي غده ودون ذلك مخبوء له القدر
القلب بأمل والامال كاذبة والنفس تلهو وفي الايام معتبر

(٢) وتغنم . . . مخلد : و نعيم ذي الدنيا فليس يخلد S

(٥) وعداك : وعدواك S | معبد : معبد S

انظر ابن ابي اصبعة ج ٢ ص ١٧٠

وقال

اقسمت بصفو حبكم فى القدم ما زل الى غير هواكم قدمى

٢ قد امزج حبكم بلحمى و دمي قطعى صلتى وفى وجودى عدمى
وقال (موجودة فى RS فقط)

ما اعشوشبت الربى و فاح الشيح وائعنجرت* السحب ولاحت يوح

٤ او ازهرت الزهر وهبّ الريح الا وصبت الى لقاءك الروح

وقال (موجودة فى RS فقط)

ترتاح ارواح العباد لوجهها حتى تسمى راحه الارواح

٦ لا نطلب المصباح ان لقاءنا بالليل يغنينا عن المصباح

وقال (موجودة فى RS فقط)

شربنا على روض الربيع المهفوف فجاد لنا الساقى بصهاء قرقف†

٨ فلما شربناها ودبّ دبيبها الى موضع الاسرار قلت لها قفى

مخافة ان يسطو علينا شعاعها فيظهر جلاسى على سرى الخفى

وقال (موجودة فى RS فقط)

١٠ قل لاصحاب رأونى ميمّا فبكونى اذ رأونى حزنا

لا تظنونى بانى مت لبس ذا المّت واللّه انا

١٢ انا عصفور وهذا قفصى طرت عنه و رهنت رهنا

وانا اليوم اناجى ملأ وارى الله عيانا بهنا

١٤ فاخلعوا الانفس عن اجسادها لنرون الحق حقّا بينا

(١) زلّ : زال R (٢) بوح : بوح R لوح S (٣) هبّ : هبت RS

(٦) نطلب : تطلب R | اللقاءنا : لقاءها R | يغنينا : يغنيك R

(٨) الى : على R

(١٤) وارى : وراى S | بهنا : فهنا S انظر ابن ابى اصيعة ج ٢

ص ١٧٠ : بهنا * اى انصبت † اى الخمر

مما اظنّها له

٢ بكّل صبح وكن اشراق ابكى عليكم بدمع مشتاق
قد لسمت حيّة الهوى كبدى فلا طيب لها ولا راق
غير الحبيب الذى شغفت به فانه رقتى وترياقى

وله رباعية

٤ آيات نبوة الهوى بي ظهرت قلبى كتمت وفي زمانى اشتهرت
هذى كبدى اذا السماء انفطرت شوقا وكواكب الدموع انتشرت
ايضاً له

٦ يا صاح اما رأيت شهباً ظهرت قد احرق القلوب ثم استمرت
طرنا طرباً لضوئها حين طرت باتت وتوأت وأنارت و سرت
وقال (موجودة فى S فقط) .

٨ سر يبدو وان بدا استعلن مكنون سرير سرّه مستمكن
الخلق رضوا بظلمة ذات حزن كم قلت وكم اقول لكن مع من

- (١) بكّل : وكن R | عليكم : عليهم S
(٢) كبدى : كبده L | راق : راقى BCL (٣) غير : لا BCL
(٤) بي : قد S | قلبى : قلبى R | اشتهرت : شهرت L
(٥) السماء : لسماء L (٦) صاح : ضاح C | اما : لما R
(٧) لضوئها حين طرت : اشوقها حين سرت RS | تولت و أنارت :
اضأت و تولت RS | باتت : باتت BCLRS

و تَلَقَّتْ نحو الديار فشاهدت رُبعا عفا اطلاله قتمزقا
و غدت تردّد في الفضاء حنينها فتروم مرتبعا زلوق المرتقى
٣ وفتت تسائله فردّ جوابها رجع الصدى أن لاسيدل الى الملقا
فبكت بعين الحال معهد عهدا اسفا على شمل مضى و تفرقا
فكانها كانت اضاءة نارق ثم اطلوى فكانه ما ابرقا

وله

٦

خليلى ان الانس في فرقة الاس فكن ابدا ما عشت في حضرة القدس
تعيش بلا موت و تبقى بلا فنا و تلحق بالمعنى وتنأى عن الحس
٩ و تغبطك الاملاك فيما أتيته و بشرق نور منك دائرة الشمس
فانت هو المعنى وفيك وجوده وفيك جميع الخلق والعرش والكرسى

وله

١٢ ولها وردنا ماء مدين نستقى على ظماء منا الى موقف النجوى
نزلنا على حيّ كرام بيوتهم مقدسة لا هند فيها ولا علوى*
ولاحت لنا نار على البعد اضرمت وجدنا عليها من حبت ومن نهوى
١٥ سقانا وحنانا فاحييا نفوسنا واسكرنا من راح اجلاله عفوا

(١) فشاهدت : و شاهدت S عفا : عفت L قتمزقا : فمرقا C

(٢) فتروم : لتروم S مرتبعا : مرتفعا R زلوق : بروق BCL

(٤) فبكت : فسكت C

(٥) كانت : اضت R ضاءت L (٧٠-٧١) غ في BCL

(١٢) نستقى : يستقى C (١٥) فاحييا : واحيا R اسكرنا : انكرنا C

عفوا (اي بلا تعب) : العفوى BCLRS

* اسم معشوقة

وَأَتَى فِي الظَّالِمِ رَأَيْتُ ضَوْءَ كَأَنَّ اللَّيْلَ بَدَّلَ بِالنَّهَارِ
وَيَأْتِينِي مِنَ الصَّنْعَاءِ بَرْقٌ يَذْكُرُنِي بِهَا قَرَبَ الْمَزَارِ
وَكَيْفَ أَكُونُ لِلْمَدِيدَانِ طَعْمًا وَفَوْقَ الْفَرْقَدِينَ رَأَيْتُ دَارِي ٣
أَرْضِي بِالْإِقَامَةِ فِي فَلَاحَةٍ وَأَرْبَعَةَ الْعُنَاصِرِ فِي جَوَارِي
إِلَى كَمْ أَخَذَ الْحَدَّثَاتِ صَحْبِي إِلَى كَمْ أَجْعَلُ التَّنِينَ جَارِي
إِذَا لَأَقَيْتُ ذَاكَ الصَّنُوءَ أَفْنَى فَلَا أَدْرِي يَمِينِي مِنْ يَسَارِي ٦
وَلِي سِرٌّ عَظِيمٌ أَنْكُرُوهُ يَدُقُونَ الرُّؤْسَ عَلَى الْجِدَارِ

وله رباعية

٩ من أنكر مذهب الهوى فليات أنبئه بما سمعته من ذاتي
انبئه عن الحمى وعن ساكنه من لم بذق الهوى من الأموات

وقال

١٢ خلعت هياكلها بجرعاء الحمى وصبت لمغناها القديم تشوقاً
محبوبة سمرت واسفر صبحها وتجرّدت عمّا أجّد واخلقا

(١) واني : و انّ R | بدّل : زين R

(٢) بها : به BCL | المزار : الديار BCL

(٣) أكون : يكون BC | الفرقدين : الفرقلين C | رأيت : عرفت BCL

بنيت R

(٤) أأرضى : أرضى CL

(٧) ولي : الجدار : غ | جدار : جدارى R

(٨) وله رباعية : وقال BCRL (٩-١٠) غ فى BCL

(٩) من أنكر : ولي شراك S | أنبئه : أنبئه S

(١٠) أنبئه : أنبئه S (١٢) وصبت : وضيت C

فغبنا به عَمَّا و نلنا مرادنا ولم تبق فينا بعد ذلك اثار
سجدنا سجوداً حين قال تمتموا برؤيتنا ائى انا لكم جار،

وله

٣ قوم رقدوا فهم نيام يا قلب رعدهم فصداهم ظلام يا قلب
ما ينفع بالنصح كلام يا قلب فاصفح عنهم وقل سلام يا قلب
ولما دفن بظاهر حلب وجد على قبره مكتوب

٦ قد كان صاحب هذا القبر جوهرة مكنونة قد براها الله من شرف
فلم تكن تعرف الايام قيمتها فردّها غيرة منه الى الصدف

وله

٩ اقوال لجارتى و الدمع جار ولى عزم الرحيل من الديار
ذرينى ان اسير فلا تنوحى فانّ الشهب اشرفها السوارى
فسير السائرين الى نجاح و حال المترفين الى البوار

(١) فغبنا اثار : غ فى BCLs (٢) تمتموا : تمتموا C

(٣-٤) غير موجودة فى BCL وفى S كذا :

قوم رقدوا فهم نيام بالله وعمم فذا ظلام
يا صاح فاصفح عنهم ما ينفع بالنصح ذا الكلام

(٥-٧) : غ فى BCL (٥) مكتوب : مكتوباً S

(٧) فلم تكن تعرف الايام قيمتها : فلم يكن يعرف الايام قيمته R (٦-٧) كذا فى S :

كان در بالجار كالصدف قد براها غرة منه الى الصدف
فلم تكن تعرف الايام قيمتها فردّها غرة منه الى الصدف

(٨) لجارتى : لجارى R | جار : جارى R | لى : لى S | الرحيل

من : المسير الى BCL

(٩) تنوحى : ينوحى I | اشرفها : اسبقها S

- والله ما طلبوا الوقوف ببابه حتى دعوا فافانهم المفتاح
لا يطربون بغير ذكر حبیبهم ابدا فكل زمانهم افراح
٣ يا صاح ليس على المحب جناح ان لاح من افق الوصال صباح
حضرنا وقد غابت شواهد رائهم فتهتكوا لما رأوه وصاحوا
افانهم عنهم وقد كشفت لهم حجب البقا فتلاشت الارواح
٦ قم يا نديم الى المدام فهاتها في كاسها قد دارت الاقداح
من كرم اكرام بدن دبانة لا خمره قد داسها الفلاح
هي خمرة الحب القديم ومنتهى غرض النديم فنعم ذاك الراح
٩ هي اسكرت في الخلد آدم أولا وعلبه منها خلعة ووشاح
وكذلك نوح في السفينة اسكرت وله بذلك رثة و نياح*

وله

- ١٢ لانوار نور الله في القلب انوار وللسر في سر المحبين اسرار
ولما حضرنا السرور بمجالس وحف بنا من عالم الغيب اسرار
ودارت علينا للمعارف قهوة يطوف بها من جوهر العقل خمار
١٥ ولما شربناها بافواه فهمنا اصناء لنا منها شמוש واقمار
وخاطبنا في سكرنا عند صحننا قديم عليم دائم العفو جبار
وكاشفنا حتى رأينا جهرة بأبصار صدق لا يواريه استار
(٣) من : في S

(٤) فتهتكوا : فتهتكوا BCL | صاحوا : صاح L صراحوا B

(٦) الى المدام فهاتها : فهاتها في كاسها BCL في كاسها : لا تكسلن BCL

(١٦) خاطبنا : خالفنا S خالفنا BCL | صحننا : صحننا BCL

(١٥) فهمنا : فهمنا BCL (١٧) يواريه : تواريه R

* وقد أورد ياقوت وابن خلكان وابن أبي أصيبعة قطعة من هذه الابيات

- خفّض الجناح لكم وليس عليكم
و جرت شواهد للسقام عليهم
عودوا بنور الوصل من غسق الدجى
فالى رضاكم نفسه مشتاقة
حنّت الى ملكوته الارواح
فكانما اجسامهم وقلوبهم
هذا الانام من الظلام وانما
من باح بينهم بذكر حبيبه
عودوا بنور الوصل من غسق الدجى
و تغمّموا فالوقت طاب بقربكم
صافاهم فصفت قلوبهم به
لا ذنب العشاق ان غلب الهوى
سمحوا بانفسهم وما بخلوا بها
ودعاهم داعى الحقائق دعوة
١٥ ركبوا على سفن الوفا فدموعهم
- للصّبّ فى خفض الجناح جناح
فيها لمشكل أمرهم ايضاح
فالهجر ليل و الوصال صباح
والى لقاءكم طرفه طمّاح
والى لقاء سواد ما ترتاح
فى ضوءه المشكاة والمصباح
نور المحبة فى الظلام صباح
دمه حلال للسبوف مباح
فالهجر ليل والوصال صباح
رقّ الشراب و رقت الاقداح
من نورها المشكاة والمصباح
كتمانهم فيها الغرام وباحوا
لما رأوا ان السماح رباح
فغدوا بها مستاسين وراحوا
بحر وشدة شوقهم ملاح

- (١) غ فى BCL موجودة على هامش R فقط
(٢) للقسام : القسام R (٣) عسق : عسق S
(٥) حنّت : حبت R حنت BC
(٦) فكانما : وكانما BC
(٧) غ فى BCL | الانام : الامام S | نور : اهل R
(٨) باح : تاح BC | حبيبه : حنّيد R
(١٠) رق : راق L | ورق : رقت R (١١) نورها : نوره S
(١٢) فيها : فيما R

من أشعاره العربية .

وله أشعار حسنة جيّدة تدل على جوده طبعه في الا شعار العربية
والفارسيته و لنذكر شيئاً من الا شعار العربية ، فاما الفارسية فلا يليق
٣ ذكرها ههنا فمما قاله بالعربية* :

ابدا تحقّ اليكم الارواح ووصالكم ربحانها والراح
وقلوب اهل ودادكم تشتا قكم والى كمال جمالكم ترتاح
٦ واحسرتا للعاشقين تحملوا سرّ المحبّة والهوى فضا
بالسرّ ان باحوا تباح دماؤهم وكذا دماء البائحين تباح
واذا هم كتموا تحدّث عنهم عند الوشا المدمع الفضا
٩ احبنا ما ذا الذى افسدتم بجفائكم غير الفساد صلاح
جودوا على مسكنكم بلقائكم فاصبّ عند لقائكم يرتاح

* يختلف ترتيب الا بيات و الاشعار في النسخ و اتبع نسخة R

(٣) قاله : قال S | بالعربية : فى العربية R

(٤) ربحانها : ربحا ننّها BCL

(٥) كمال جمالكم : جميل لقائكم BCL

(٦) سر : ثقل R

(٨) البائحين : العاشقين

(٩) ما ذا الذى : ما للذى S ما الذى R افسدتم : افسدتموه R

الفساد : الوصل R

(١٠) يرتاح : مرتاح S | عند لقائكم يرتاح : فى خفض الجناح جناح BCL

٣٨ مكاتبات الى الملوك والمشائخ	٢١ رسالة فى حالة الطفولية
٣٩ كتب فى السيمياء ينسب اليه	٢٢ رسالة المعراج
٤٠ الاالواح الفارسية	٢٣ رسالة روزى باجماعت صوفيان
٤١ تسبيحات العقول و النفوس	٢٤ رسالة عقل سرخ
والعناصر	٢٥ رسالة آواز پر جبرئيل
٤٢ الهيا كل الفارسية	٢٦ رسالة ڤرتونامه
٤٣ ادعية متفرقة	٢٧ رسالة غربه الغربيه
٤٤ السراج الوهاج ، والاظهر	٢٨ رسالة يزدان شناخت
انه ليس له	٢٩ رسالة صغير سيدمرغ
٤٥ الدعوات الشمسية	٣٠ رسالة لغت موران
٤٦ الواردات الالهية	٣١ رسالة الطير
٤٧ وقيل له كتاب التعليقات	٣٢ رسالة تفسير آيات من كتاب الله
٤٨ وكتاب فى المنايات ولم تقف	وخبر عن رسول الله
عليه	٣٣ رسالة غايه المبتدى
٤٩ شرح الاشارات بالفارسية	٣٤ التسبيحات
٥٠ وذكرلى بعض المعارف انه عنده	٣٥ و دعوات الكواكب
ولم اقف عليه والله أعلم بصحته	٣٦ تبخيرات الكواكب و تسبيحاتها
	٣٧ كتاب التنقيحات فى الحكمة

فهذا جملة ما وصل اليها من مصنفاته وبلغنا من اسماء مؤلفاته

ويجوز ان يكون له اشياء اخرى لم تصل اليها -

٢٤ سرخ : غ BCL شرح R ٣٢ وخبر : وجه BCL ٣٤-٣٥ ولعله

كتاب واحد ٣٦ تبخيرات : تبخير BCL ٤٢ والاظهر... له : غ BCL

٤٥ الدعوات : الدعوة R

الرازي فقال ذهنه ليس بمحمود وسئل فخر الدين عنه فقال ذهنه
يتوقد ذكاء وفطنة ، و بلغنى ان الشيخ سئل ايكما أفضل أنت
٣ أم ابو على بن سينا فقال اما ان يتساوى او اكون أعظم منه
في البحث الا انى ازيد عليه بالكشف والذوق وله مصنفات كثيرة ،
وهذا

فهرست كتبى

١١ طوارق الانوار	١ المطارحات
١٢ التنقيحات فى الاصول	٢ التلويحات
١٣ كتاب فى التصوف يعرف بالكلمة	٣ حكمة الاشراف
١٤ البارقات الالهية	٤ اللمحات
١٥ النغمات السماوية الالهية	٥ الالواح العمادية
١٦ لوامع الانوار	٦ الهياكل النورية
١٧ الرقيم القدسى	٧ المقاومات
١٨ اعتقاد الحكماء	٨ الرمز المومى
١٩ كتاب الصبر	٩ المبدأ والمعاد بالفارسيه
٢٠ رساله العشق	١٠ بستان القلوب

(١) بمحمود : محمودا S

(٢) ايكما : ايما BR بما L انما () ابن سينا : غ فى BCL

(٤) بالكشف : بالشكف R

أفقد اى ناحيه ملك، وزادوا عليه اشياء كثيرة. فبعث الى الظاهر
يقول بخط القاضى الفاضل ان هذا الشهاب لا بد من قتله ، ولا سبيل
الى اطلاقه بوجه ، ولما تحقق شهاب الدين الحال اختار ان يترك
فى بيت ويمنع الطعام والشراب الى ان يلقى ربه، ففعل به ذلك
وتقم الظاهر عليهم بعد ذلك وحبسهم وأخذ اموالا عظيمة منهم
وكان عمره فى بعض الروايات ثمانية وثلاثين سنة وقيل خمسين
وكان معتدلا القامة واللحية أحمر الوجه ، يسافر كثيرا على قدمه ولو
حكينا ما بلغنا من كراماته لطلال وكذب به بعض الجاهلبن الغافلين،
وكان مقتله فى آخر سنة ست وثمانين وخمسائه هجرية وقيل ثمان
و ثمانين وخمسائه ، وكان شافعى المذهب عالما بالفقه والحديث
والاصول، وكان فى غاية الذكاء وبلغنى انه سئل عن فخر الدين

- (١) ملك : سلهكا S سلك R
(٢) يقول : غ R يقول وصل الى النجل S شهاب : شهاب الدين R
(٣) بوجه : غ فى S | اختار : احب S | يترك : ينزل BCL
(٤) والشراب : غ فى S | بلقى : لقى BCL | ربه : الله BC الله عز
وجل R | ففعل : فيفعل L | به : غ C
(٥) و حبسهم وأخذ اموالا عظيمة منهم : والله اعلم بصحة ذلك والذى
وجدت ان عمره نحو ست وثلاثين RS غ فى BC | اخذ : اخذوا L
(٦) اللحية : الجشبة S | الوجه : اللون S
(٧) حكينا : غ فى S
(٨) نحو ست : ست S | لطلال : لطلال الكلام R | كراماته : كرامات S
(٩-١٠) وقيل ٥٨٨ : غ فى BCL (١٢) فخر الدين : الفخر BCL

- وكان بينه وبين فخر الدين المارديني الساكن بماردين صداقة واجتماعات وكان الفخر يقول لاصحابه ما أذكرى هذا الشاب وأفصحه
- ٣ ولم اجد احدا مثله في زمانى الا انى أخشى عليه لكثرة تهوّره واستهتاره وقلة تحفّظه ان يكون ذلك سببا لهلاكه، قال ولما فارقتنا من الشرق وتوجه الى حلب وناظر بها الفقهاء ولم يجاره احد
- ٦ فكثرت تشبّعهم عليه فاستحضره الملك الظاهر واستحضر الاكابر والفقهاء والفضلاء المتفنّنة لسماع ما يجرى بينهم من المباحث فتكلم معهم بكلام كثير، وبان له فضل عظيم وعلم باهر وحسن موقعه
- ٩ عند الظاهر وقربه وصار مكينا عنده مختصا به، فازداد تشييع اولئك عليه وعملوا محاضرات بكفره وسبّروها الى دمشق الى صلاح الدين، وقالوا ان بقى أفسد اعتقاد الملك وان أطلق

- (١) المارديني : المارداني BCLR | الساكن بماردين : غ فى S
- (٢) كان الفخر يقول : كان يقول فخر الدين S (٣) اجد : ار S
- (٤) لهلاكه : لتلفه BC غ فى S لبقلة لقتله L
- (٥) الشرق : التبريز S | يجاره : يجاريه BCLRS (٦) فاستحضره : فاحضره S فاستحضر L | الظاهر : غ فى S | استحضر : حضر S
- (٧) الفقهاء : غ فى BCL المتفنّنة : غ فى S | بينهم : منهم S
- (٨) وبان له فضل عظيم وعلم باهر : وطر ان له فضلا عظيما وعلما باهرا R
- (٩) مكينا : ممكنا BCL | به : غ فى S
- (١٠) سيروها : صيروها S (١١) قالوا : قالوا له S

وهو يرى من ذلك فالله حسيب الحساد وحصوا السلطان على قتله، فامتنع وكاتبوا والده صلاح الدين وقالوا في جملة ما قالوا ان بقى أفسد الدين، فكتب اليه يأمره بقتله، فلم يقتله، ثم كتب اليه مرة أخرى يأمره بذلك يتهدده بأخذ حلب ان لم يقتله، ورأيت الناس مختلفين في قتله فزعم بعضهم انه سجن ومنع الطعام وبعضهم منع نفسه حتى مات، و بعضهم خنق بوتر، و بعضهم قتل بسيف وقيل انه حط من القلعة وأحرق، ورئي رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم في النوم بجمع عظامه و يجعلها في الثقوبات وقيل في كيس ويقول هذه عظام شهاب الدين، والذي رأى النبي صلى الله وسلم هو الشيخ جمال الدين الحنبلي رحمة الله عليه، وبلغني ان بعض اصحابه كان يقول ابو الفتوح رسول الله، والله أعلم بصحة ذلك.

- (١) ذلك : تلك لدعوى S | فالله حسيب الحساد : ختب الله حسوده و دمرهم S | فالله تعالى حسيب الحساد وحسبهم وأخذ و الا منهم عظيم R | حضوا : حضوا S (٢) صلاح الدين : صلاح الدين الى مصر R (٣) ان : انه ان S | افسد : هذا فسد L | فكتب : يكتب BCL | بقتله : بان يقتله BCL (٤) يأمره : أمره BCL (٧) خنق : يخنق BCL | حط : حطم S (٨) رئي : رأى BCLS روى R (٩) ويجعلها : ويجعله R غ في BCL | وقيل في كيس : غ في BCLS (١٠) هذه : هذا L هذى BC (١١، ١٢) والذي الله عليه : غ في BCLS (١٢) ابو الفتوح : غ في BCL | والله : غ في BCLS

- قريب من ثلثين سنة وأكثر عمرى فى الاسفار والاستخبار
 فى التفحص عن مشارك مطلع على العلوم، ولم اجد من عنده خبر عن
 العلوم الشريفة ولا من يؤمن بها فانظر الى قوله ولا من يؤمن بها ٣
 وأكثر التعجب من ذلك، وكان رحمه الله غاية فى التجريد نهاية
 فى رفض الدنيا يحبّ المقام بديار بكر وفى بعض الاوقات يقيم بالشام
 وفى بعضها بالروم وكان سبب قتله على ما بلغنا انه لما خرج من ٦
 اليوم الى الشام دخل الى حلب وصاحبها يومئذ الملك الظاهر
 ابن صلاح الدين يوسف صاحب مصر واليمن والشام، وكان
 محبا للشيخ يعتقد فيه وكان جمع من علماء حلب يجتمعون به ويسمعون ٩
 كلامه، وكان يصرح فى البحوث بعقائد الحكماء ويناضل عنها
 ويسقّه رأى مخالفيها وينظرهم فيقطعهم فى المجالس وانضمّ الى
 ذلك ما كان يظهره من العجائب بقوة روح القدس، فاجتمعت كلمتهم على ١٢
 تكفيره وقتله حسداً و نسبوا اليه العظائم وقالوا انه قد ادعى النبوة

-
- (١) الاستخبار : الاحضار L الاخبار BC
 (٢) فى التفحص : فى الفحص C و التفحص R | خبر : خبرا BC خيرا L
 (٣) ولا من يؤمن بها : غ فى R (٦) بالروم : فى الروم R
 (٩) جمع من علماء حلب : جميع علماء حلب S جميع من العلماء بحلب R
 (١٠) بعقائد : بفائل S (١١) مخالفيها : بمخالفيتها R مخالفتها C
 (١٢) بقوة... فاجتمعت : غ فى C
 (١٣) قالوا : زعموا S | قد ادعى : يدعى S

وفى بعض الاحيان يكون على زى الصوفية، وكان أكثر عاداته الجوع
والسهر والفكر فى العوالم الالهية، وكان قليل الالتفات الى مراعاة
الخلق ملازماً للصمت والاشتغال بنفسه، محباً للسمع و النعمات ٣
الموسيقية، صاحب كرامات و آيات، وسمعت من علماء العامة و ممن
لا حظّ له فى العلوم الحقيقية يقول أنّه كان يعرف السيمياء وبعضهم
يزعم انه متخيل، وكل ذلك خرافات وجهل بمقامات اخوان ٦
التجريد، بل هو وصل الى غايات مقاماتهم، ولاخوان التجريد مقام
يقدرّون فيه على ايجاد اى صورة ارادوا، والى هذا المقام وصل
ابو يزيد البسطامى والحسين بن منصور الحلاج وغيرهما من اخوان ٩
التجريد، وكنت مدة مؤمناً بهذا المقام حتى أعانى الله
باليقين التام ولو لا انه من الاسرار التى يجب كتمانها لذكرت
من حاله شيئاً وكان قدس الله روحه كثير الجولان والطوفان ١٢
فى البلدان شديد التشوق على تحصيل مشارك له فى علومه ولم
يحصل له، قال فى آخر المطارحات و ها أنا ذا قد بلغ سنى الى

- (١) عاداته : عباداته BCLRS
(٤) وسمعت : سمعت RL (٥) بعضهم : بعضه R
(٦) متخيل : محب S مخيل L | بمقامات : بمعرفة BCL
(٧) وصل : موصل L | غايات مقاماتها : غاية مقامهم BCL
(٩) الحسين بن منصور الحلاج : الحلاج S | اخوان : ازان BC
(١٠) مدة : غ C | أعانى : أعان BCLS
(١١) ولو : لو L | انه : ان S | الاسرار : الاسرار الالهية BCL |
لذكرت : والا ذكرت BCLR (١٢) روحه : سرّه BCL
(١٣) البلدان : المدائن BCL (١٤) هاأنا ذا : هو ذا BCLRS

والافكار حتى وصل الى غايات مقامات الحكماء ونهايات مكاشفات
 الاولياء ، فهذا خبر الشيخ في الحكمتين المذكورتين ، واما الحكمه
 ٣ العملية فانه كان فيها من السابقين الأولين مسيحي الشكل قلندري
 الصفة ، وكان له رياضات عجز ابناء الزمان عنها منها انه كان يفطر في
 كل اسبوع مرة وطعامه لا يزيد على خمسين درهما وقل ان يوجد
 ٦ اذا سبرت طبقات الحكماء أزهد منه أو أفضل .

قال ابن رقيقة كنت اتمشى مع شهاب الدين في جامع ميافارقين
 وهو لابس جبّة قصيرة مضربة زرقاء وعلى رأسه فوطة مفتولة
 ٩ و في رجله زربول فرآني صديق لى فأتى الى جانبي وقال ما تتمشى
 الاعم هذا الخربندا ، فقلت له ويحك هذا سيد الوقت شهاب الدين
 السهروردي ، فتعاطم قولي وتعجب وعضى في حال سبيله .

١٢ وكان لا يلتفت الى الدنيا قليل الاهتمام بها ولا يبالي بالملبس والمأكل ،
 ولا يصغى الى الشرف والرياسة ، وكان في بعض الاحيان يلبس كساءً
 وقلنسوة حمراء طويلة ، وفي بعض الاحيان مرقعة وخرقة على رأسه

(١) ونهايات : غ في R (٣) كان : كانت S | الشكل : ان كل BCL |

مسيحي : مستحي CL (٤) عنها : غ في BCL

(٦) سبرت : سبرت في BCL (١١-٧) غ في BCL

(٧) ابن رقيقة : يعنى سيد الدين محمود بن عمر المعروف بابن رقيقه

انظر : ابن ابى اصيبه ج ٢ ص ٢١٩

(١٢) الى : غ BCL | ولا : لا Y (١٣) الاحيان : لا حياء R

- كأبي يزيد والحلاج ونظرائهم، وأما اتقان البحث الصحيح
بحيث يكون مطابقاً للوجود من غير سلوك وذوق فلا يمكن،
٣ جميع الحكماء المقتصرين على مجرد البحث الصرف مخطئون في
عقائدهم، فإن أردت حقيقة الحكمة وكنت مستعداً لها فاخلص
لله تعالى وانسلخ عن الدنيا انسلخ الحية من جلدها، عساك
٦ تظفر بها، وكان الشيخ يسمي بخالق البرايا للعجائب التي كان يظهرها
في الحال، ورآه واحد في المنام فقال له لا تسموني بخالق البرايا،
وسافر في صغره في طلب العلم والحكمة إلى مراغة واشتغل
٩ بها على مجد الدين الجيلي، وإلى أصفهان وبلغنى أنه قرأ هناك
بصائر ابن سهلان الساوى على الظهير الفارسى والله أعلم بذلك،
الا أن كتبه تدل على أنه فكر في البصائر كثيراً، وسافر إلى
١٢ نواح متعددة وصحب الصوفية واستفاد منهم شيئاً، وحصل لنفسه
ملكة الاستقلال بالفكر والافراد ثم اشتغل بنفسه بالرياضات والخلوات

- (١) اتقان : إيقان BCL (٣) جميع : جميع BCL | الحكماء :
غ في C | مخطئون : محيطون BCL مخطور S
(٤) عقائدهم : عقدهم BCL
(٥) لله : الله L | انسلخ : الحية : انسلخ عظم الله درجته BC | من : عن B
(٦) الشيخ : غ RS | بخالق : خالق S
(٧) واحد : واخذ CS | له : غ في BCL | بخالق : خالق BCL
(٩) الجيلي : الجبلى R
(١٠) والله أعلم بذلك : غ في S | تدل : يدل L
(١٢) نواح : نواحي BCLRS (١٣) اشتغل : استقلّ S

- ولم يظفروا منها الا بالتلف قنعوا بالتهسر عن اللب والتبن عن
الحب وحاصل ما حصلوه معرفة الجسم وبعض اغراضه وبعض عوارض
الوجود وفيه ايضا خطأ كثير والجسم ايضا لم يحصلوا معرفته ولم اجد ٣
منذ قتل الى وقتي هذا احدا فهم كلامه او نال مرامه في العلوم المقدسة
الالهية والاسرار العظيمة الربانية التي رمزت الحكماء عليها
واشارت الانبياء اليها عرفها هذا الرجل، وايد بقوة التعبير ٦
عنه. في الكتاب العظيم المسمى بحكمة الاشراق الذي ما
سبقه احد قبله ولا يلحقه احد بعده، الا من شاء الله ولأجل
ذلك لقب بالمؤيد بالملكوت، ولا يعرف هذا الكتاب ٩
حق المعرفة الا صديق واعلم انه لم يتيسر لاحد من الحكماء
والعلماء والاولياء ما تيسر لهذا الشيخ من اتقان الحكمتين
المذكورتين، بل بعضهم تيسر له الكشف ولم ينظر في البحث ١٢

- (١) منها : فيها S | عن : من BCL | التبن : بالتبن S | التبن L
(٢) حصوله : حظوة L | وبعض اغراضه : غ في S
(٣) وفيه ايضا : فيه S | خطأ : خطر BCL | يحصلوا : يتحصلوا
(٤) قتل : قيل BCL | الى : والى R | احدا : ابدا من BCL | في العلوم :
والعلوم BCL
(٦) التعبير : العبر BC | التعبير L
(٩) لقب : لقب ذلك BCL | هذا : قدر هذا S (١٠) صديق : صديقا R
(١١) تيسر : يتيسر L | لهذا : بهذا L | اتقان : ايقان BCL
(١٢) الحكمتين المذكورتين : الحكمتين المذكورين BCL | تيسر : يتيسر L

- ١ هذا البناء العظيم عظيمًا، فلم اجد من عنده خبر عن النفس فضلًا عمًا
فوقها من العوالم المجردة ولأجل هذا لما عجزوا عن فهم كلامه
٢ طعنوا فيه، حتى أنّ جماعة من الحكماء المعاصرين من المشهورين
بالفضل والتبريز عند العامة زعموا ان حكمته طريقة وليت شعري اذا
كان حكمته المبنية على الاصول الكشفية والقواعد الذوقية طريقة
٦ فاحرى ان تكون حكمتهم المبنية على الاصول الوهمية والمباني
الخيالية سوية وهم معذورون من جهة الجهل
بكلامه ووجه صعوبته ما ذكرته من قبل، وقد كنت في غفوان الشباب
٩ اوافقهم في عدم الالتفات اليه حتى غلبني حب التجريد فسلكت ويسر الله
على معرفة نفسي فانحلّ لي كلامه، ووقفت على جميع اسراره في
أيسر زمان، ثم نظرت الى اولئك الطاعنين فيه والزارين عليه مذهبه
١٢ بعين الحقيقة والانصاف فاذا ليس عندهم من الحكمة الا الحشف

- (١) عظيمًا: غ في S | خبر: خير CL | عما: عن L
(٢) جماعة: جملة S | المعاصرين: المعاصرين لى R
(٣) بالفضل: بالفضل والعلم S | التبريز: التدبير R
(٤) كان: كانت S (٥-٦) الكيفية.. الاصول: غ في BCL
(٦) المباني: المعاني S (٧) الخيالية : الخيالية اتوبه
مزاملته BCLR
(٨) ما: على ما C | قد كنت: كنت BCL
(٩) فانحلّ لي: فانحلّ BC فان حل L | وقفت: وقعت S
(١٠) الطاعنين: الطاعنين CLS | الزارين: الرادين R | مذهبه: مذهب BCL
(١١) فاذا: فانن BCL

- الرشيقة الوجيزة واتقنها اتقاناً لا غاية ورائها لا سيما في
الكتاب المعروف بالمشارع والمطارحات فانه استوفى فيه بحوث
٣ المتقدمين والمتأخرين، ونقض فيه اصول مذاهب المشائين،
وشدد فيه معتقد الحكماء الاقدمين، وأكثر تلك البحوث
المناقضات والاسئلة والايادات من تصرفات ذهنه ومكنون
٦ علمه، وذلك يدلّك على قوته في الفن البحثي والعلم الرسمي،
واعلم انّ فهم كلامه ومعرفة اسراره مشكل جداً على من
لا يسلك طريقته، ولا يتبع خلقه وعادته، لانه بنى حكمته
٩ على اصول كشفية وعلم ذوقية فمن لم يحكم اصوله
لا يعرف فروعه ومن لم يتجرد عن الدنيا والآخرة لم يذق
بالجملة معرفة كلامه وحلّ كتبه ومرموزاته متوقف على معرفة
١٢ النفس وأكثر الحكماء والعلماء لا خبر لهم بها الا في النواذر،
يأتى في كل دهر واحد ولقد سافرت كثيراً و تفحصت عن

(٤) معتقد : مقعد S (٥) المناقضات : المتناقضات BCL

الاسئلة : الاسولة BCLR

(٦) يدلّك : بذلك C

(٨) يسلك : سلك S | يتبع : تتبع S | خلقه : حليته BCL طبيعته S

(٩) كشفية : كيفية S | علوم ذوقية : علم تيقية S

(١١) بالجملة : وبالمجلة R | حل : حل CL | مرموزاته : موزاته S

(١٢) خبر : خير BC

(١٣) يأتى : ويأتى S يأتى من L | تفحصت عن : فى تعجبت S

ترجمة السهروردي المقتول

الحكيم المعظم والفيلسوف المكرم العالم الرباني والمتأله الروحاني
العالم العاقل الفاضل الكامل شهاب الملة والدين المطلع على
الاسرار الالهية والراقي الى العوالم النورية ابو الفتوح يحيى بن اميرك
السهروردي روح الله رمسه وقدس نفسه

وحيد الاعصار وفريد الدهور جمع بين الحكمتين اعنى الذوقية
والبحثية، اما الذوقية فيشهد له بالتبريز فيها كل من سلك
سبيل الله عز وجل وراض نفسه بالافكار المتواليه،
والمجاهدات المتتاليه، رافضا عن نفسه التشاغل بالعالم الظلماني،
طالبا بهتمته العاليه مشاهده العالم الروحاني، فاذا استقر قراره
وتهتك بالسير الحثيث الى معانيه المجردات استاره، حتى ظفر
بمعرفته نفسه ونظر بعقله الى ربه، ثم وقف بعد هذا على
كلامه فيعلم حينئذ انه كان في المكشفات الربانية آية، والمشاهدات
الروحانية نهايه، لا يعرف غوره الا الاقلون، ولا ينال
ثناءه الا الراسخون، واما الحكمة البحثية فانه احكم بنيانها
وشيد اركانها وعبر عن المعاني الصحيحة اللطيفة بالبارات

(٢) البحثية : الحسية R | بالتبريز : بالتبرز S

(٥) استقر : استتر BC استر L

(٦) تهتك : هتك S يهتك LC (٧) بعقله : عقله C

(٨) آيه : غ في LS (١١) شيد : شتر C

CORRIGENDA IN THE ARABIC TEXT.

- ٩٣ - ٢٠ أعراضه read اغراضه
٩٥ foot-note (٧) أبى أصيبة read أبى أصيعة
١٠٢ delete ٥٠
١٠٣ - ١ حسنة read حسنة
١٠٣ - ٢ الفارسية read الفارسيته
١٠٥ - ٧ خمره read خمرة
١٠٦ - ٣ وعدم فضاءهم read رعدم فضاءهم
١١٣ - ١٠ كلمته read كلمتك
١١٤ - ٩ استهزأت read استهزت
١١٥ - ١٠ is not clear to me الزوره
١١٩ - ٢ الخبيثة read الخبيثة
١١٩ - ٦ يتعطل read يتعظك
١٢٠ - ٨ تحيى read تحيى

- و بندی افتد آن عضو که موخر آن سده بود معطل شود و در وی حس و حرکت و قوت نماند و اطبا این عضو را مفلوج خوانند و علاجش کشاده شدن سده باشد و پیش از این یاد کردیم حکم قوت غاذیه و نامیه و مولده و آنکه قوت غاذیه چون تباه شود اجل بیاید و چنانکه منع غذا سبب اجل بود و آدمی روزگار دراز چنان شود که غذا قبول نکند و اگرچه در میانه این قوتها بر جای بود چون امری خارج شود چون زخمی رسیدن یا از بام افتادن هم رسیدن اجل باشد؛ و شایستگی نفس حیوانی در اعتدال مزاج بسته است چون باطل شود اعتدال مزاج قبول نکند پس قوتها چون حس و حرکت را چون قبول نکند اعضا از وی محروم ماند و معطل شود بی حس و بی حرکت بماند و گویند بمرد و این حالت را عبارت مرگ دهند و فراهم آورنده این اسباب تا این مزاج از اعتدال نیفتد فرشته ایست از فرشتگان حق که او را «ملك الموت» خوانند پس ازین گفت خواجه که باشارت گفت ۱۲
- من رسول فرستم که تا این بند از شما بر دارد

اتمهی کلام الشیخ الفاضل عمر بن سهلان الساجی

فی شرح ^(۱) رسالة الطیر للشیخ الرئيس

^(۲) والہ ابن الایسیس ^(۲) ابی علی ^(۳) الحسین بن ^(۳)

عبدالله بن سینا

قدس الله نفسه

و روح

رسمه ^(۴)

(۱) در نسخه : الشرح (۲-۲) چنانست در نسخه

(۳) ساقط از نسخه (۴) در نسخه : امه

- بحقیقت حاصل نشود و بدین سبب از دشمنان خویش و امور جسمانی و علایق مواد کلی نجات نیابد و آنچه گفت طیور افلاك نهم یعنی نفوس ناطقه که افلاك را هست مارا غمگساری کردند؛ و آنچه از ورای این کوه شهری نشان داد ۳ عبارت از علم اعلی است و از مرتبه او که باین مرتبه از آن نظراست درمعانی عام جمیع موجودات را چون هویت و وحدت و کثرت و وفاق و خلاف و تضاد و قوت و فعل و علت و معلول، و آنکه گفت صحنی دیدم که صفت خوشی و فراخنایی آن نتوان کرد بدین صحن این امور عامه خواست که یاد کردیم و مرتبه از علم الهی نظر است در امور که مبادی علوم طبیعی و رباضی و منطقی است؛ و آنکه گفت بیادشاه رسیدیم عبارتست از مرتبه سیوم در علم الهی و آن نظراست در اثبات خدای تعالی اول توحید او و جلالت و استحالت آنکه او را شریك بود در مرتبه وجود و آنکه گفت او یکی است و واجب الوجود است بذاته، و آنجا که گفت از جلال پادشاه مدهوش شدم پس بلطف خویش آرام و ثبات به ما داد رمزی ظاهر است که اگر مدد فیض نبودی آدمی را یارای آن نبودی که این دلیری نماید؛ و آنکه گفت قادر نبود برحلّ دام مگر آنکه بسته باشد یعنی که اسبابی که میان نفس و بدن علایق داده اند و بر وفق اعداد آن مزاج این نفس را بآن صحبت داده اند هم ایشان توانند که اسباب مفارقت بدن را مهیا گردانند؛ و ترا بیاید دانستن که آدمی را دو نفس است یکی ناطقه و دیگری حیوانی و منبع نفس حیوانی دل است و وی چون بخاری لطیف است از اخلاط باطن و ویرا مزاج معتدل حاصل بیاید و وی از دل بواسطه عروق ضواری که آنرا نبض و حرکت باشد بدماغ و جمله اندامها میرسد این نفس حیوانی حمال حس و حرکت است چون بدماغ رسد حرکت وی کم می شود اعتدال آید و چشم و گوش و دیگر حس از وی قوت پذیرد و اگر در بعضی این عروق سده

- بودن آثار نفس بر امور بدنی رهائی جستم، و آنکه گفت مرا نیز رهای دهید
 آنست که گفتم مرا از علایق بدنی برهانید، و گفتند ما این چون توانیم و
 ۳ مبتلا بودن ما باین ظاهر است و طبیعی را که علت بود و آن علت را از خود
 دفع نتواند کرد از غیری چگونه دفع کند؛ پس من جهد کردم یعنی که
 این مرتبه مرا بجهد و اکتساب حاصل آمد و هرکس در جهد خویش فایده
 ۶ یابد، و آنکه گفت که مرا گفتند که پیش تو بقعه‌است از این بقعه‌ها عناصر و
 مرکبات و افلاك خواستست که تا تو این همه شناسی و بر این همه گذر نکنی
 سعادت حاصل نیاید، و آنکه گفت میان دو کوه وادئی هست با آب و گیاه بسیار
 ۹ بدان عناصر رابعه حواست و کیفیت تولد و تولید و نشو و نما را و آنچه عناصر
 را عارض گردد قبل الامتزاج از انواع حرکات و تخلخل و تکائف و احوال
 کاینات جمادی و معادن و کاینات نامیات و کاینات حیوانی و غیر آن و این جمله
 ۱۲ از علم طبیعی است که او را علم اسفل خوانند، و اما حدیث کوهها و شناختن
 آن و گذشتن بدان عبارتست از علم ریاضی و بعضی از علم طبیعی در اجزای
 عالم از الوان و اشکال و اوضاع بعضی و مقادیر و ابعادان و حال حرکاتی که
 ۱۵ افلاك را هست و عددها و قطوع و دوائر که حرکات بدان تمام شود بداند
 و این اعداد را وصفی معروف است یعنی که تحت فلک قمر است پس فلک
 عطارد و زهره و آفتاب و فلک مریخ و فلک مشتری و فلک زحل و فلک ثوابت
 ۱۸ اما افلاك تداویر و غیر آن و بعضی کوآکب خواجه تعرض آن نکرده است، و
 آن هشتم کوه که میگویند چون نسبت با یکی کند نهم بود عبارت از فلک
 بروج و فلک ثوابت میکنند، بعضی گفتند که هیچ تواند بود که يك چندی
 ۲۱ بیاسائیم این عبارتست از فتوری که افتد میان انتقال کردن از شناخت اموری که
 تعلق بمواد و علایق آن دارد که مجرد بود از ماده و علایق آن، و آنجا که گفت
 بشتایید عبارتست از آنکه در شناختن چیزها که تعلق بماده دارد نفس را کمالی

- داده از فیض مفارق و آنچه گفت اثر حلقه دام در پایهای ایشان ظاهر بود
یعنی که علایق نفوس ایشان با بدن ثابت بود، و آنچه گفت اثر نه بدان حد
بود که ایشان را از پربدن باز میداشت بلکه مهنا و صافی نبود یعنی که ۳
- التفات نفس ایشان با بدن نه بدان حد بود که ایشان را از ادراك و
اكتساب علوم باز میداشت و نفس ایشان بحکم علایقی که با بدن داشت آن
قوت نداشت که جمله معقولات بکمال و تمام بی قصور و نقصان حاصل کند (۱) ۶
- پس این علایق نفس با بدن نه بدان حد بود که مانع بود نفس را از
ادراك معقولات و نه خود مانع نبود تا آن معقولات که مفارقات را هست
بفیض از ایشان بتمام و کمال قبول کند، و آنچه گفت من این گروه را بدین ۹
- حال بدیدم (۲) مرا یاد دادند آنچه من از حال خویش فراوش کرده بودم
و آنچه من بآن الفت گرفته بودم بر من منقص (۳) شد یعنی که کمال آدمی در
ادراك معقولاتست نه در تدبیر و سیاست بدن، پس خواستم که کشاده شوم از ۱۲
- بسیاری اندوه یعنی که اندوهگین شدم از آنکه قوت عاقله نفس را از کار باز
داشته بودم؛ پس از قصص آواز دادم ایشانرا تا نزدیک آیند بمن تا تمام سخن
گویم نخواستند که ایشان را از من اخلاق بد حاصل آید و ایشانرا با اهل ۱۵
- دنیا التفات و اشتغال بود و کسی ایشانرا بی فایده از مهم ایشان باز دارد
پس آنچه گفت که سوگند بر ایشان دادم که تمام سخن گویم یعنی استعداد و
شوق خویش ایشانرا معلوم گردانیدم تا مرا استوار داشتند، و آنچه گفت آن ۱۸
- رنج که ترا هست ما بدان گرفتار بودیم یعنی آن علایق که ترا با بدنست
و این محاربت و منازعت که قوت عامله را با قوای بدنی هست آن ما را
نیز بود، و آنکه گفت پس تدبیر در رهائی جستن یعنی که از ۲۱
- استیلای قوای بدنی رهائی جستم و از حلقه دام علایق و موقوف
-
- (۱) کند: کند تواند بود (۲) در نسخه: ندیدم (۳) در نسخه: منقص

- کند، دامها بگسترانیدند یعنی که میان او قالب علاقه ساختند،
- صیاد پنهان شد یعنی مسبب و واهب، من در میان گروهی مرغان بودم یعنی
- ۳ که نفسی بود مرا بسان مرغی در میان ایشان که بدین صفت بودند، و آنکه گفت ما را بخوانند (۱) تا نعمت آسایش دیدیم یعنی مزاجی و استعدادی حاصل بود، گمان جز بخیر نبردیم یعنی که تصور کردیم که استعداد را این
- ۶ نفس بیاید ناچار، و ما شتاب نمودیم در آمدن یعنی چون مزاج و استعداد معطل نشود، و آنچه گفت ناکاه در دام افتادیم یعنی که علایق میان نفس و بدن حاصل شد، و آنچه گفت حلقه‌ها در گردن ما افتاد و دام بر بالها و
- ۹ پایها پیچید یعنی که این علایق مؤکد شد، و گفت هر چند حرکت بیشتر کردیم تا رهائی یابیم سخت تر در دام افتادیم و کار بر ما سخت تر شد یعنی هر چند مصاحبت میان نفس و بدن بیشتر بود علایق میان ایشان مؤکد تر
- ۱۲ بود بحقیقت، تسلیم کردیم خود را بهلاک و مشغول شد هر يك از ما بدانچه (۲) نصیب او بود از اندوه یعنی گفتیم که چنین خواهد بود و قوت عامله را به تدبیر بدن مشغولی افتاد و چون عامله که کمال او در آن بود که ادراک
- ۱۵ معقولات کند در ادراک بر او بسته بود اندوهگین و رنجور بودم، و آنکه گفت تا آنوقت که فراموش کردیم صورت کار خویش یعنی که آن قوت را از کار باز داشتیم تا ما را فراموش شد و غافل شدیم که نفس ما از مصاحبت
- ۱۸ بدن جز بتدبیر بدن کار دیگر نتواند کرد، نگه کردم من روزی از میان دام گروهی را دیدم از مرغان که پر و بال خویش از قفس و دام بیرون کشیده بودند و میپريدند یعنی جماعتی از حکمای بزرگ دیدم که ایشان را اندك اندك
- ۲۱ عامله ایشان بتدبیر بدن مشغول بود فرصت جسته بودند و قوت عاقله را تمکین

- حدیث جلال و بهاء پادشاه را دیدن و مدهوش شدن اشاره بسوی آنست که بدانی که بادرک ذات احدی هیچ طریق نیست «وغایة السبیل الیها الاستبصار بان لا سبیل الیها» و نه چنانست که از جهت حجابست بلکه از جهت انکشاف اوست چون آفتاب که هر چند ظاهر تر بود از نگرنده بدو مستور بود که چون حق تعالی را وجودی بود که مثل آن وجود ترا نبود که بدان اعتبار مر آن را چنانکه باید توانی داشتن و در شاهد هیچ ذات نیست که وجود او ماهیت اوست پس هر که وجود او عین ماهیت بود مردم این حقیقت چنانکه بود نتوانند دانست پس از او جز بکمال محض و جبروت محض و جلال محض عبارت نتوان کرد بر آن وجه که خواجه گفته است، اما حسن وجود عبارتست از چیزی کامل محض که «یفیض عنه الخیر» و از این است که این سخن را در کتب مبسوط دراز شرح توان کرد و این مقدار که من شرح گفتم امیدوارم که مطابق و موافق اصل بود چه من خود را این پایگاه ندانستم که مرا آن قدرت بود که ملایم این رموز شرحی گویم همه از آنچه در کتب و سخنان این خواجه فایده گرفته بودم بنوشتم بر موجب اشارت بزرگان و این جمع از اقسام بیرون نیست تا سخنی باشد راست و شرح شخصی مطابق توفیق ایزد بود که موافقت کرده باشد و مثل این غریب بود و اگر سخن با شرح رموز نیست که خواجه بدین رموز چیز دیگر خواسته است بدین سخن راست دوستان منفعت گیرند و مرا بدان شرح و رموز نارسیدن معذور دارند، و اگر سخن من نه راست بود و شرح نه ملایم هم از قصور و نقصان من غریب نبود هر که از دوستان بهتر از این تواند من مستفید باشم آنرا انشاء الله تعالی، این فصول بر طریق ایجاز و اختصار است، بیرون آمد مرغی تا صید کند نفس را خواست که مطلوب اوست تا کمال خویش از ادراک معقولات حاصل

- حاصل کردیم و ما را کلی وقوف افتاد بر آنچه که نفس
 ما را بسوی مفارقات است وجود را مستعد قبول فیض کردیم و
 ۳ توانیم شما را از بدن نجات کلی دادن و آن وادی که فرود
 فلک اول است عبارت از علم طبیعی است و خلاف کرده اند
 متقدمان تا کدام علم اولی تر بود که اول خوانند معلم اول گوید که علم
 ۶ اخلاق باید خواند آنکه علم میزان یعنی علم منطق آنکه طبیعی آنکه ریاضی
 آنکه علم آلهی، خواهی هم بدین اشارت کرد اول علم اخلاق دیگر علم رهائی
 جستن و کیفیت رسیدن از مجهولی بمعلومی و طریق راست و شناختن
 ۹ کیفیت این انتقال و دیگر اشارتست بشناختن علم چنانکه گفتیم، و چون علم
 ریاضی از ماده منزّه و مبرا است اگرچه او را مدتی معین باید شناخت نفس از
 علایق محسوسات و متخیلات و علایق مواد مجرد بگرداند لابد از این
 ۱۲ کوهها یعنی از علم افلاک دانستن بیاید گذشت چون این شفا و علاج این
 بیماری نیست، و آنچه گفت چون بر سر آن کوه رسیدیم بایستادیم تا بیاسائیم
 عبارت است از آنکه در تعلم و تحصیل این علوم شتاب و تعجیل نمودن تواند
 ۱۵ بود اما در علم آلهی تواند بود و شتاب نمودن در آن سود ندارد که آن
 بیشتر بفضل الهی تعلق دارد چنانکه تفصیل آن یاد کردیم و آن کار باهستگی
 و خود را قلیلا قلیلا مستعد آن فیض گردانیدن راست شود تا آنچه ازان
 ۱۸ مطلوب بود بقدر استعداد حاصل آید، و آن دیگر صحن و فضا عبارت است
 از شناخت مفارقات، و طیور آن کوهها عبارتست از نفوس ناطقه و دیگر نفس
 انسان که هر فلکی را دو نفس است یکی نسبت او بدان فلک چون نسبت
 ۲۱ نفس ناطقه بود بما و یکی چون نفس حیوانی بما، و اینکه گفت چون آنجا
 رسیدیم (۱) منتظر اذن بودیم یعنی منتظر فیض بودیم چنانکه یاد کردیم، اما

- فراموش کرده بودم یعنی مرا شوقی حاصل آمد بتحجیل کمال و بدانستم که آنچه بدان الفت گرفته ام وبال و رنج من است بر من منقص شد آنچه
- ۳ من (۱) بان الفت گرفته بودم پس مثل این حالت که ایشان را بود مرا آرزو کرد تا خواستم که بمیرم از شوق، پس از قفس آواز دادم که نزدیک من آئید ایشان از من دوری جستند این عبارت است از آنکه استادان و یاران
- ۶ بمجرد آرزومندی کس را بعلم راه ندهند تا آن وقت که اخلاق و عادات را ممارست کنند چه بر نا اهل ضنت کردن شرط بود و حزم، گفت چون سوگند بدیشان دادم و ایشان را ایمن کردم نزدیک من آمدند یعنی
- ۹ مرا راه دادند بدانکه (۲) من از ایشان بعضی از مقصود خویش حاصل کنم، و ترا بیاید دانست که محصل علم را شرطها باید چنانکه خواجه گفت باید که نیک فهم و راست تصور بود و حافظ باشد و صبور برنج کشیدن و بطبع
- ۱۲ محب راستی و اهل راستی بود و اجوج و سرکش نباشد در هوای خویش و بطبع بر وی آسان بود منقاد حق شدن و امور شهوانی بنزدیک وی بس قدری ندارد و بزرگ همت بود و زود انقیاد پذیرد حق را و خیر
- ۱۵ او دشوار انقیاد پذیرد شر را و بر شریعت حق تربیت یافته باشد و ارکان و وظائف شریعت را بجای آرد و اخلاق خویش را بشرع آراسته گرداند و دروغ و فحش نگوید و خلاف آنچه در دل دارد بدوستان و یاران نگوید و ننماید
- ۱۸ لا جرم چون بدین صفات موصوف باشد حکیمی باشد نه بطریق زور و بحکمت بهره ور (۳) بود، و آنچه خواجه گفت ایشان را پیرسیدم و احوال خویش ایشان را گفتم گفتن ما را همین هست ظاهر شد بدین معنی که
- ۲۱ ایشان نیز هم بدین علایق بدن مبتلا بوده باشند، و آنچه گفتند تدبیر رهائی می جستیم یعنی تحصیل علم کردیم و آنچه کمال ما دران بود بقدر استعداد
- (۱) در نسخه: مرا (۲) در نسخه: بدنکه (۳) در نسخه: بهره

- موضع سازند که زود تر صیدی در وی افتد و نسبت با تحصیل حدود وسطی نسبت تضرع و ابتهال و دعا بود باجابت، و بود که حدود وسطی از فیض الهی آید و بود که بی استعمال و تقلیب فکر آید و بود که ناگاه ۳
- مرد بدان باز خورد بی آنکه بهر دو طرف التفات کند و هر چند که سفر مرد از بقاع خیال کمتر بود صید حدود وسطی بدام فکر کمتر بود و برعکس، و این علایق که از این باز دارد سبب الاخر بدن و ۶
- امور آن نبود، و چون طرفی از استعداد حاصل بود و علایق بر خیزد بعد از مفارقت بغایت آشنائی حاصل شود و او را ضربی ازان لذت حاصل آید که اندک و آمیخته بود، چون این معانی چنانکه باید کسی ۹
- تصور کند این حکایت خواجه از عقل دور بشناسد، چه این حکایت مبنی است از کمال احاطت او بدین علوم، و این ظاهر تر از آن است که بشرح حاجت افتد، و او مؤید من عند الله بود، و پیش از این یاد ۱۲
- کردیم که در هر علمی مثل اینکس چند بود و چون تفصیل این علوم بر موز یاد کرده محصل این مفصل آن تواند بود که بدین دام و قید ۱۵
- علایقی می خواهد که نفس را بود با بدن و این چون حلقه و دام بود، و نفس را ازان علایق از روی حقیقت رنجی بود اگر چه در اکتساب ۱۸
- اوایل معقولات بدان حاجتمند است، اما علایق نفس از ادراک حقایق معقولات وی است، و هر که بدین علایق قانع و بآن الفت گیرد چون مرغی بود که با دام الفت گیرد، و از مرغها که ازین دامها رهائی ۲۱
- جسته باشند و اثر این دام بر ایشان ظاهر شود و رهائی یافتن ایشان نه چنان بود که آسایش و کمالی و راحتی بود عبارتست از استادانی و حکیمانی که ایشان جهد کنند و از این امور بدنی دوری جویند و در اکتساب آنچه باید جهد کنند، و گفت چون من این گروه را دیدم مرا یاد آمد آنچه

- پربیدن و قصد کردن بکوهها ساحت علم هیات و افلاک باشد، و کوهها عبارت از آسمانهاست، و آسمان هفتم هشتم را می‌خواهد چه هفتم هشتم ۳
- اول بود و طیوران کوهها عبارت از نفس انسان است، و آن کثرت و زینت و زهنگاه در آسمان هشتم به نزدیک قومی از فلک ثوابت و بروج ازان کواکب است، و بدان مرغان استادان صنعت را خواست که راه نمایان بر این علومند، ۶
- و آنکه گفت امن نیافتم بدین کوههای تمامی آن است که سعادت کلی در شناختن علم هیات و ریاضی نیست، و آن آثار جراحت بد که از این هیات بد حاصل آمده باشد بدین استعداد بر نخیزد، و کمترین باید که مفارقات را بشناسد و تصور حقایق کند تصویری راست و نظام کلی در عالم بداند و غایت ۹
- را تصور کند و آنچه لایق این بود، پس این عبارت و این رموز ازین معانیست و روشن است، و آن فضای ورای افلاک که ازان عبارت می‌کند عقل اول است که اوّل مبدعاست و آن مبدع اول شریفتر و بهی تر عقولست، ۱۲
- و آن طیور دیگر که از آن کوه عبارت می‌کند نفوس مفارقند که یاد کردیم، و این فرود این کوهها عبارت است از شناختن علم طبیعی که آن را علم اسفل خوانند، و سفر کردن در آن کوهها عبارتست از شناختن علم ریاضی که او را علم ۱۵
- اوسط خوانند، و باقی عبارتست از علم اعلی، و آنچه در مقدمات این رسالت از علم اخلاق و غیر آن هست همه طریقت بیافتن این درجه و این مقام، و ۱۸
- دیوانه داند این صاحب واقعه را کسی که از حقایق دور باشد و زیرکی خویش در انکار داند، و ترا بیابد دانست بر سبیل حکایت که حد وسطی و آنچه جاری مجرای او بود تحصیل آن باندیشه و اکتساب آن نه چنان باشد ۲۱
- که معلوم المكان والطریق بود آن را اکتساب و تحصیل کند، بلکه طریق این آن بود که دامی بر سازند تا چه در آن افتد و تعلیمی که در اکتساب قیاسات دهند آن تعلیم بود باین دام که چگونه سازند و بر کدام

- با دیانت باشد، و نفسی باشد که قوت عالمه او تصور معقولات نکرده باشد از
 قصور استعداد یا غیر آن و قوت عامله او هم معطل بوده باشد از او نه فعل
 ۲ و استیلا حاصل آمده باشد و نه انفعال و این مرتبه اطفال و بعضی از ابلهان
 و مجانین باشد، و نفسی باشد که قوت عاقله او تصور معقولات نکرده باشد
 اما قوت عامله او ملکه فاضله و خلق نیکو او را حاصل کرده و این مرتبه
 ۶ پارسایان و نیک مردان باشد، و نفسی باشد که قوت عاقله او تصور
 معقولات نکرده باشد بلکه تصور چیزهای ناراست کرده باشد و او را
 هیات جهل مرکب حاصل باشد و اعتقاد فاسد و اخلاق نیکو دارد
 ۹ و این حال هالکان باشد و کسانی که ایشان را بعد از مرگ عذاب
 آخرت باشد و اگر با این اعتقاد فاسد اخلاق بد دارد حال او بعد از
 مرگ بدترین حالها باشد، و نفسی باشد که مشتاق بود به تحصیل
 ۱۲ کمال و اخلاق نیکو دارد الا که تقصیر کند و بدان شوق و نیاز
 مفارقت بدن کند، حال او بد بود و او را نوعی از عذاب آخرت
 بود بعد از مفارقت، و اگر باین شوق اخلاق بد دارد حال او بتر
 ۱۵ بود، و بود که بعضی از معقولات تصور کرده باشد و استعداد آن یافته
 که بعد از مرگ او را کمالت تواند بود اما اخلاق بد دارد این
 کس را لا بد بعد از مفارقت با این هیات و اخلاق بد و وسخ و
 ۱۸ ضرر آن زایل شود نوعی از عقوبت بود و این جز بطریق حکایت
 و بیان نمی توان گفت الا در کتب مبسوطه (۱)، و سخنان شیخ ابو
 علی و خواجه ابو نصر بر این دلیل است، پس آنچه خواجه اشارت
 ۲۱ کرد بدان از نماندن این حلقه و دام و بقای آن جراح عبارت از
 این است دران جهان، اما در این جهان این علایق نفس (۲) است، و

- خواجه تشبیه کرد به سید کردن مرغ مر سید دیگر را، و آنکه گفت نمی توانستند آزاد پریدن از اثر دام بسی رنج و ایشان را اثری بود که از پریدن باز میداشت و بر کمال پریدن نمی رسیدند حال نفس است که تا در بدن همی بود نه بکل محجوب بود از تصور معقولات و نه بغایت آن تواند رسیدن تا تعلق او ببدن باشد، و نفس چون بیک قوت تدبیر امور بدنی کند او را با بدن علایق و الفت و غیر آن پیدا شود، و چون قوت شهوانی و غضبی برو مستولی شود هیات مدار انقیاد این قوت عامله مر این قوت شهوانی و غضبی را اول پیدا شود و مادام تا پیش ما بدن میبود و این قوت عامله نفسی با این قوت شهوانی و غضبی در مانده بود چنانکه مرغی در دام افتاده باشد یا به قفس یا حلقه دام در مانده بود، و ابتدا که نفس با بدن صحبت نکند بغایت ساده باشد، و آنکه احوال و احکام بر موجب تزیاید و ترادف استعداد متواتر می شود، و اگر این وقت که استعداد ظاهر شود مستعد خواهد تا او از این چیزها که او از آن رنجور است از وی بدنی نجات یابد تا نفس با بدن صحبت دارد نتواند جز آنکه مقهور میدارد و این قوت عامله نفسی را قاهره و غالبه و بدیگر قوت از مفارق فیض می ستاند تدبیر دیگر نبود او را و هرگز دران جز تدبیر خویشتن نتواند کرد، و کسی را که پیدا تر باشد باید که او را از این نجات باشد، و نتواند (۱)
- ۱۸ بود الا بوقت معلوم، و آن آنوقت بود که قوت غاذیه عاجز شود بعد از قوت مولده و نامیه و تا اسباب اجل ظاهر شود بوجوه معلوم، و بدانکه (۲)
- ۲۱ که در قوت عاقله او تصور معقولات راست کرده باشد و قوت عامله او مستولی بوده باشد بر قوت بدنی او و این مرتبه انبیا و اولیا و صدیقان و حکمای

- ترا سید نکرده که عقل ترا سید کرده اند، آدمی چگونه پرد، و مرغ چگونه سخن گوید، مگر صفرا بر مزاج تو مستولی شده است و بدماغ تو پیوسته است، ترا مطبوخ افیمون باید خوردن و بگرمابه باید شدن و آب فافر خوش بکار داشتن، و عادت باید کرد نیلوفر بوئیدن و غذای موافق خوردن و از بیداری و بی خوابی دوری جستن که ما ترا در ایام گذشته خردمند دیدیم، و خدای داند که ما سخت از جهة تو رنجوریم، این و امثال این بسیار گویند و این اثر کم کند و بدترین سخن آن بود که ضایع شود و استعانت بخدای تعالی است و توکل بروی، [شرح] بدانکه (۱) چون مزاجی حادث شود بر وفق آن مزاج از باری تعالی بواسطه نفسی ملایم آن مزاج حادث شود، در طرف نقصان اعتدال مزاج نباتی و نفس نباتی بود، و متوسط اعتدال مزاج حیوانی، و کامل تر اعتدال مزاج انسانی، و از حق تعالی نفسی بدان پیوندد و آن نفس حادث شود، و او را پیش از این نفس وجود نباشد، بلکه با حدوث بدنی حادث شود، حدوث مع الماده باشد و در بدن حال نبود، و این نفس متحیزی (۲) نبود چنانکه گفتیم، دو قوت باشد یکی فاعله در امور بدنی و یکی منفعله از مفارقات که ازان فیض ستاند، و ملایم روان فیض شدن باشد از مفارقات بتصور معقولات و ناچار تا نفس را با بدن صحبت می بود آن قوت عامله او تدبیر بدن میکند و موافق نفس آن معقولات باشد که گفتیم، و بدن و امور بدنی او را چون دام و حلقه باشد، و این نفس را بمرغ تشبیه کرد و پریدن را تشبیه کرد بطلب کردن و اکتساب کردن معقولات، و حاصل آمدن آن مطالب را

(۱) در نسخه: بدنکه

(۲) در نسخه: متحیزی

ما صحنی دیدیم که صفت فراخی و خوشی او نتون کرد، چون ازان در گذشتیم و حجاب برداشته شد صحنی دیگر دیدیم [در] (۱) نهایت فراخی و خوشی که صحن اول ما را فراموش شد و آنرا خورد دانستیم، چون بحجره پادشاه رسیدیم و جمال و جلال پادشاه بر ما تافت مدهوش شدیم چنانکه قدرت آن نداشتیم که بدو شکایت کنیم الا که او بر سر ما مطلع شد و بلطف خویش آرام و ثبات بما داد، پس ما دلیر شدیم بر سخن گفتن با او و آن قصه خویش پیش او عبارت کردیم، پس گفت قادر نبود بر حل دام مگر آنکس که بسته باشد، و من بایشان رسولی فرستم که ایشان زاتکلیف کند به خشنود گردانیدن شما و دور گردانیدن بدی از شما، باز گردید شاد و بکام دل، پس ما در را باز گشتیم با رسولان، و برادران من مرا مطالب می کردند که حکایت بها و جلال پادشاه ما را باز گو، و من وصفی موجز میگفتم بدان مقدار که میتوانستم که او پادشاهی است که هرگاه تصور کنی جمال بی قبح (۲) و کمال بی نقص آن تمامی جز او را نباشد، و هر جمال و کمال حقیقی که هست او راست، و هر نقص که باشد حقیقی و مجازی از او دور است، او را از حسن رویست و از جود (۳) دست است، هر که او را خدمت کند سعادت تمام یابد و هر که از او دور شود خاکسار شود در دنیا و آخرت، و بسیار دوستان بودند که قصه من بشنیدند و مرا گفتند که مگر عقلت شولیده شده است یا نوعی امراض سوداوی ترا رنجور کرده است و تو نپریده که عقل تو پریده است، و

(۱) ساقط از نسخه

(۲) در نسخه : قبیح

(۳) در نسخه : خود

- و بر سر کوه نخستین رسیدیم، پس هشت کوه دیگر بلند دیدیم که چشم غایت آنرا در نمی یافت، بعضی از این همراهان گفتند هیچ امنی نیست
- ۳ الا که ما بشتاییم و از این کوه‌ها بگذریم، پس شتاب نمودیم و رنج کشیدیم تا از شش کوه بگذشتیم به پریدن، چون بهفتم رسیدیم و قصد آن کردیم که باصل آن رسیم بعضی گفتند که هیچ تواند بود که ما یکچندی
- ۶ بیاسائیم که ما را در این سفر رنجهای بسیار رسید و میان ما و دشمنان ما راه‌های دور است، چه آهستگی کردن در طلب نجات بهتر بود از شتاب نمودن که آن شتاب از مقصود باز دارد، پس در سر کوه یکساعت
- ۹ مقام کردیم، آنجا بوستانهای تازه و آراسته دیدیم آبادان و با درخت بسیار و جویهای روان که خواست که عقل ما متحیر شود از بها و زیبایی آن، و آنجا چندان درنگ کردیم که بیاسودیم، بعضی گفتند که بشتایید،
- ۱۲ که هیچ امن نیست چون احتیاط و هیچ حصن نیست منبع تر از حزم و بدگمانی، مقام در این بقعت بسیار شد و دشمنان بر اثر می آیند بیائید تا ازین
- بقعت برویم، چون بکوه هشتم رسیدیم کوهی دیدیم بغایت بلندی، و طیور بودند آن کوه را که ما هرگز از ایشان لطیفتر و خوش‌آواز تر و
- ۱۵ نیکو صورت تر و پاکیزه تر ندیده بودیم، و از ایشان چندان ایادی و لطف دیدیم که شرح و بیان آن ذکر نتوان کرد، چون میان ما و ایشان
- ۱۸ انبساط حاصل آمد ما آن حقیقت حال را با ایشان بگفتیم ایشان ما را غمگساری کردند و بدان رنج ما تأسف خوردند و گفتند که وراى این
- کوه شهرست که پادشاه آنجا نشیند و هر مظلوم که حاجت خود بدو
- ۲۱ برد و بر او توکل کند انصاف بیابد، پس ما با این اشارت قصد شهر
- ملك کردیم و بر درگاه او بایستادیم منتظر آن که فرمان در رسد بدستوری دادن آیندگان پیش او، پس فرمان فرود آمد، ما را بر قصر پادشاه بردند،

- صافی و مهنا بود، چون من این گروه را بدانحال دیدم مرا یاد آمد آنچه
 من از حال خود فراموش کرده بودم، و آنچه من بدان الفت گرفته
 بودم بر من منغص شد، پس خواستم که کشاده شوم از بسیاری اندوه ۳
 که مرا آمد، یا از سوز بمیرم^(۱) پس از قفس آواز دادم ایشانرا که
 نزدیک آئید بمن تا مرا دلالت کنید بر حیلث رهائی جستن و راحت
 یافتن، پس ایشانرا یاد آمد حیلثها و مکرهای صیادان، پس زیاد نشد ۶
 از ندای من ایشان را جز گریختن از جایگاه من و دوری جستن از من
 هیچ نیفزود، پس سوگند دادم بر ایشان برسم قدیم و صحبت ۹
 دیرینه نگاه داشته از شوایب نقصان و نفاق به ایشان، و عهد و پیمان
 کردم با ایشان تا مرا استوار داشتند و شك و شبهت از ایشان دور
 شد و ایمن شدند از مکر صیادان، پس نزدیک من آمدند، و من ایشان ۱۲
 را از احوال ایشان پرسیدم، مرا گفتند که این رنج که ترا هست
 ما هم بدین گرفتار بودیم و نومید شدیم از رهائی یافتن و با بلا و
 اندوه و رنج انس گرفتیم، پس تدبیر کردیم و رهائی جستیم و یافتیم و ۱۵
 حلقه دام از کردن ما بیفتاد و در قفس بکشادند و بیرون آمدیم، من
 گفتم مرا نیز رهائی دهید، گفتند که ما اگر بر رهائی دادن تو قادر
 می بودیم خود را در ابتدا رهائی می دادیم، طبیب بیمار شفا تواند ۱۸
 داد، پس من جهد کردم و خود را از قفس بینداختم و با ایشان
 پریدم، مرا گفتند پیش تو بقعتهاست و تو نجات نیابی و از بلا ایمن نشوی
 تا آن مسافت که میان تو و آن بقاع است قطع نکنی، بر اثر ما بیا تا ترا ۲۱
 نجات بدهیم و براه راست ترا بمقصود برسانیم، پس ما میپزدیم در میان دو
 کوه در وادی با آب و گیاه و عمارت بسیار تا از این میان بگذشتیم

- بل اقتنص لبك انى يطير البشر وينطق الطير كأن المرة قد غلبت على مزاجك واليوسه قد استولت على دماغك وسيلك ان تشرب طبيخ الافيدون وتتعهد الاستحمام وبالماء العذب الفاتر وتستشق بدهن النيلوفر وتترفه فى الاغذية وتهجر السهر وتقل الفكر فانا قد عهدناك فى ما خلا لبياً والله مطلع علي ضمائرنا فانها من جهتك مهمته
- ولاختلال حالك حالنا مختلّه، ما أكثر ما يقولون وأقل ما ينبجع وشر المقال ما ضاع، وبالله الاستعانة وعن الناس البراءة ومن اعتقد غير هذا خسر فى الآخرة والاولى «وسيعلم الذين ظلموا اى منقلب ينقلبون»
- ۹ [ترجمة] گروهی برون آمدند تا صید کنند، دامها بگسترانیدند و طعامها بساختند و صیادان پنهان شدند، و من در میان گروهی مرغان بودم که آواز دادند و ما را بخواندند (۱) ما نعمت و آسایش دیدیم و یاران خویش را دیدیم گمان جز بآسایش و خیر نبردیم و هیچ تهمت ما را از قصد (۲) بدان جایگاه باز نداشت و ما شتاب نمودیم در آمدن بدان جایگاه ناگاه در دام افتادیم و حلقهها در گردن ما افتاد و دام در پای ما آویخت و در بالهای ما محکم شد و هر چند حرکت بیش کردیم تا رها یابیم سخت تر اندر دام افتادیم و کار بر ما سخت تر بود، پس تسلیم کردیم خود را بر هلاک و مشغول شد هر يك از ما بدانچه (۳) نصیب او بود از اندوه، و غافل شد از رنج برادر خویش، و اقبال کردیم جمله بر حيله جستن و رهائی یافتن تا آنکه که فراموش کردیم صورتهای کار خویش را و انس گرفتیم بدام و قفس و آرام گرفتیم بآن، پس من نگاه کردم روزی از میان قفس، گروهی را دیدم از مرغان که پر و بال خویش از قفس بیرون کرده بودند و می پریدند، و در پاهای ایشان اثر حلقه دام ظاهر بود و آن حرکت و اثر نه بدان حد بود که ایشانرا از پریدن باز می داشت و نه بدان اندکی بود که حیوة و پریدن
- (۱) در نسخه: بخوندند (۲) در نسخه: قصد (۳) در نسخه: بدبچه

- وأحسن الوانا. وأظرف صوراً وأطيب عشرة منها فلما حللنا في جوارها
وعرفنا من جناتها وتلفتها وإيناسها إياي لن نفى بقضاء أهونها
ولما تقرر بيننا وبينها الانبساط أوقفناها على ما أَلَمَّ بنا فإظهرت ٣
المساهمة في الاهتمام وذكرت ان وراء هذا الجبل مدينة يتبوأها
الملك الأعظم وإي مظلوم استعدى به وتوكل عليه كَفَّ عنه الضراء
بقوته ومعوته فاطمأنتنا إلى اشارتها وتيممنا مدينة الملك حتى حللنا ٦
بفنائها منتظرين لاذنه فخرجت الامر باذن الواردين ودخلنا قصره فاذا
نحن بصحن لا يتضمن وصف رجه فلما عبرناه رفع لنا الحجاب عن صحن
فسيح مشرق استضعفنا لديه الاول بل استصغرناه حتى وصلنا إلى ٩
حجرة الملك فلما رفع لنا الحجاب ولحظ في جماله مقلتنا علقت به
افئدتنا ودهشنا دهشاً عاقنا عن الشكوى فوقف على ما غشنا فرد علينا الثبات
بلطفه حتى اجترأنا على مكالمته وعبرنا بين يديه عن قصتنا فقال لا ١٢
يقدر (١) على حلّ الجبال عن ارجلكم الا عاقدوها وإني منفذ (٢) اليهم رسولا
ليسومهم رضاكم واماطة السوء عنكم فانصرفوا مغبوطين؛ وهوذا نحن
١٥ في الطريق مع الرسل واخواني متشبثون بي يطلبون مني حكاية
بهاء الملك بين ايديهم وسأصفه وصفا موجزاً وافراً فاقول انه
الملك الذي مهما حصلت في خاطرك جمالا لا يمازجه قبح ولا يشوبه نقص
١٨ صادقته مستوفى لديه، فكل جمال بالحقيقة حاصل له وكل نقص ولو بالمجاز
منفى عنه، كله لحسنه وجهه ولجوده يد، من خدمه فقد اغتمت السعادة
القصوى. ومن جرم فقد خسر الدنيا والآخرة.
- ٢١ وكم من اخ قرع سمعه قضيتي فقال اراك مَسَّ عقلك مَسَّ
أو أَلَمَّ بك (٣) لم فلا والله ما طرت بل طار عقلك وما اقتنصت

- من وراء القفص اطير ف قيل لى ان امامك لقاعا لن تأمن المحذور الا
ان تأتى عليها قطعاً فاقتف آثارنا ننج بك ونهدك (١) الى سواء السبيل
٣ فتساوى بنا الطيران فى صدفى الجبل العالى (٢) فى واد معشب خصب غير*
مجدب حتى تخلف عنا جنباه وخبرنا خبرته فوافينا هامة الجبل فاذا
امامنا ثمان شواحق تنبو عن قللها اللواحق فقال بعضنا لبعض سارعوا فانا
٦ لانأمن الا بعدان نجوزها ناجين فتغلغلنا الشواحق (٣) حتى انسبنا على
ست من شوامخها و انتهينا الى السابع فلما تغلغلنا قال بعضنا لبعض هل
لكم فى الجمام فقدأوهنا (٤) النصب وبيننا وبين الاعداء مسافة قاصية
٩ فرأينا ان نخس للجمام من ابداننا نصيباً فان الشرود (٥) على الراحة أهدى
الى النجاة من الانبات فوقفنا على قلته فاذا جنان مخضرة الارزاء
عامرة الاقطار، مشمرة الاشجار جارية الانهار يروى بصرك نعيمها بصور تكاد
١٢ لبهاؤها تدهش العقول و تبتهت الالباب وتسمعك (٦) اغاني مستحسنة
والحانا (٧) مطربة وتشمك روائح لا يدانيها المسك السرى ولا العنبر
الطرى فاجتئينا من ثمارها وشربنا من انهارها ومكثنا به ربما أطرحنا
١٥ الاعياء وقال بعضنا لبعض سارعوا فلا مخدعة كالأمن ولا نجاة كالاحتياط
ولا حصن أمنع من اساءة الظنون وقد امتدّ بنا المقام فى هذه
البقعة على شفا غفلة ووراءنا اعداؤنا يقتفون اقدامنا ويتفقدون مقامنا
١٨ فهلوا نبرح (٨) ونهجر هذه البقعة وان طاب الثواء (٩) بها فلا طيب كالسلامة
وأجمعنا على الرحلة وأنفصلنا على الناحية ونزلنا بالثامن فاذا
شامخ خاض رأسه فى عنان السماء تسكن جوانبه طيور لم الق أعذب الحانا
-
- (١) در نسخه : ينج ويهدك (٢) در نسخه : الاله (٣) در نسخه : فبقبا
بقينا الشدا (٤) در نسخه : أوحنا (٥) در نسخه : ابشروا
(٦) در نسخه : يسمعك (٧) در نسخه : الحان
(٨) در نسخه : نتج (٩) در نسخه : السواد* در نسخه : بل

- سربة (١) طير اذ لحظونا فصفروا مستدعين^(٢) بنا فحسنا بنصب واصحاب
وما تخالج^(٣) فى صدورنا ريبة، ولا شك عن قصدنا تهمة، فابتدروا اليهم مقبلين
وسقطنا [فى] خلال الجبائل^(٤) اجمعين، فاذا الحلق ينضم الى اعناقنا والشرك
يتشبث بأجنحتنا والجبائل تتعلق بارجلنا، ففرعنا الى الحركة فما زادتنا الا
تعسيرا^(٥) فاستسلمنا للهلاك وشغل كل واحد منا ما خصه من الاهتمام
لاخيه، وأقبلنا تبين الحيل فى سبيل التخلص حتى نسينا صورة
أمرنا، واستأنسنا بالشرك واطمأنا الى الاقفاص، فاطلعت ذات يوم من خلال
الشبك فلحظت رفقة من الطير أخرجت رؤوسها وأجنتها عن الشرك، وبرزت
عن اقفاصها تطير^(٦) وفى ارجلها بقايا الجبائل لا هى تؤدها^(٧) فتعيصها
النجاة، ولا تبينها فتصفو لها الحيوية، فذكرتنى^(٨) ما كنت نسيته ونغصت على
ما ألفت^(٩) فكدت انحلّ تأسفا وتسلّ روحى تلّها^(١٠) فناديتهم من وراء القفص
ان اقربوا منى فأطلعونى على حيلة الراحة فقد أعنتى^(١١) فتذكروا^(١٢)
خدع المقتنصين فما زادوا الا نفارا فناشدتهم بالخلة القديمة والصحة المصونة
والعهد المحفوظ ما أحلّ بقلوبهم الثقة و نفى عن صدورهم الريبة، فوافونى
حاضرين فسألتهن عن حالهم فذكروا انهم ابتلوا بما ابتليت به فاستيأسوا واستأنسوا
بالبلوى فعالجونى فنحيت الجباله عن رقبتى و الشرك عن اجنحتى وفتح لى باب
القفص و قيل لى استغنم النجاة فطالبتهم بتخليص رجلى عن الحلقة^(١٣) فقالوا
لو قدرنا عليها لابتدروا أولاً وخلصنا ارجلنا وانى يشفيك العليل فنهضت

- (١) در نسخه : سرّيه (٢) در نسخه : مستعدين (٣) در نسخه : يخالج
(٤) در نسخه : الجبال. (٥) در نسخه : تعسير (٦) در نسخه : تطيرون
(٧) در نسخه : يودها (٨) در نسخه : فذكرنى (٩) در نسخه : الفة
(١٠) در نسخه : تلحقا (١١) در نسخه : اعنيتى ولعله "اعنقنى"
(١٢) در نسخه : فيذكروا (١٣) در نسخه : الحقيقة

- وقصر عن البهيمۃ التي لم تف قواء يدرء شهوة تستدعيه^(۱) [شرح] ای
برادران حقیقت دلیرترین کسی آن بود که در کار فردا دلیر بود، و بد دل
تر کسی آن بود که باز مانده بود از کمال خویش، ای برادران ۳
عجب^(۲) نبود که فرشته از زشتی پرهیزد و بهیمه میان نیکوئی و
زشتی تمیز نکند بلکه شکفت از آدمی بود، اگر عاصی شود و
نافرمانی کند شهوة را درو قوتها و دواعی درست که او را ۶
بازیان^(۳) کشد، و اگر فرمان برداری کند و طریق اصلح سپرد او را
قوت عقلیست^(۴) که او را بدان دعوت کند و بدان رغبت نماید، و بحقیقت
ماننده بود بفرشته آدمی که قدم ثابت دارد و در شهوت و در غضب ۹
قدم او از حد اعتدال نجنبد، و از انعام و بهایم بمرتبه باز پس بود
آدمی که قوت شهوانی و غضبی در او استیلا دارد بر قوت عامله نفس،
این فصل روشن است، بدان فصل روشن است و بدان فصل که ما از پیش ۱۲
شرح کردیم روشن تر شده است، خواجه اشارت کرده است بدانکه آدمی
تواند بود که بمرتبه فرشتگان بود در طاعت خدای تعالی و اخلاق نیکو
داشتن و می تواند بود که از مرتبه انعام باز پس تر بود، کما قال الله ۱۵
تعالی «اولئک کالانعام بل هم اضل» اما فرشته را قوه شهوانی و غضبی نبود
تا باستیلای او بمرتبه کمتر آید، و بهایم را نفس ناطقه و قوت عاقله و عالمه
نبود تا بدان قوه عاقله نفس او از مبادی منفعل شود و قوه عاقله او بر ۱۸
دیگر قوت مستولی باشد تا بدان از مرتبه خویش تا مرتبه بلند تر رسد

قال الشيخ «وارجع الی رأس الحديث فاقول : برزت طائفة تقتنص
۲۱ فنصبوا الجبال وزینوا الشرك وهیأوا الاطعمة وتواروا فی الحشیش وانا فی

(۱) در نسخه : نستعید (۲) در نسخه : عجت

(۳) در نسخه : بازان (۴) در نسخه : عقلیت

و حجت اقتضا کند آن اثبات کند، و هر وقت که میداند که حس و وهم در
 حس نیاید و عشق و خجل و وجل و شجاعت و جبن و غضب با آنکه از
 ۳ علایق امور محسوس است در وهم و حس نیاید آنکه منزّه و مجرد بود
 از علایق محسوسات باید که در حس و وهم نیاید، پس بطریق محسوسات
 فریفته نشود، و اعتقاد نکند که هر چه محسوس نبود مثبت نبود، و نه نیز
 ۶ اعتقادات جمله براندازد و تصور کند که حقی که واجب القبول است در میان
 عقاید نیست، و هر که در اثبات اعتقادی سخن گفته همه سنگ در تاریکی
 انداخته اند که این عالم را خالق و مبدعی نیست، بلکه میان این هر
 ۹ دو متوسط اعتقادی طلب کند، و از محسوسات استعانت کند بشناختن
 بعضی از مجهولات که معلوم نبود، و مبدعی و صانع عالم را اثبات کند
 منزّه از علایق حس و مقدس از کثرت جهات مختلفه، و چیزها که
 ۱۲ اثبات آن او را باوصاف او یار و مودی بود بکثرت و رفع کمال، و این
 طریق را تشبیه کرد بطیران خفاش، و چنانکه این اعتقاد حق است و بهترین
 عقاید است خفاش را هم بهترین طیور خواند چه او حد توسط دارد
 ۱۵ در اسباب معاش و ظهور خویش، و خفاش صورت [طیور] (۱) ندارد اما از او
 فائده طیور حاصل، آدمی نیز باید که اگر چه صورت فرشتگان ندارد باخلاق
 فرشتگان متخلق شود.

۱۸ قال الشيخ «ويلكم اخوان الحقيقة أغنى الناس من يجترئ على غده وأفلهم
 من قصر عن أمله»، ويلكم اخوان الحقيقة لا عجب ان اجتنب الملك
 سوا او ارتكب البهيمة قبيحا بل العجب من البشر اذا استولى على الشهوات
 ۲۱ وقد صَحَّ (۲) على استئثارها صورته او بذل لها الطاعة وقد نور بالعقل جبلته
 ولعمري الله بذالملك بشر (۳) ثبت عند مزاوله الشهوة فلم تزل قدمه عن موطنه فيه

(۱) ساقط از نسخه (۲) در نسخه : ضع
 (۳) در نسخه : يكثر
 :در ترجمه فارسيه موجود نيست

- غضب او را نگاه دارد قوت عامله او منفعل شود ازین قوی و فائده؛
- انسانیت از او دور شود، پس خواجه اندرین رمز بدین اشارت کرده
- ۳ است، و دیگر قوت وهمی را مانند کرده بآتش افروخته و انسان را
- بدان حیوان آتشی، چه انسان تا در این عالم بود از این قوی مفارق
- نشود و این قوی نیز ازو مفارق نشود، و این قوت وهمی بغایت
- ۶ برنده و باز دارنده است از ادراک معقولات و بدان لا بد حاجت آید
- و چنانکه نور آتش جائی بود که منفعت رساند و جائی بود که مضرت
- رساند حکم وهم جائی بود که راست بود و جائی بود که دروغ بود
- ۹ آنجا که راست بود حکم کردن او بود که یک جسم در یک حال دو مکان
- تواند بود، و آنجا که دروغ بود آن بود که حکم کند که هر چه موجود
- بود باید که بجهت او اشارت توان کرد و اجسام نا متناهی بود و اگر متناهی بود
- ۱۲ بفضای محدود رسد که آن فضای محدود را نهایی و خارج عالم باید که بود
- پس خواجه میگوید چون سمدل باش که باعتماد تمام در آتش شود یعنی
- بوئوق تمام قوت وهمی بکار دار و بدان که ترا از او چاره نیست، و بدان
- ۱۵ که جای بود که او زیان بود و جائی بود که او معین و مؤید بود و
- صادق، چون خفاش باش که بروز پیدا نیاید، خواجه محسوسات را بروز
- مانده کرد و حکما را که بمحسوسات شناختن قناعت نمایند و ورائی او
- ۱۸ چیزی طلب نکنند از معقولات و اعتقاد ندارند که هر چه حس آنرا^(۱) بجوهر
- آن در نیابد فرض آن محال بود ایشان را بخفاش مانده کرد، چه خفاش منزل
- متوسط طلب کند میان نور و ظلمت، و موحد در توحید متوسط طلب کند
- ۲۱ میانه تعطیل و تشبیه احکام محسوسات بر حق تعالی نراند و نفی و تعطیل
- و نابودن خالق صانع عالم را اعتقاد نکند، بلکه آنچه از معقولات برهان

- غذای او شود و در جوف اشتر مرغ آهن گرم و سنگ گرم
 غذای او شود؛ و حرارت او آنرا باعتدال باز آرد چنانکه غذا
 ۳ شود؛ چون مار استخوان سخت را تلین کند و تلطیف کند چنانکه
 غذا شود؛ پس آدمی را می باید که [بداند] (۱) این دو معنی که یکی حرارت
 را تسکین کند و دیگر که ناملایم را لطیف و لّین گرداند
 ۶ و این اشارت است بدانکه (۲) حکما گفته اند در اصلاح قوت
 شهوانی بقوت غضبی و اصلاح غضبی به شهوانی؛ و آنچنان باشد
 که فکر کند در احوال او که بر او خشم گرفته باشد
 ۹ و منافع آن پس با (۳) یاد آرد و شهوت را بر آن منافع بر گمارد
 تا او را از ایذای او باز دارد چه اگر او را ایذا
 کند آن منافع روا بود که بوقت حاجت بدو ازو فوت (۴)
 ۱۲ شود؛ و اصلاح شهوانی بغضبی آن باشد که تنگ دارد از قضای
 شهوت با چیزی و فضیحت و ارتکاب معصیت و ذل و ضررها
 با سلامت شرمساری؛ پس قوت شهوانی را بدین وجه اصلاح کرده باشد بغضبی
 ۱۵ خواجه آن سنگ گرم کرده را بغضب تشبیه کرد و آن استخوانهای
 سخت کثیف را بشهوت، لا بد این سنگ گرم کرده را مبردی و مسکنی باید
 تا نفس را هیئات بد حاصل نیاید؛ و استخوان سخت را ملطفی و ملینی
 ۱۸ باید تا غذا شود؛ همچنین شهوت را مصلحی و مسددی باید تا قوه
 شهوت را استیلا نبود و اگر خورنده سنگ گرم را مبردی و مسکنی
 نباشد که ایشان آنرا بحدّ اعتدال باز آرد هلاک شود؛ و همچنین مغذی
 ۲۱ بعظم صلب اگر آنرا مصلحی و مقومی نباشد که اعتدال قوت شهوت و

(۱) ساقط از نسخه (۲) در نسخه: بدنکه

(۳) در نسخه: نا (۴) در نسخه: فوف

باستنباط آن چنان کسی که یاد کردیم بدانند، پس این جماعت که بواسطه داند چیزها را دزدی^(۱) کرده باشند و آلت پریدن بحیلت بدست آورده باشند؛ و آنان که این مرتبه بلند دارند ایشانرا نیز آلت پریدن از معارف بدست آید اما آسان تر، پس خواجه بدین رمز روا بود که اشارت بدین معنی کرده باشد بدان طریق که ظن من است.

قال الشيخ «كونوا نعاماً يتلع الجنادل المحمات وافاعى تسرط العظام الصلبة وسماذل تغشى^(۲) الضرام على ثقة^(۳) والخفافيش لا تبرزن نهارا فخير الطيور خفافيشها^(۴)» * [شرح] چون شتر مرغ باشید که سنگ گرم کرده بخورد و چون مار افعی که استخوانهای سخت فرو برد، و چون حیوان آتش خوار باشید که به آسانی و اعتماد در آتش شود، و چون خفافیش باشید که روز فرا دید نیاید که بهترین مرغان خفاش است، به باید دانستن که در شتر مرغ رمز است که آنرا بیاید شناخت که چون یکپای او خلل پذیرد بدیگر پای نتواند جز بسینه نرود، و در بیابان با هیچ حیوان انس نگیرد، و از شتر مرغ که بدو شبیهی دارد بگریزد، و او شبیهی دارد از روی صورت بمرغ و شبیهی دارد با شتر، و خابۀ که نهاده^(۵) باشد اگر ازان بیفتد دیگری که اشتر مرغ دیگر نهاده باشد او را بجای او باستند، و این همه رموز نیکوست اما شیخ بیش بیک رمز اشارت نکرده است که او آهن و سنگ گرم کرده فرو خورد و جوف او در اطفاء و تبرید آن عمل کند و آن آهن و سنگ گرم او را زبان کار نبود، و اشاره کرد بدانکه^(۶) افعی استخوانهای سخت فرو برد و

(۱) در نسخه: دزدی (۲) در نسخه: یغشی (۳) در نسخه: ثقة

(۴) در نسخه: وخفافیشها (۵) در نسخه: بنهاده (۶) در نسخه: بدنکه

- نر است، اشارت میکند باصلاح خیر عملی و آنرا بزهر خوردن مانند میکند چه مقهور داشتن قوتهای شهوانی و غضبی و توسط نگاه داشتن
- ۳ دران مساوی است با زهر خوردن و به شعور بودن هر نفس را که در این جهان بعضی ازان چیزها که دانستنی است بداند او را بعد ازان مفارقت لذتی خواهد بود که با هیچ لذت این جهانی او را مناسبت نبود،
- ۶ رغبت صادق کند بنا بودن در این جهان، و هر که زهر نخورد زنده نماند یعنی هر که قوت عاقله نفس را مستولی ندارد بر قوای بدنی قوه عامله او مقهور بود و مرده، و هر که طرفی از معرفت
- ۹ حاصل ندارد و او را رغبت نبود بمفارقت این جهان در آنجهان او را لذت این جهانی نبود، و پریدن عبارت از قبول کردن فیض از مبادی و انقطاع علایق از آنچه از اکتساب سعادت باز دارد، و آشیان گرفتن آرام گرفتن با این لذات ناقصه مخدجه و استیلا دادن قوتهای بدنی را
- ۱۲ بر قوت عامله نفس، و عبارت از صید کردن باز ماندن است از آنچه کمال نفس دران است، و چون از ادراک و اکتساب آن کمال باز ماند
- ۱۵ اندر صد هزار بلا و غنا ماند چون آن مرغ صید کرده شده، و چنانکه کمال مرغ در پریدن است او مراد خویش اندر پریدن بدست آرد، کمال نفس اندر فیض سندن و تصور کردن معقولات است چنانکه باید و مستولی بودن بر
- ۱۸ قوتهای بدنی تا آن شیطاین او را از راه نبرند، و آنچه خواهی گفت اگر کسی را بال نبود دزدی کند و بال بدست آرد، و پیش از این گفته که کس باشد که او را قوت آن بود که بی واسطه تعلم از قوت قدسی
- ۲۱ ناگاه بحد اوسط باز خورد و آنچه مطلوب او بود هر که قصد کند بدست آید و بخاطر او اندر آید و ناگاه بدان باز خورد که این چنین چیزها باستنباط کس عزیز باشد، و دیگران آن باشند که ایشان را بتعلیم
- ۲۴ و تعلم حاجت افتد تا بدانند بعضی از چیزها، و لا بد این چنین چیزها

حیوانی نزوعی و قوه حیوانی متخیله و متوهمه، پس التفات او را پس بود و قوه عالمه را قیاس و اعتبار بدان بود که بالای آن بود و پیش آن بود تا ازان چیزها منفعل شود و فایده گیرد و ازان قبول کند، پس دو وجه بود نفس ما را، وجهی با بدن و آن وجه باز پس دارد و این وجه باز پس که نسبت ببدن دارد بهیچ وجه از مقتضای طبیعت بدن و ازان قوای بدنی هیچ افعال قبول نکند و منفعل نشود، و ازان وجه باید که فاعل بوده نه منفعل، و اگر مسلط نشود و مستولی نگردد برین قوتها و چنان نبود که ایشان از او منفعل باشند و او البته از ایشان منفعل نگردد شیاطین او را وسوسه کرده باشند از این وجه که با قفا دارد و او را فریفته، پس این وجه را می باید که سلاحی باشد تا شیاطین را مقهور و مغلوب دارد، و دیگر وجه که نسبت و اعتبار بمبادی عالیّه و ملائکه علیهم السلام دارد باید که از این وجه از این اعتبار دایم القبول باشد و از ایشان منفعل شود، پس چون کسی این معانی را چنانکه باید تصور کند این رمز خواجه او را حل شود.

۱۵ قال الشيخ «تجرعوا الذعاف تعیشوا واستحبوا الممات تحیوا و طیروا ولا تتخذوا وکراً تنقلبون الیه فان مصیدة الطیور اوکارها، وان صدکم عوز الجناح فتلصصوا تظفروا فخیر الطلائع ما قوی علی الطیران» [شرح] زهر فرو برید تا زنده بمانید، و مرگ و مفارقت این جهان بآرزو جوئید تا زندگانی نیکو یابید، و پیوند و خانه مگیرید که مرغانرا صید کنند بیشتر در خانه‌هاشان و اشیانهاشان، و اگر پر و بال ندارید دزدی^(۱) کنید و پرو بال بدست آرید که بهترین دیدبانها آن بود که بتواند پرید، این رموز روشن

- خویش و مستغنی بودن از هر چه التفات بدان ترا از سعادت کلی باز دارد و در مصحف مجید هم بر این معنی تنبیه کرده اند «و عباد الرحمن الذین یمشون علی الارض هونا»^(۱) الآية و ترا از ان دیگر اشارت کرد که خواجه گفته است مراد از شیطاین بمذهب حکما بیاید شناخت تا این رمز ترا حل افتد که لطیف رمزست، بیاید دانستن که با نفس مردم قوتها اند موجود شده چنانکه در کتب مبسوطه^(۲) آنرا یاد کرده اند و این قوتها با نفس مردم بهم موجود اند چون قوتها و همی و خیالی و قوت خشم و قوت شهوت و این قوتها چون توانند مردم را از علم دانستن و از راه نجات طلب کردن باز دارند، و چون مراد از اطلاق لفظ شیطان بنزدیک ایشان بدانستی بدانکه^(۳) مراد از پیش آدمی و از پس آدمی نزدیک ایشان عبارت بود از دو قوت که نفس ناطقه را هست، یکی عالمه و دیگری عامله، و این قوت عامله را اعتباری بود بقیاس با قوت حیوانی نزوعی که ازان قوت حادث شود و در این وقت هیئاتی که خاص بود و بدان بدن انسان ساخته شود و سرعت فعل و انفعال را چون تشویر و شرم و خنده و گریستن، و اعتبار دیگر بود این قوت عامله را با قوت حیوانی متخیله و متوهمه، و آن آن بود که آن را بکار دارد در استنباط تدبیرها در کارها بتصورات امور جزوی در استنباط صناعات انسانی، و این قوت عامله را هم اعتباری بود با نفس او، و آن آن بود که از آنچه میان او و عقل نظری بود راییهای رابعه و مشهوره تولد کند، و این قوت باید که بر جمیع قوتهای بدنی مستولی بود علی الخصوص بر آنچه انسان آنرا شیطاین خوانند، و این قوت را بدان دو اعتبار که گفتیم او را التفانی بود بقوت

(۱) قرآن مجید XXV, 64 (۲) در نسخه : مبسوط

(۳) در نسخه : بدانکه

- ظاهر بود و بر سر دنبال او بود، بدرستیکه شیطان نفریبد و وسوسه نکند آدمی را الا از پس او، بیاید دانستن که مار پوست بیفکند و در ابتدای ربیع آغاز کند پوست افکندن تا آنوقت که هوا معتدل شود و همچنین در خریف، و آغاز پوست افکندن از گردا گرد چشم کند از اندرون، و دران حال که آغاز کند نا بینا شود چه آن پوست چشم او را بیوشاند، و باندک مایه روزگار آن پوست بیفکند و روشنی چشم او بعد ازان زیادت شود، و بیاید دانستن که قالب آدمی باعتبار نفس آدمی چون پوست مار است با شخص، اما هر چند نفس ناطقه بنزدیک حکما داخل بدن و متحیّز و حال (۱) نیست ولیکن يك قوت او در این بدن متصرف است و این بدن او را چون ولایتی است، و این حقیقت بدن بجز حقیقت نفس است، و بمفارقت نفس مر این بدن را و جدا شدن بدن را هیچ خلل با نفس باز نکردد الا در آن وقت که پوست می افکند چشم او پوشیده شود، و در آن وقت که نفس مفارقت بدن کند بهمه حال چون اشفته و ملتقی باشد بحکم علاقتی که میان نفس و بدن بوده باشد، و انبیا و اولیا را علیهم السلام مفارقت این جهانی باسانی و رغبت تمام بود، و خواهند که چون کمال یافتند ایشانرا مفارقتی باشد از این عالم چنانکه مار خواهان پوست افکندن خویش بود، و خدای تعالی از یوسف علیه السلام این حکایت کرد آنجا که گفت: «توفّنی مسلما و الحقنی بالصالحین» (۲) و رسول ما را گفت علیه و آله السلام «والآخرة خیر لك من الاولى» و اولیا را و متشبه بایشانرا گفت: «فتمتوا الموت ان كنتم صادقين» (۳) پس خواجه از این وجه باین معنی اشارت کرد، و دیگر بدییب (۴) آئینمل عبارت میکند از کم آزاری و پنهان داشتن مقصد و مطلب

(۱) چنانست در نسخه و باید که «حال» باشد (۲) قرآن مجید XII, 102

(۳) قرآن مجید LXII, 6 (۴) در نسخه : بدییب

حقیقت باطن را دو قوت بود، یکی را قوت عاقله خوانند و یکی را قوت عامله، و این قوت عامله قوتی بود که آن مبدأ بود تحرك مر بدن انسان را بسوی افعیل جزئی، و او را اعتباری بود بقیاس با قوت حیوانی نزوعی و اعتباری بود بقیاس با نفس او، و این قوت باید که غلبه دارد بر جمله قوای ظاهر بدنی که آثار آن ظاهر است، و خواهی از این روی گفت که بدان معنی چون چیزی باشید، و باطن ظاهر گردانید و ظاهر باطن، این دو فائده دارد، یکی آنکه قوت عامله نفس را که باطنی است استیلا و استعلا زیاده دهد تا از قوای بدنی منفعل نشود البه، و این قوتهای ظاهر را پوشیده دارید بدان معنی که ایشانرا مغلوب دارید بر این وجه که جلی آن قوت عامله است که باطن است بدین معنی که ظهور و غلبه وی را می باید که بود، و خفی ظاهر شماست باین معنی که این قوت بدنی می باید که قوت خفی و مغلوب بود بنسبت باین قوت عامله، و از پیشتر بیان این تمامی یاد کنیم، و دیگر که ظاهر پنهان دارید از خلق و با ایشان مخالطت کمتر کنید تا از آنچه اهم است باز نمانید و باطن خویش را آشکارا دارید بر اهل و مستحق، و آنچه تعلق بعلم توحید دارد و آنچه معالجات طبی و علم اخلاق باشد از هیچ کسی دریغ مدارید چه خیر رسانیدن بقابل خیر تشبه بود بمبادئی اول و این دریغ نباید داشت، و این دو فائده درست است این سخن را که خواهی بدان اشارت کرد.

قال الشيخ «ولكم اخوان الحقيقة انسلخوا عن الجلود انسلخ الحية و دَبَّوا ديب الديدان وكونوا عقارب اسلحتها في اذنانها فان الشيطان لن يراوغ الانسان الا من ورائه» [شرح] ای برادران حقیقت بیرون آئید از پوست چنانکه مار از پوست بیرون آید، و نرم روید چنانکه کرمان نرم روند، و همچون کژدم باشید که نیش او

- آنوقت که امتناع از طعام کند هر روز فربه تر و نیکوتر بود، و اقل ایام غیبت او چهل روز است و بیش ازین نیز بود و این را اسباب طبی و طبیعی هست و آن آن است که سبب جوع تحلل است و سبب تحلل قلت ماده و تنگی پوست و قوت حار غریزی محلل است و حار هوا، و چون تحلل کمتر افتد پوست استبر بود و حرکت نکند و حار هوا سرد شود ناچار تحلل کمتر آید و چون فضولی در بدن از جهت بسیار خوردن حاصل آید و حرکت بسکون بدل شود و جلد کشیف بود و حار هوا سرد شود ازان محلات جز حار غریزی نماند و از يك محلل چون فضول بسیار شود در بدن بگرسنگی تواند رسانید بلکه جز هضم نتواند کرد فضول را، پس هر روز بدن فربه تر بود با امتناع از طعام، و این بعد از امتلاء عظیم باشد، و هر حیوان که بامتلائی بسیار و بهم مخصوص بود حار غریزی کمتر بود ازان دیگر و در رطوبت و بلغم طبیعی که آن نیمه خون بود و بعضی چون بجای بسیار بود و این فائده ندهد، و این فضول که یاد کردیم بجای غذا باز ایستد، و عارفانرا اوقات باشد که از طعام امتناع نمایند و توانند کرد، و شرح آن بنمائی که چرا باشد و بچه وجه توانند کرد در کتب مبسوطه علی الخصوص در اشارات و تنبیهات (۱) و حکمت عرشی بیان کرده اند، و عارفانرا غیبتها بود از مردمان چنانکه قنافذ را و ایشان ظاهر خویش صلاح و وقایه باطن کرده باشند و مرد عارف باید که همچنین باشد، و چون تو بدانی که آدمی را از قالب و نفس آفریده اند، و این قالب ظاهر است و او را بحس بصر ادراک توان کرد و بحس لمس، و معنی باطن است و آنرا (۲) نفس گویند و او را به بصیرت باطن توان شناخت، و حقیقت آدمی از معنی باطن است، و آن

قال الشيخ ويلكم اخوان الحقيقة تقنّعوا كما يتقنع المنافذ
 وأعلنوا بواطنكم وأبطنوا ظواهركم فوالله ان الجلى لباطنكم وان الخفى
 ۳ لظاهرکم* [شرح] ای برادران حقیقت سر اندر کشید چنانکه چیزو (۱)
 سر اندر کشد و آشکارا کنید نهانها و نهان گردانید آشکارهائی خود را
 که بخدا روشن و هویدا است باطن شما و ظاهر شما، بدانکه چیزو بری
 ۲ بود و بحری بود و جبلی بود که او را بتازی دلدل خوانند و بیارسی سیرو (۲)
 و او را خارها بود مانند تیر و خصمان خود را بدان دفع کند، و آنکه
 بحری باشد شبه دارد بسمک و خداوند صدف بود، و بعضی از قنافظ
 ۹ بحری همیشه آگنده بود از خایه خویش علی الخصوص در وقتی که ماه
 با استقبال آفتاب بود، و در وقتی که هوا گرم بود، اما چیزوی بری ظاهر و
 معروف بود و تسافت و مجامعت ایشان چنان باشد که شکم بر شکم باز نهند
 ۱۲ راست ایستاده، و اشواک (۳) ایشان بجای شعر دیگر حیوانات بود الا که این
 شعر بغایت افراط دارد در صلابت و غلظت، و ایشان باوقات جستن باد احتراز
 کنند پیش از جستن باد، و آن جانب که از سوراخ ایشان مهّب باد بود استوار
 ۱۵ کنند، و یکی بوده است که او از هبوب ریح خبر دادی پیشتر از جستن باد،
 چون از آن تفحص کردند چیزوئی داشت در خانه که بهر وقت در خانه
 خود مسدود کردی پیش از جستن باد از جهت دفع ضرر باد و این مرد
 ۱۸ بدان موجب خبر میداده بود، حکایت کنند که چیزو دنبال مار گیرد و
 سر در کشد و میخورد و مار خود را بر خارهای او میزند تا هلاک شود،
 و چیزو را همچو خرس غیبتها باشد و امتناع از طعام، و همچون خرس

(۱) در نسخه: «خیزو» و در همه جاهای دیگر نیز همین طور نوشته

شده (۲) در نسخه: سدر (۳) در نسخه: شواک

* رج رساله الطیر ص ۳۹ س ۱۳-۱۵

- که یاد کردیم زینش آنست که نفس آن مستنبط در جبلت چنان افتاده باشد که ناگاه بعد اوسط باز خورد و باز افتد بی تفکر و طلب، بلکه چنان باشد که هر چه او را باید حد اوسط دران بوی باز میخورد، و هر کجا که حد اوسط حاصل گشت اقتران قیاسی و حصول نتیجه دران متابع آن باشد، و هر وقت که این علوم و صناعات را انقضاض افتد بسبب حوادث کبار و وقایع عظام که در عالم جرث و نسل نماند یا اگر بماند مغت اندک بود بعد ازان حق سبحانه تعالی یکی را پدید آرد که علوم و صناعات از وی آغاز و ابتدا باشد چنانکه در طوفان نوح علیه السلام و غیر او بوده است، و روا بود که بیک کس تنها این علوم و صناعات باز دست نیابد بل چند کس بیاید کمتر یا بیشتر اما بدان طریق که یاد کرده آمد و تعلم از یکدیگر نا متناهی. روایت است،
- ۱۲ لا بد انتهای آن با صاحب حدسی بود برآن وجه که بگفتیم، و صاحب این حدس بهر زمانی نبود بلکه نایاب و شاذ بود و نادر، و لا بد بر او واجب بود بافادت مشغول بودن تا بعضی از ثمرات حدس او منسوخ و باطل نشود، و اگرچه آن دیگر بعض که مودی به کمال اوست او را بی افادت غیری حاصل باشد، و بر متعلمان و مستفیدان واجب باشد تعلم و استفادت از او در این روزگار که بتعلم مجرد باز افتد بر سابق واجب بود اغانت لاحق تا لاحق کامل شود بتعلم ازان سابق، چه چنانکه بخل از مبادی روانیست بر مستعد بر آنکه متشبه بود از طریق اخلاق بمبادی بخل روانیست بر مستعد، چه اگر بر مستعد بخل کند از طریق افاده تشبیه نکرده باشد، پس از این اشارت کردند بدین طرف از تعلیم و تعلم بعد از بیان اخلاق و تحصیل استعداد و آنچه مقدمات این کار را بیاست و بکار آید.
- ۲۱

آید انتهای آنها تا حدس بود، یعنی که صاحب حدسی بدان مرتبه که یاد کردیم
 بوده باشد و این حدّ اوسط اکتساب کرده و بعد ازان از او تعلیم شده
 باشد، پس محال نیست که مردم را بنفس خویش حدسی افتد و در ذهن
 او قیاسی منعقد بی تعلیم و ناچار، در مبادی نشوها که بعد از قرانات و
 طوفانات و خرابی عالم خیزد لا بد آن علوم که مجدّد و زنده شود بچنان
 کسانی شود که ایشان بحدس خویش استنباط (۱) کنند حدود وسطی را، و این
 مراتب دارد بکم و کیف، اما بکم : آن بود که اعداد حدس مستنبط مرین
 حدود وسطی را بیش بود، و اما بکیف : چنان بود که زمان حدس و استنباط
 کمی کوتاه تر بود و زود تر بود بحد اوسط باز خورد، و آن یکی بیشتر
 بود و درنگی تر، و این تفاوت منحصر نتواند بود در حدس بلکه دایما زیادت
 و نقصان می پذیرد، و او را دو طرف باشد ناچار، یکی طرف زیادت و یکی
 طرف نقصان، و در نقصان بحدی رسد که آن کس را حدس نبود البته، و
 در طرف زیادت بحدی رسد که آنکس را در اکثر مطلوبات و یا در کل
 مطلوبات حدسی بود تا بدان حد رسد که او را حدسی بود در زود ترین (۲)
 وقتی، و در این کس مرتسم شود صورتی که در مفارق بود اما
 یکنوا یا قریب بدان، و این قوت را قوت قدسی گویند، و آن بلند
 ترین مرتبتیست آدمی را، و انبیا را علیهم السلام این قوت باشد، لا جرم
 خشت نکند بر مستعدان تا خلائق بر متابعت و اقتباس علوم از ایشان
 کمال یابند در سعادت دو جهانی، و در این باب سخنی دراز است، اما
 مقصود ازان می باید که معلوم گردد، و آن این است که هر علمی که
 استنباط کرده باشند آنرا اوّل مستنبطی باشد که ابتدای آن علم با آن صنعت
 از وی بود، و این استنباط بطریق حدس بود، و بیان این بر این موجب

- عقول خویش تا بعضی از شما بعضی را متابعت کنند و بعضی از شما ببعضی کمال و تمامی یابد؛ بیاید دانست که چون دانسته آمد که برادر و دوست حقیقی کیست
- ۳ با این برادر راز را آشکار باید داشت یعنی بر ایشان بدانچه ترا معلوم باشد بخل و ضنت نباید کرد، که اگر در مرتبه شناخت از تو بیشتر بود ترا از او کمال حاصل آید، و اگر کمتر بود او از تو کامل شود، و اگر مساوی بود هر يك از شما متابعت یکدیگر را کنید و یکدیگر کامل شوید چنانکه حق تعالی و ملائکه از بخل و ضنت دور اند و زاد می کنید (۱) بر آنکه مستعد بود و وی قبول کند و آنکه نبود بخل بر او باید کرد، و آن آدمی که خواهد بصفات و اخلاق ملائکه موصوف بود باید که بخل نکند بر مستعد، و بیاید دانست که نفس ناطقه آدمی دو قوت دارد، يك قوت را عامله خوانند و یکی را عاقله، و نه چنان است که این نفس دو چیز است یا آدمی را دو نفس
- ۱۲ است که یکی تدبیر و سیاست بدن کند و یکی ادراك معقولات، بلکه این نفس يك چیز است، لیکن با اعتبارات از او این دو اثر حاصل می آید، یکی از او و یکی برو، و این بمراتب بگردد بر دوام قبول از مبادی و غیر آن، و روا بود که نفس را بواسطه حاجت آید بسیار، و روا بود که کمتر آید چه آن متعلمان باشند که نزدیک باشند بتصور معقولات، و آن استعداد که بود او را و قوت بحدی بود که او در اتصال بمفارق محتاج نبود
- ۱۸ بچیزهای بسیار و بتعلیم شدن تا گوئی که او همه چیز ها از خود می بداند، و این چنین کس قدردان نبود بلکه نادر و عزیز بود چه این درجه بلندترین درجات این استعداد است، و مردم آنچه از علوم اکتساب کنند و آن بحدّ اوسط بود یا به تعلیم حاصل آید یا بحدس، و حدس فعل ذهن بود که بذات خویش استنباط کند حدّ اوسط را، و آنچه بتعلیم حاصل

- و از آنچه این لذت می یابد بادراك آن معقول آن دیگر همان لذت می یابد، چنانکه آن يك عالمی بود از عوالم عقل آن دیگر مثل آن بود، پس میان ایشان مجاورت علوی باشد که یاد کردیم ۳
- و ایشان را منادی فرمان حق جمع آرد^(۱) چه مطلوب ایشان همه در سعادت جستن بمعرفت حق باشد، و آن جماعت دیگر که دوستی ایشان نه بدین وجه بود ایشان دوست را واسطه کارهای حقیر سازند و دارند و بهمه حال نزدیک ایشان آنمطلوب از این واسطه شریف تر بود، و در نفس الامر چنین است که واسطه کم از مطلوب باشد، و دوستی و مراقت این جماعت بر جاده حقیقت نباشد برای این اغراض باشد، و چون این غرض بر نیاید عداوت حاصل آید، و اگر بر آید استغنا نمایند، و همیشه از دوست حساب منفعت خویش و دفع ضرر از خویش بر گیرند، هیچ حساب دوستان اندر این معنی از خود بر نگیرند، پس این جماعت اختلاط و دوستی را نشایند، اگر چنانچه دوست حقیقی بدست آید بغایت عزیز بود نزدیک اهل معنی، و علی الجملة دوستی حقیقی میان دو کس باشد که ایشان یکدیگر را شناسند، و چون در مطلوب متفق باشند مودت میان ایشان بیش از آن بود که در میان دو مسافر که منزل و مقصد ایشان متفق نبود، و این سخن شرحی دارد، اما از درازی احتراز کرده آمد که مثمر ملالت باشد. ۱۸

قال الشيخ «ويلكم اخوان الحقيقة بانوا»^(۲) وتضاموا وليكشفن كل واحد منكم لآخيه الحجب عن خالصته ليطابع بعضكم بعضا وليستكمل بعضكم بعضا»^{*} (شرح) ۲۱ ای برادران حقیقت راز خویش آشکارا کنید و با هم آید و بردارید پرده از

(۱) آرد: ساقط از نسخه (۲) در نسخه: بانوا

- و هر که نیکو شناسد (۱) طلبکردن چیزی که او را شاید نفس او سماجت نکند با نقیاد چیزی را که بر وی واجب بود، و از حسد و لجاج خالی نبود، و این اخلاق همه موانع باشند از انقیاد حق را، و چون هر آنوقت که صاحب دو خلق مخالف با یکدیگر مخالفت کند میان ایشان منازعت و خصومت خیزد و دوستی حاصل نیاید مثلاً بخیل و سخی و عالم و جاهل را (۲) که هرچه سخی کند از بذل مال و اسداء معروف بخیل آنرا باسراف و تضييع وصف کند، و هرچه از امساك و تقير بخیل کند سخی آنرا بدناعت و قصور همت وصف کند، و هرچه عالم کند جاهل آنرا بیددلی و طلب محال وصف کند، و هرچه جاهل کند عالم آنرا بتاریکی و نادانی وصف کند، پس هر يك از ایشان فعل و خلق یکدیگر را منکر باشند و انکار پوشیده روا بود که ظاهر گردد و چون ظاهر شود بو حشت ادا کند و وحشت بعداوت انجامد و عداوت به آفت نفس، پس از این گفت خواجه که هر دوست که صفای مودت از تیرگی اخلاق بد و اغراض فاسده نگاه ندارد دوستی را مهذب نگردانیده باشد از شوايب، و مادام که در مخالطت و دوستی که اختلاف اخلاق می بود آن دوستی آمیخته بود بدینچه (۳) یاد کردیم، پس باید که چون دوست موافق در اخلاق نیک بدست آری از او نگاه داری، چه جمع مال چندان عظمت ندارد که حفظ آن، و یافتن چنین دوستی آن فایده ندارد که حفظ و نگاه داشت او تا بر حالت دوستی بماند، و این چنین دوستان که ما یاد کردیم ایشانرا قرابت و اتحاد از جهة اشتراك بود در طلب سعادات آخرت، و آن صورت معقولات که در نفس این مرتسم می شود هم در نفس آن دیگر مرتسم می شود،

(۱) در نسخه : شنا (۲) در نسخه : جاهل ر

(۳) در نسخه : بدینچه

- و نادر باشد مردی که در او خلق مکروه نباشد زیرا که مردم چون فکر استعمال نکند اخلاق بهایم بر وی غالب شود و شهوات بر او مستولی گردد و حیا از وی غایب شود و استیلاي غضب و شهوت و حرص و شره از او مفارقت نکند، و آن جماعت منقسم شوند به چند قسم، جماعتی باشند که بشره افتخار نمایند بظاهر جویند و این جماعت شرّ الناس باشند، و جماعتی باشند که بچودت فکر قبح آن افعال را بدانند و ازان اجتناب کنند و ایشان کریمان باشند که نفس ایشان شریف بود، و جماعتی باشند که ایشانرا بر قبح این اخلاق تنبیه باید کرد، و این دو قسم باشند، جماعتی باشند که به تنبیه ازان اخلاق باز ایستند، و جماعتی آند که قبح این اخلاق بدانند اما بر ایشان متعذر بود ترك این اخلاق، و ازین جماعت این قسم اول دوستی را نشایند، و آن قسم باز پسین اختلاط و مجاورت را نشایند چه ایشان برباضت و جهد بسیار انتقال توانند نمود ازین اخلاق بد، و روا بود که ضررها ازان بتورسد و این کس که بقوت عاقله خویش و جودت فکر اخلاق ذمیّه را از اخلاق حمیده تمیز کند و از بد احتراز کند او دوستی را شاید، و این چنین کس کمتر یابند، و آن کس که تنبیه پذیرد هم دوستی را شاید اما بعد از قبول تنبیه و تبدیل اخلاق بد بئیک، و اما با دو قسم تا بتوانی با ایشان مخالطت و مجالست مکن، زیرا که از ایشان باشند که محب مدح و ثنا باشند زیادت از استحقاق خویش، و بر امثال خویش تکبر نمایند، و باشند که بر قوت و مال خویش اعتماد دارند، و کسانی را که این اخلاق باشد ایشان را اعتقاد در دوستان تمام و فاسد باشد،

- شده است که مزاج را تبدیل توان کرد و لیکن بتدریج و اندك
 اندك و بروزگار دراز تا آنكه مزاج بدل شود، و چون مزاج را
 ۳ تبدیل افتاد ناچار اخلاق را تبدیل افتد، چه خلق طبع مزاج بود
 و چون مزاج بد به نيك بدل شود خلق بد به نيك بدل شود،
 و این دشوارتر باشد، اما افعال جميله کردن محصل استعداد است،
 ۶ و اگر کسی بود که نتواند افعال جميله کردن لا بد تبدیل مزاج
 بیاید کردن اگر تقدیر مساعدت کند، و چون آدمی را حق تعالی
 چنان آفرید است که او را سخت دشوار بود تنها بودن و زندگانی
 ۹ کردن او را معاشرت باید کرد با امثال خویش در مردمی، و آن
 معاشرت باید که حسن بود، چه اگر حسن نبود فایده معاشرت و
 دفع ضرر زیادت شود، و آن معاشرت که میان زن و شوهر و
 ۱۲ پدر و فرزند و ارباب صناعات و حرف و ملك و مملوك باشد
 از نکاح و میراث و بیع و شرا و اقرار و اجارت و رهن و
 امثال این که در شرع حکم آن بواسطه صاحب شرح صلوات الله
 ۱۵ و سلامه علیه و آله بیان کرده است، و آنچه دون این است که
 میان دوستان حقیقی باشد از حسن معاشرت باید که بجای آرد،
 و اگر استعداد ندارد بکسب و ریاضت آن استعداد بدست آرد، چه
 ۱۸ اختلاف اسباب که یاد کرده ایم اختلاف اخلاق مردم واجب کند
 و همه بر يك خلق و عادت اجتماع تواند بود، پس لا بد طریقی،
 باید که بدان معاشرت با دوستان حقیقی حسن و مفید بود، و
 ۲۱ هر کسی را ادراك این لذت و اکتساب این شرف و مرتبه نبود
 و مردم این چنین دوست را که این مرتبت دارد دشوار بدست
 توانند آورد، ازان روی که اخلاق بد و عادات ناپسندیده غالب است،

- همچنین در گرم سیر نبات و حیوان بخلاف نبات و حیوان سردسیر باشند؛ و این باقالیم بگردد؛ و شهرها و مساکن نزدیک هم بگردد؛ اما هر چند بعد
- ۳ کمتر بود تفاوت کمتر بود؛ و چون چنین بود غذای اهل هر شهری و هر اقلیمی بخلاف غذای دیگران بود؛ و چون غذا مخالف بود آن
- ۶ فضول غذا که مواد حصول حیوانات شوند چون نطفه و غیر آن بخلاف یکدیگر باشند پس امزجه ایشان هم بخلاف یکدیگر باشند؛ چه
- خلق طبع و مزاج بود؛ و روا بود که آن اجزای مسامت که یاد کردیم بفرمان خدای تعالی سبب شوند در اختلاف اخلاق و عادات
- ۹ و یا معین سبب شوند؛ و همچنین اختلاف هوا و اجرام سماوی بحکم فرمان حق اسباب شوند کمال اشخاص را بدین وجه؛ و آنچه ورای این است
- از کمالات دیگر اسباب بحکم فرمان حق و تدبیر او ملائکه مفرقین
- ۱۲ علیهم السلام مهی^۱ این اسباب باشند؛ و آن کمالات مختص بود بانسان؛ و غیر انسان را از حیوانات زیاده از آن کمالات نحستین نتواند بود؛ و حکما
- چون اشارت کنند تهذیب اخلاق و تبدیل آن از بد به نیک بدان
- ۱۵ وجه کنند که بود که کسی را در اصل آفرینش مزاج و استعداد آن نبود که خلق نیکو و ملکه فاضله او را حاصل آید
- و لیکن بر ریاضت و افعال خوب کردن او را استعداد این خلق نیکو
- ۱۸ حاصل شود؛ و نسبت حصول این خلق با استعداد چون نسبت حصول نتیجه بود با حدّ اوسط؛ چنانکه چون تواند که تفکر کند و بفکر
- حدّ اوسط اکتساب کند و چون حد اوسط اکتساب کرد بی درنگ
- ۲۱ زمانی از حق تعالی او را نتیجه بهت و عطا حاصل آید؛ آدمی چون افعال خوب کند و سیرت خود را پسندیده گرداند او را
- از تعالی خلق نیکو عطا و همیت حاصل آید و فضائل خلقی و
- ۲۴ عملی او را جمع شود؛ و در علم طبیعی و اصول طب درست

- عارض کردد آنرا از قرب و بعد و آنچه طابع این اختلاف بود چون اختلاف اجزای زمین که مساکن هر گروهی و امتی باشد و این اختلاف در ابتدای کار طبع اختلاف آن کواکب بود که مسامت این مساکن باشند از ثوابت و از اجرام دیگر و از اوضاع کراه مائله، پس اختلاف این اجزاء و کواکب مسامت سبب شود باختلاف کره مائله بفرمان خدای تعالی و تقدیر او در اختلاف بقاع زمین و اختلاف مساکن سبب شود اختلاف بخاراتی را که از زمین بر آید که مشاکل و ملائم این بقعه بود و آنکه اختلاف بخارات سبب شود اختلاف هواها را و اختلاف آنها را،
- ۹ چه هوای هر شهری مختلط شود ببخاری که ازان زمین متصلد می شود، و بخاراتی که در زمین باشد در آبهای آن تاثیر کنند و آن هواها که از این زمین به بخار منفعل شده باشد هم در این آنها اثر کند و آنها هم ازان منفعل شود چنانکه از دیگر بخارات که یاد کرده آمد، و همچنین اختلاف مسامت اجزای کره نخستین و کره ثوابت و اختلاف اجزای کراه مائله اسباب حقیقی باشند در اختلاف آنها و هواها یا بواسطه تصاعد بخارات و اختلاف اجزاء موضع نشو و ظهور بخارات یا بیواسطه بحکم مسامت یا بعضی بواسطه و بعضی بیواسطه که از هر دو وجه تاثیر باشد و چون زمین و آب و هوا در بقعه بخلاف آب و هوای بقعه دیگر باشد نبات هر یکی ملایم این زمین و هوا بود بخلاف دیگر بود، و همچنین حیوانات هر بقعه بخلاف حیوانات بقعه دیگر باشند چه می یابیم که آن نبات که در بلاد هند باشد و آن حیوانات عجیب که آنجا باشند در اکثر بلاد نباشند و آنچه ازین (۱) چیزها در بلاد روم باشد در بلاد دیگر نباشد

- کند تا بر او عرض کنم بعضی از اندهان خویش را، بود که آن دوست
 بشنیدن این اندهان متحمل شود از من بشرکت برداشتن بعضی ازان اندهان
 ۳ را، چه هر دوست که او در سراء و ضراء صفا و مودت خویش را از
 تیرگی اغراض فاسده صیانت نکند دوستی خویش را آراسته و مهذب
 نگردانیده باشد از شوائب و نوائب، و کجا بدست آید مردم را دوستی که بر
 ۶ تیرگی و پاکیزگی سیرت آن دوست مطلع شود و بر نیکوئی عادت او
 واقف گردد، چه بیشتری از دوستان از حقیقت دوستی اعراض کرده اند
 و دوستی را تجارتی و پناهگاهی ساخته که در وقت حاجت پناه باز بآن
 ۹ دهند و در وقت بی‌نیازی ازان دوری جویند و آنرا بر اندازند، و تا عارضه
 عارض نشود هیچ دوست را زیارت نکنند و تا حادثه حادث نگردد و حاجتی
 پدید نیاید هیچ دوستی را یاد نکنند، مگر دوستانی و برادرانی که جمع
 ۱۲ کرده باشد ایشانرا قرابت عرفان الهی و الفت داده باشد میان ایشان مجاورت
 علوی و ایشان حقایق را بچشم بصیرت ملاحظه کنند و زنگار اخلاق بد
 را بر ریاضت زدوده باشند و جمع نکرده باشد ایشانرا مگر منادی فرمان حق
 ۱۵ عز و جل، بیاید دانستن که آن عذوبت که الفاظ عریبه این رساله دارد در پاریسی
 حاصل تواند بود، اما شخصی که این را پاریسی کرده او را درین غرضی
 مفید بوده، و ما را هم که بشرح این مشغولیم هم غرضی صحیح است، اوّلا بیاید
 ۱۸ شناخت که جماعت انسان امتها اند، و هر امتی از یکدیگر متمیز باشد باخلاق
 و اوضاع لغات و عبارات، و آنچه در اختلاف امم بدین وجوه تاثیر کرده است
 بحکمت خدای تعالی اختلاف اجزای آن اجسام بود که مسامت ایشان بود از
 ۳۹ کره نخستین، چه هر جزوی از اجزای آن که مسامت بقعه از بقاع زمین
 شود تاثیر او دیگرگون باشد هم ازان کره که مکوکب نیست و هم
 از کره ثوابت، پس اختلاف اوضاع کرات مایله از اجزای زمین و آنچه

شرح رسالة الرموزة المسماة برسالة الطير للشيخ الرئيس

بسم الله الرحمن الرحيم

كثرت التماس دوستان و بزرگان مرا دلیر گردانید بشرح رسالة الطير
از سخنان شیخ الرئيس رحمه الله، پس هم از سخنان او شرح کردم این
رساله را با رموز و اشارات، و ترا بیاید دانستن که طمع و قوف بر اعیان
آن معانی که قصد متکلم بر رموز رساله آن است هیچ طالب حقیقت را
بحقیقت نباشد از جهة احتمال این رموز مر وجوه تاویلات و شرح را
مگر بظاهر ظن، و احتمال این رموز مر این وجد را از شرح و تاویل
که من کرده ام ظاهر است، و این شرح مناسبتی دارد با اصولی که صاحب
رساله در صدر بیان آن کرده است، و باین مناسبت که این شرح دارد من
این شرح را با تناسب اجزائ اتصال یکدیگر بترتیبی تمام به بیان رسانیده ام،

قال الشيخ رحمه الله «هل لأحد من اخواني في ان يهب لي من سمعه
قدرما ألقى اليه طرفا من اشجائي، عساه ان يتحمل عني بالشركة بعض اعبائها
فان الصديق لن يهذب عن الشوب اخاه ما لم يصن في سرائك وضرائك عن
الكدر صفاء، و اني لك بالصديق المماحض و قد جعلت الخلّة تجارة يفرغ
اليها اذا استدعت الى الخليل داعية وطر و ترفض مراعاتها اذا عرض
الاستغناء فلن يزار خليل الا اذا زارت عارضة ولن يذكر خليل الا اذا ذكرت
مأربه، اللهم الا اخوانا جمعتهم القرابة الالهية و آلفت بينهم المجاورة
الملوية ولا خطوا الحقائق بعين البصيرة وجلوا رين الشك عن السريرة ولن
يجمعهم الا منادى الله» * [شرح] یعنی هیچکس را اقتد از برادران که چندان
با من مساعدت نماید و سمع خویشتن را بعاریت دهد بشنیدن سخن من و التفات

ما رنجوریم از جهت تو و از خللی که بتو راه یافته است، چون بسیار گفتند و چون اندك پذیرفتم و بترین سخنها آنست که ضایع شود و بی اثر ماند، و استعانت من با خدايست، و هر کس که بدین که گفتم اعتماد نکند نادانست «و سيعلم الذين ظلموا ای منقلب ینقلبون».

است، و من رسولی بشما فرستم تا ایشان را الزام کند تا بندها از پای شما بر دارد، و حاجبان بانگ بر آوردند که باز باید گشت از پیش ملك باز گشتیم، و اکنون در راهیم با رسول ملك می آییم . ۳

و بعضی از دوستان من از من درخواستند که صفت حضرت ملك بگوی و (۱) وصف زیبای و شکوه او، و اگرچه بر آن نتوانیم رسید بعضی موزر بگویم، بدانک هر گاه که در خاطر خود جمالی تصور کنید که هیچ زشتی با او نیامیزد و کمالی که هیچ نقص پیرامن او نگردد او را آنجا یابید که همه جمالها بحقیقت او راست، گاه نیکوی همه روی است گاه جود (۲) همه دست است، هرک خدمت او کرد سعادت ابد یافت و هرک ازو اعراض کرد «خسر الدنيا والاخرة» شد، و بسا [201b] دوستان کچون این قصه بشنود گفت پندارم که ترا پری رنجه می دارد ۱۲ یا دیو در تو تصرف کرده است بخدای که تو نپیدی بلك عقل تو پرید، و ترا صید نکردند که خود ترا صید کردند، آدمی هرگز کی پرید، مرغ هرگز کی سخن گفت، گوی که صفرا بر مزاج تو غالب شده است یا خشکی بدماغ تو راه یافته است، باید که طبیح افیمون ۱۵ بخوری، بگرمابه روی و آب گرم بر سر ریزی، و روغن نیلوفر بکار داری، و در طعامها تطف کنی، و از بیداری دور باشی، و اندیشها کم کنی که پیش ازین عاقل و بخرد دیدیم ترا، و خدای بر ما گواه است که

(۱) و : ساقط از نسخه

(۲) در نسخه : خود، و درین صورت ظاهرا بعد از «گاه» حرفی از قبیل

«بدی» از میان افتاده است

- میزبانی کردند بدین نعمتها که هیچ مخلوق وصف و شرح آن نتواند کرد و چون والی آن ولایت ما را باخوشتن گستاخ کرد و انبساطی پدید آمد و او را از رنج خویش واقف گردانیدیم و شرح آنچه بر ما گذشته بود ۳
- پیش وی بگفتیم، رنجور شد و چنان نمود که من باشما درین رنج شریکم بدل، پس گفت در سر این کوه شهر است که حضرت ملك آنجاست، و هر ۶
- مظلومی که بحضرت او رسید و بر وی توکل کرد آن ظلم و رنج از وی بردارد، و از صفت او هر چه گویم خطا بود که او افزون از آن بود، پس ما را بدین سخن که از وی شنیدیم آسایشی در دل پدید آمد و بر اشارت او قصد حضرت کردیم و آمدیم (۱) تا بدین [102 a] شهر ۹
- بفضای حضرت ملك نزول کردیم، خود پیش از ما دیدبان ملك را خبر داده بود و فرمان بیرون آمد که واردانرا پیش حضرت آرید، پس ما را بردند، ۱۲
- کوشکی و صحنی دیدیم که فراخی آن در دیده ما نیامد، چون بگذشیم حجابی بر داشتند صحنی دیگر پدید آمد از آن خوشتر و فراخ تر چنانك صحن اول را تاريك پنداشتیم باضافت باین صحن، پس ۱۵
- بحجره رسیدیم، و چون قدم در حجره نهادیم از دور نور جمال ملك پیدا آمد، در آن نور دیدها متحیر شد و عقلها رمیده گشت و بیهوش شدیم، پس بلطف خود عقلهای ما باز داد، و ما را بر سر سخن گفتن گستاخ کرد، ۱۸
- کابه هاء (۲) خود و رنجهای خود پیش ملك بگفتیم و قصها شرح دادیم، و در خواستیم تا آن بقایا بند از پای ما بر دارد تا در آن حضرت بخدمت بنشینیم، پس جواب داد که بند از پای شما همان کس کشاید که بسته

(۱) در نسخه : آمدن

(۲) در نسخه : کابهاء

- بر راه راست افتیم، آنگاه میان دو راه بگرفتیم، وادی بود با آب و گیاه، خوش می پریدیم تا از آن دامگاهها در گذشتیم و بصفیر هیچ صیاد باز ننگریستیم؛ و بسر کوهی رسیدیم و بنگریستیم، در پش ما هشت کوهی دیگر بود که چشم بیننده بسر آن کوها نمی رسید از بلندی، پس بیکدیگر گفتیم فرود آمدن شرط نیست و هیچ امن و رای آن نیست که سلامت ازین کوها بگذریم که در هر کوهی جماعتی اند که قصد ما دارند و اگر بایشان مشغول شویم و بخوشی آن نعمتها و براحتیهای آن جایها بمانیم بسر عقبه نرسیم، پس رنج بسیار برداشتیم تا بر شش کوه بگذشتیم و بهفتم رسیدیم، پس بعضی گفتند که وقت آسائش است که طاقت پریدن نداریم، و از دشمنان و صیادان دور افتادیم، و مسافتی دراز آمدیم، و آسائش یکساعت ما را بمقصود رساند، و اگر برین رنج بیفزاییم هلاک شویم، [101 b] پس برین کوه فرود آمدیم، بوستانهای آراسته دیدیم و بناهای نیکو و گوشکهای خوش و درختان میوه دار و آبهای روان، چنانکه نعیم او دیده می بستد و زیبای او عقل از تن جدا میکرد، و الحانهای مرغان که مثل آن نشنیده بودیم، و بوهای که هرگز بمشام ما نرسیده بود، از خوشی بس از آن میوها و آبها بخوردیم و چندان مقام کردیم که ماندگی بیفکندیم، پس آواز بر آمد که قصد رفتن باید کرد که هیچ امن و رای احتیاط نیست و هیچ حصن استوار تر از بدگمانی، و ماندن بسیار عمر ضایع کردن است، و دشمنان بر اثر ما همی آیند و خبرها همی پرسند، پس رفتیم تا بهشتم کوه، از بلندی سرش باسمان رسیده بود، چون بوی نزدیک رسیدیم الحان مرغان شنیدیم که از خوشی آن نالها بال ما سست میشد و می افتادیم، و نعمتهای الوان دیدیم و صورتها دیدیم که چشم از وی بر نتوانستیم داشتن، فرود آمدیم، با ما لطفها کرد

- جان از تن جدا شود، آوازی دادم ایشانرا و زاری کردم که بنزدیک من
آیید و مرا در حيله جستن براحت دليل باشید و با من در رنج
۳ شريك باشید که کار من بجان رسید، ایشانرا فریب صیادان یاد
آمد بترسیدند و از من بر میدند، سوگند بریشان دادم (۱) بدوستی
قدیم و صحبتی (۲) که هیچ کدورت بدو (۳) راه نیافته بود، بدان
۶ سوگند شك از دل ایشان نرفت (۴) و هیچ استواری ندیدند از
دل خود بر موافقت من، دیگر باره عهدهایی گذشته یاد
آوردم و بیچارگی عرضه کردم، پیش من آمدند، پرسیدم ایشانرا از
۹ حالت ایشان که بچه وجه خلاص یافتید و با آن بقایای بندها چون
ارمیدید، [101 a] پس هم بدان طریق که ایشان حيله خود کرده بودند
مرا معونت کردند تا کردن و بال خود از دام بیرون کردم و در ققص
۱۲ باز کردند، چون بیرون آمدم گفتند این نجات غنیمت دار، من گفتم
که این بند از پای من بردارید، گفتند اگر ما را قدرت آن بودی
اول از پای خود برداشتمی، و از طبیب بیمار کس درمان و دارو نطلبید (۵)
۱۵ و اگر دارو ستاند ازو سود ندارد، پس من با ایشان بر پریدم، ایشان با من
گفتند که ما را در پیش راههای درازست و منزلها سهمناک و مخوف
که ازان ایمن نتوان بود، بلك بمثل این حالت دیگر باز از دست
۱۸ ما بشود (۶) و ما دیگر باره بدان حالت اول مبتلا شویم، پس رنجی تمام
بر باید داشت که یکبار از جالهای (۷) مخفوف بیرون گیریم و پس

-
(۱)	در نسخه: دادیم	(۲)	در نسخه: ضیحتی
(۳)	بدو: ساقط از نسخه	(۴)	در نسخه: برفت
(۵)	در نسخه: بطلبید	(۶)	در نسخه: نشود
(۷)	در نسخه: حالهای		

- دانه‌ها بپاشیدند و دام هولها و مترسها بیای کردند و در خاشاک پنهان شدند؛ و
 من میان کله مرغان می آمدم؛ چون ما را بدیدند صغیر خوش میزدند چنانک
 ۳ ما را بگمان افکندند؛ بنگرستم (۱) جای تزه (۲) و خوشی دیدیم (۳) هیچ شک در
 راه نیامد و هیچ تهمت ما را از صحرا باز نداشت؛ روی بدان دامگاه نهادیم (۴)
 و در میان دام افتادیم؛ چون نگاه کردیم حلقهای دام در حلقهای ما بود و
 ۶ بندهای تله‌ها (۵) در پای ما بود؛ همه قصد حرکت کردیم تا مگر از آن بلا نجات
 یابیم، [100 b] هرچند بیش جنسیدیم بندها سخت‌تر شد؛ پس هلاک را تن بنهادیم
 و بدان رنج تن در دادیم؛ و هر یکی برنج خویش مشغول شدیم که پروای یکدیگر
 ۹ نداشتیم؛ روی بجستن حیلہ آوردیم تا بچه حیلت خوشتن برهانیم یک چند هم
 چنان بودیم تا برآن خو کردیم وقاعده اول خویش را فراموش کردیم و با این
 بندها بیا رامیدیم و با تنگی قفس تن در دادیم؛ پس روزی از میان این بندها
 ۱۲ بیرون نگرستم (۶) جماعتی را دیدم (۷) زیاران خود سزها و بالها از دام
 بیرون کرده و از این قفصاء تنگ بیرون آمده و آهنگ پریدن میکردند
 و هر یکی را پاره از آن داهولها و بندها بریای مانده که بدن (۸) ایشانرا از
 ۱۵ پریدن باز نمی داشت و ایشانرا با آن بندها خوش بود؛ چون آن بدیدم ابتدای کار
 خود و مسلمی خویش در هوا یاد آمدم و آنچه با او ساخته بودم (۹) و الف گرفته
 برمن منفص شد؛ خواستم که از اندوه بمیرم یا از ان بازگردیدن ایشان (۱۰)

(۱) در نسخه : بنگرستم	(۲) در نسخه : تزه
(۳) در نسخه : دیدم	(۴) در نسخه : نهادم
(۵) در نسخه : بلها	(۶) در نسخه : نگرستم
(۷) در نسخه : دیدیم	(۸) در نسخه : بدان
(۹) در نسخه : بود	(۱۰) در نسخه : یاد کردید از ایشان

ای برادران حقیقت هم چنان از پوست پوشیده بیرون آید که مار بیرون آید، و هم چنان روید که مور رود که آواز پای شما کس نشنود، و بر مثال کژدم باشید که پیوسته سلاح شما پس پشت شما بود که شیطان از پس در آید، و زهر خورید تا خوش زبید مرگ را دوست دارید تا زنده مانید، و پیوسته می برید و هیچ آشیانه معین [100a] مگیرید که همه مرغانرا از آشیانهها گیرند، و اگر بال ندارید (۱) که بیرید بزمین فرو خرید چندانک جای بدل کنید (۲)، و هم چون شتر مرغ باشید که سنگهای گرم کرده فرو برد، و چون کرگس باشید که استخوانها سخت فرو خورد (۳)، و هم چون سمن در (۴) باشید که پیوسته میان آتش باشد تا فردا بشما گزندى نکند، و هم چون شب پره باشید که بروز بیرون نیاید تا از دست خصمان ایمن باشید.

۱۲ ای برادران حقیقت هیچ شگفت نبود اگر فرشته فاحشه (۵) نکند و بهیمه و ستوری کار زشت کند که فرشته آلت فساد ندارد و بهیمه آلت عقل ندارد بلک شگفت کار آدمیست که فرمان بر شهوت شود و تا خویش را سخره شهوت کند با نور عقل، و بعزت بار خدای که آن آدمی که بوقت حمله (۶) شهوت قدم استوار دارد از فرشته افزونست، و باز کسی که منقاد شهوت بود از بهیمه باز بس بترست.

۱۸ اکنون باز بسر قصه شویم و اندوه خویش شرح دهیم، بدانید ای برادران حقیقت که جماعتی صیادان بصحرا آمدند و دامها بگستردند و

(۱) در نسخه : ندازید (۲) در نسخه : کنند

(۳) در نسخه : خورید (۴) چنانست در نسخه

(۵) در نسخه : فاحشه (۶) در نسخه : جمله

رسالة الطير

بسم الله الرحمن الرحيم رب اعن على اتمامه (۱)

ترجمة لسان الحق و هو رسالة الطير از تاليف امام العالم علامة الزمان سلطان العلماء و الحكماء شيخ شهاب الدين السهروردي رحمة الله عليه .

- ۳ هیچ کس هست از برادران من که چندانی سمع عاریت دهد که طرفی از اندوه خویش با او بگویم ، مگر بعضی ازین اندوهان (۲) من تحمل کند بشرکتی و برادری ، که دوستی هیچ کس صافی نگردد تا دوستی از شوب کدورت نگاه ندارد ، و این چنین دوست خالص کجا یابم که دوستیهای این روزگار چون بازرگانی شده است آن وقت که حاجتی پدید آید و مراعات این دوست فرا گذارند چون بی نیازی پدید آید مگر برادری دوستانی که پیوندی از قرابت آلهی بود و الفت ایشان از مجاورت علوی ، و دلهای یکدیگر را بچشم حقیقت نگرد و زنکار شك و پندار از سر خود بزدايند ، و این جماعت را جز منادی حق جمع نیارد چون جمع شدند این وصیت قبول کنند . ۱۲

- ای برادران حقیقت خویشان هم چنان فرا گیرید که خارپشت باطنهای خویش را بصحرا آرد و ظاهرهای خود را پنهان کند که بخدای که باطن (۲) شما آشکارا است و ظاهر شما پوشیده . ۱۵

(۱) در نسخه : ائمانه (۲) چنانست در نسخه

(۳) در نسخه : یاطن

بروند و متغیر کنند، و از همه پرندگان پنهانی را مشکل تر است
 دفع کردن، و در میان ایشان جزیره است که در آنجا دوال پایان
 ۳ باشند هرچند که مردم پیشتر رود ناگاه پایهای خود را بیندازند
 و در گردن او کنند و از حرکتش باز دارند تا آب حیوه در نیابد
 و شنیدم که اگر کسی در کشتی نوح نشیند و عصائی موسی در
 ۶ دست دارد از آن خلاص یابد.

تمام شد رساله صغیر سیمرغ

-
- (۱) و متغیر : و از حرکتش منع B
 (۲) در آنجا : درو B
 (۳) رود : روند B | پایهای خود را : پای A
 (۴) و در گردن او : و ناگاه در گردن B | کنند : مردمان افکنند B |
 حرکتش : حرکت B | در نیابد : در نیابند B

کردند و سبب تخلص ایشان آمد، و پیش از آن بر ذو النون مصری هم سگالیدند و حق تعالی او را خلاص داد.

فصل در خاتمت کتاب

۳

منقسم معرفت تا منقسم را نشاید که معرفت نیز منقسم شود و از نام او معرفت را نیز انقسام لازم آید، منصور حلاج رحمه الله گفت «الصوفي لا يقبل ولا يقبل ولا يتجزى ولا يتبع» و نیز در وقت صلب میگفت «حسب الواحد افراد الواحد له».

۶

و کسانی که خواهند که کار گاه عنکبوت فرو کشایند نوزده عوان را از خود دور کنند از آن پنج پرنده اشکارا و پنج پرنده پنهانی و دو رونده تیز پیدا حرکت، و هفت رونده آهسته پوشیده حرکت، و از همه پرندگان ترا دشوارتر است دور کردن زیرا که چندانکه کسی خواهد که طیران کند پرندگان از پیش

۱۲

- (۱) تخلص : خلاص A | ذو النون : ذالنون A
- (۲) هم : غ B | تعالی : جل و علی B
- (۳) فصل در خاتمت کتاب : خاتمت سخن A
- (۴) که : و B | معرفت نیز منقسم شود : معرفت را انقسام لازم آید B
- (۵) نیز : غ B | رحمه الله علیه : غ A
- (۶) ولا يقبل : ولا يقتل B يقبل A | و نیز در : و در B
- (۷) میگفت : گفت B | حسب : حب B (۹) از آن : غ B
- (۱۰) پنهانی : پنهان B | رونده : پرنده B | هفت : غ B
- (۱۱) و از همه : و این همه B | پرندگان : پرندگانرا B | ترا : غ B
- دشوارتر : دشوار B (۱۲) پرندگان : این همه پرندگان B

خبر نبود اگر نیز شنود که مردانرا از آن قسط تمام است و خوش گفته است آن مرد پیر « من لم یذق لم یعرف »

- ۳ و این سخن اثبات لذت و محبت است، در روزگار جنید رحمه الله علیه از اهل تصوف نقل کردند و غلام خلیل و جماعتی از متکلمان و فقها بر اخوان تجرید تشنیع زدند و بر الحاد و کفر ایشان فتوی دادند و شهادت و محضرها ثبت کردند و جنید در آن واقعه روی در کشید، و امیر القلوب ابوالحسین النوری و کتانی و زقاق و جماعتی کبار را در مجلس سیاست حاضر کردند و سیاف قصد قتل کرد، ۶ و این قصه مشهور است که ابو الحسین نوری متبادر گشت تمهید قتل را او را از آن پرسیدند گفت خواستم که یک لحظه زندگانی که مانده بود بر برادران ایثار کنم، این سخن را بخلیفه نقل

- (۱) اگر نیز...تمام است : غ A
 (۲) گفته است : گفت B | آن مرد پیر : آن نیز (!) A
 (۴) رحمه الله علیه : غ B | و غلام خلیل : که غلام خلیفه B
 (۵) بر : با B | فتوی : گواهی B
 (۶) و محضرها : در محضرها B | روی : رو B
 (۷) النوری و کتانی و دقاق (sic) : نوری را B
 (۸) جماعتی : باجماعتی B | کبار را : از کبار B | در مجلس : بمجلس B
 (۹) مشهور : معروف B (۱۰) اورا : ویرا
 (۱۱) مانده بود : غ B | سخن : حدیث B

شود و آن رویت بصر است مر چیزهای ملایم را و در یابد و متلذذ گردد، و سمع را لذت است و آن ادراک مسموع ملایمست از آواز خوش، و شم را ادراک ملایمست از بویهای خوش و هم چنین برین قیاس این همه قواها را، و روان گویا را کمال معرفت حق است و دانش حقایق، پس چون روان را آن حاصل آید کمال اعلاء او از اشراق نور حق است و انتعاش بکمال کبریا یابد که لذت وی عظیمتر باشد زیرا که ادراک وی شریفتر است.

و شریفترین در یابندگان نفس انسانست و حق عظیمترین معلوماتست، پس لذت باید که کاملتر بود، و لیکن عین را از لذت وقاع

(۱) خبر نبود (ص ۳۴ س ۱۱) و در یابد و غ B

(۲) ادراک : ادراک لذت B

(۴) این همه قواها را : غ B | و روان : و لذت روان B | کمال :

لذت کمال B

(۵) روان را : او را B | کمال : با کمال B

(۶) او : و آن B | یابد : باید B

(۷) وی : او B | باشد : بود B | ادراک وی : او B

(۸) شریفترین : از شریفتر B | نفس : غ B | معلومات : معلومات حق است B

(۹) کاملتر : کاملتر و وافرتر B | وقاع : جماع B

و محبت شاد شدن ذاتیست بتصور حضور ذات دیگر، و جنسیت
درین شرط نیست.

- ۳ و عشق عبارتست از محبتی که از حد بیرون رفته باشد
و عشق یافتن مراد نماید و شوق نماید هر مشتاقی بضرورت
چیزی یافته است و چیزی نیافته کی اگر از جمال معشوق
۶ همه مراد یافته باشد آرزوی وی بنماید، اگر هیچ نیافته
باشد و ادراک نکرده هم آرزوش متصور نشود، پس همه مشتاقی
یا بنده نا یابنده باشد، و در شوق نقص است زیرا که نیافتن درو
۹ ضروریست و اما حدیث اثبات لذت عبارتست از حاصل شدن کمال
مر چیزی را و دانستن حصول، آنکه کمال چیز حاصل گردد
و یابنده را خبر نبود کمال نباشد، چشم را چون کمال چیز حاصل

- (۱) ذات : ذاتی B (۲) بیرون رفته : گذشته B
(۴) نماید : بنماید B | نماید هر : نماید پس هر B
(۶) مراد : غ B | باشد : بودن B ، آرزوی وی : آرزوش B
(۷) باشد : بودن B | همه : هر B
(۸) یا بنده نا یابنده : یابنده و نا یابنده B
(۹) ضروریست : ضرورتست A | و اما حدیث اثبات : بدانکه B |
از حاصل : از علم حاصل B
(۱۰) مر چیزی را و دانستن حصول : غ B | آنکه کمال : که کمال
خبر حاصل شود B | چیز : بهیز B | گردد : شود B
(۱۱) و یابنده را : آن صورت خوب است که در یابد B

فصل سوم در اثبات لذت و محبت بنده بحق تعالی

اما مذهب متکلمان و جماهیر اهل اصول آنست که بنده خدا را
 ۳ نشاید که دوست دارد زیرا که دوست داشتن عبارت است از میل
 نفس بجنس خویش و حق تعالی متعالی است از آنکه او را با خلق
 مجانستی بود بلکه محبت عبارتست از طاعت بنده حق را.

۶ و اهل معرفت اثبات کردند محبت را و لذت را
 و در این جنسیت شرط نیست نزد ایشان از آنکه مردم
 لونی را دوست دارند یا هیائی را با آنکه از جنس او نیست
 ۹ و محبت حق تعالی بقوائی حیوانی تعلق ندارند بلکه نقطه ربانیت
 که مرکز اسرار حق است در آدمی، و این محبت بذوق تعلق دارد،

- (۱) و محبت : غ B | بحق : مر حق B
 (۳) دوست : درست B | دوست داشتن : دوستی B
 (۴) بجنس : از جنس B | خویش : خویش باشد A خود بود B |
 حق : خدا B | متعالی منزّه B | با خلق : با مخلوقات B
 (۵) بلکه : دل B | حق را : مر حق B
 (۶) اثبات : اثبات او A
 (۷-۶) محبت را و لذت را و در آیین جنسیت شرط : لذت و محبت در
 جنسیت بشرط A (۷) نزد ایشان از آنکه مردم : که مردم B
 (۸) دارند : دارد B | با آنکه : باز آنکه B | از جنس : جنس B
 (۹) حق : خدای B | حیوانی : جسمانی B | نقطه : بنقطه B
 (۱۰) در آدمی و این محبت بذوق : غ B

بیرون ز شر کربه احوال فلک
دانند و شکفتها و خرمی رانند

- ۳ مرد صاحب نظر باید که پیوسته باحث غرایب و حقایق باشد و بدان قدر که سزائی خاطر اوست نزول بکند، حسین منصور حلاج رحمة الله علیه گفت « محبت میان دو کس آن وقت مستحکم شود که در میان ایشان هیچ سرّ مکنون نماند » پس محبت چون کامل گردد اسرار علوم خفایا و خیایا و زوایاء موجودات برو پوشیده نبود، و چون غایت کمال بنده آنست که تشبه کند بحق تعالی و علم بکمال از صفت اوست جهل نقص بنده باشد و لازم آید که هر چه عارفتر بود بحقایق وجود او شریفتر باشد، وفي الجملة : جهل قبیح است.

- (۱) ز شر کربه : و ز کربه B
(۲) دانند : بینند B | خرمی رانند : خر میرانند B
(۴) اوست : او باشد B | نزول بکند : فرو نیابد B
(۶) مکنون : مکتوم B
(۷) اسرار... موجودات برو : غ B
(۹) علم بکمال : علم B | بنده باشد : بود B | و لازم آید : بر لازم آمد B
(۱۰) هر چه : غ B | بحقایق وجود او : ادراك او مر حقایق و خود را B | باشد : فرماید B
(۱۱-۱۰) و فی الجملة جهل قبیح است : و جهل قبیح است بهمه حال B

هرچه علم محققان بدان محیط باشد در حیز عبارت آرند تا همه
کس در آن شروع نماید که جمال کبریاء احدیت بیش از آنست که
مورد هر واردی و مقصد هر قاصدی و مقصودی و مطلب هر طالبی
باشد «و قلیل من عبادی الشکور» . ۳

در فطرت انسانیت با کثرت جوارح هیکل يك نقطه بیش نیست
که لایق افق قدسی باشد «فما وجدنا فیها غیر بیت من المسلمین» ۶
پس چون کار بنیت يك شخص برین وجه است که از قوائی بسیار
واعضاء بسیار و ترکیب بشریت با کثرت تراکیب جز یکی مستعد
ترقی بیش نیست حال یلی معموره نیز هم برین وجه قیاس باید
کردن، پس سخن پوشیده اولیتر و این دو بیت مراست : ۹

در کنج خرابات بسی مردانند
کز لوح وجود سرّها می خوانند ۱۲

- (۱) باشد : است B | آرند : آید B (۲) نماید : کند B
(۳) مورد هر واردی و مقصد هر قاصدی و مقصودی و مطلب هر طالبی :
مورد هر ناقصی و مقصد هر واردی و مخاض هر قاصدی A
(۵) انسانیت : غ B | هیکل يك نقطه : يك هیکل B
(۶) فما : فلو B
(۹) حال : کار B | معموره نیز هم برین وجه : معمور برین B
(۱۰) کردن : کرد B | پس...مراست : غ B

- ۳ تعالی او را میفرماید «و قل رب زدنی علما» و از الفاظ مبارك اوست که «علیک کل یوم ما ازداد فیه علما فلا یدرک صباح ذلک الیوم» پس چون حال پیغامبر برین وجه است کسی دیگر را حال چگونه بود و این علم را که عارف را از روی کشف افتد لازم نیست که در باب طلاق و عناق و خراج و معاملات باشد که این علم ظاهرست بلکه از انکشاف حالات قیومیت و کبریا و ربوبیت بود و ترتیب نظام وجود و عالم ملکوت و اسرار مخفی در آسمان و زمین؛ چنانکه گفت «قل أنزلہ الذی یعلم السرّ فی السموات والارض».
- ۹ و دانستن سرّ قدر و فاش کردن آن حرامست چنانکه لفظ نبوی بنهی آن ناطقتست که «القدر سرّ الله فلا تفضوه»

واهل حقیقت همه بر آنند که افشاء سرّ قدر کفر است؛ و نیز نه

- (۱) الفاظ مبارك اوست که : الفاظ اوست علیه الصلوات والسلام B
- (۲) علیک : غ B | ما ازداد : لا یزداد B | صباح : فی صباحه B
- (۳) پیغامبر : سید علیه السلام B | دیگر را حال : دیگر را A
- (۴) علم را : علم B | از روی : غ B | در : از B
- (۵) عناق : عناق B | و معاملات باشد : بود B
- (۶) انکشاف حالات : کشفی حال B
- (۷) عالم : عوالم B | اسرار مخفی در آسمان : سرّهای آسمان B |
- (۸) گفت : حق تعالی می گفت B زمین : زمین بداند B
- (۹) و فاش : و روشن A که فاش B | بنهی : بنفی B
- (۱۱) و نیز نه : و نه B

- زاید بر ذات وحدت قیومیت است هر سه لفظ را در بحر طمس غرق کردند و طاحت العبارات و فنیت الاشارات « و کل شی هالک الا وجهه » و اینانرا مقام رفیع تر است و مردم تا بدین عالم علاقه ناسوت دارد بمقام لاهوت نرسد که بالائی آن مقام دیگر نباشد که آن نهایی ندارد، بزرگی را پرسیدند که « ما التصوف؟ » فقال « اوله الله و آخره لا نهایه له. » ۶
- ۳

فصل دوم در آنچه هرکه عارفتَر

بود کاملتر بود

- و حدیث نبوی مشهور که « ما اتخذ الله ولیا جاهلا قط » و صاحب شرع اعظم با همه کمال خویش مأمور بود باستزاد علم، و حق ۹

- (۱) بر ذات: بود مر ذات B (۲) فنیت: ضلت B
- (۳) وجهه: وجهه گفتند B | و مردم تا بدین: و تا این A
- (۴) بمقام لاهوت نرسد: بمقامی برسد A
- (۵) که آن نهایی ندارد: غ B (۶) فقال: گفت B
- (۷-۸) در آنچه.....بود: در آنکه هر که عالم تر عارفتَر B
- (۹) مشهور: مشهور است B | جاهلا قط و صاحب: جاهلا صاحب B
- (۱۰) باستزاد: باستزادت A

حق از غیر اقتصار نکردند بلکه جمله هویتها را نفی کرده اند در
معرض هویت حق تعالی و گفتند که اوی او راست کسی دیگر
را او توان گفت که او ییها از اوی اوست، پس اوی مطلق اوراست ۳

و ورای ایشان گروهی دیگرند که توحید ایشان آنست که
« لا انت الا انت » و این عالی تر از آنست که ایشان حق را هو
گفتند، و هو غایبرا گویند و اینان همه توییها که در معرض
توی شاهد خویش است نفی کردند و اشارت ایشان بحضور است ۶

و گروهی بالائی اینان اند، و ایشان عالی ترند و گفتند چون
کسی دیگر را خطاب توی کند اورا از خود جدا داشته است ۹
و اثبات اثنائیت میکند و دوی از عالم وحدت دور است، ایشان
خود را کم کردند و کم گرفتند در پیدای حق « لا انا الا انا » گفتند
و محقق تر ازین همه گفتند اثنائیت و انیت و هویت همه اعتباراتی ۱۲

- (۱) جمله هویتها را : همه هویات هویت A
(۲) است : باشد B
(۳) آنست : غ B
(۴) توییها که : توییها را B
(۵) شاهد : مشاهده B | است : غ B
(۶) و ایشان عالی ترند : غ B | چون : غ A که کی B
(۷) داشته است : کرده بود B
(۸) کردند : کرده اند B | پیدای : پیدای و توحید B
(۹) محقق تر ازین همه گفتند : محقق ترین اینان گفتند که B | اعتباراتی :
عبارت B

معروف از سر معرفت بر خیزد، و چون اطلاع بشریت نیز خرج گردد از حالت طمس است، و مقام «کل من علیها فان و یبقی وجه ربك ذو الجلال والاكرام» است. ۳

و بعضی از محققان میگویند که «لا اله الا الله» توحید عوامست «ولا هو الا هو» توحید خواص است و در تقسیم تساهل کرده است. ۶

و مرتبت توحید پنج است یکی «لا اله الا الله» و این توحید عوامست که نفی الهیت میکند از ما سوی الله و این قوم اعم عوام اند و ورای این طایفه گروهی دیگر اند که نسبت باینان خواص اند و با طایفه دیگر عوام و توحید ایشان «لا هو الا هو» است و این عالی تر از آن اول باشد و مقام ایشان عالی ترست از بهر انك گروه اول نفی الهیت کردند از غیر حق بس، گروهی دیگر بر نفی

- (۱) اطلاع : اطلاع A (۲) است : غ B
 (۴) بعضی : بعض B | میگویند : میگویند A | توحید : مقام B
 (۷) و مرتبت توحید : رتبت A | این : آن B
 (۹) نسبت : به نسبت B | خواص : خاص B
 (۱۰) با طایفه : باضافت با آن کسانی B | است : غ B
 (۱۱) از آن اول : غ B | از بهر : از اول از بهر B
 (۱۲) اول : پیشین B | الهیت : الوهت B | گروهی دیگر : گروه دوم B

باز دارد میسرش نگردد، پس مرد چنان گردد که هر ساعتی که خواهد قالب را رها کند و قصد عالم کبریا کند و معرج او بر افق اعلیٰ زند و هرگاه که خواهد و بایدهش میسر باشد، پس هر وقت که نظر بذات خود کند متبہج گردد که سواطع انوار حق بر خود بیند، و این هنوز نقص است.

۶ و چون توغل کند از این مقام نیز بگذرد چنان شود که البته نظر بذات خود نکند و شعورش بخودئی خود باطل گردد، و این را «فناء اکبر» خوانند، و چون خود را فراموش کند و فراموشی را نیز فراموش کند آنرا «فنا در فنا» خوانند. ۹

و ما دام که بمعرفت شاد شوند هنوز قاصر اند، و آنرا از جمله شرک خفی گیرند، بلکه آن وقت بکمال رسد که معرفت نیز در معروف کم کند که هر کس که بمعرفت شاد شود بمعروف نیز چنانست که مقصد درو ساخته است، مجرد آن وقت باشد که در

(۳) زند : غ B | و بایدهش : غ B | باشد : شود B | وقت : گاه B

(۴) خود : خویشتن B | بر خود : غ B

(۸) این را : آن را B | فناء اکبر خوانند : فنا گویند B

(۹) فراموشی : فراموش AB

(۱۰) و ما دام : ما دام B | شنود : بشنود B | اند : است B | از : نیز از B

(۱۲) معروف : معرفت A | که هر : و هر B

(۱۳) باشد : بود B

طراوت و لطافت مشاهده کنند از محاکات اتصال بمقامات علوی،
و این مقام متوسطست از مقامات اهل محبت.

۳ در حال بین الیقظه والنوم آوازه‌ها هایل و نداه‌ها عجیب بشنود
در وقت غشیان سکنه، و نورها عظیم بیند و باشد که از غایت
تلذذ عاجز شود.

۶ و این وقایع بر راه محققان است نه بر طریق جماعتی که در
خلوت چشم برهم نهند و خیال بازی میکنند، اگر از انوار صادقان
اثری یافتندی بسا حسرت که ایشان را پدید آمدی «و خسر هنالك
المطلون».

قسم دوم در مقاصد و آن سه فصل است

فصل اول در فنا

۱۲ و این سکنه نیز چنان شود که اگر مرد خواهد که از خودش

(۱) طراوت و لطافت : لطیف و با لطافت B | بمقامات علوی :

بعالم روحانی A

(۳) حال : خواب و A | الیقظه : الیقظه A | بشنود : شنود B

(۴) غشیان : غشیان A (۵) شود : آید B

(۶) بر طریق : طریق A

(۷) خلوت : خلوات B | صادقان : صادقات B

(۸) اثری : اثر A | آمدی : می آمدی B | هنالك : هناك B

(۱۲) شود : بود B

- و در قرآن مجید ذکر سکینه بسی است چنانکه میگوید "فَأَنْزَلَ اللَّهُ
سَكِينَتَهُ" و جای دیگر گفت "و هو الذى أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ
الْمُؤْمِنِينَ لِيَزِدَّهُمْ إِيْمَانًا" مع ایمانهم و کسی را که سکینه حاصل
شود او از خواطر مردم خبر دارد و اطلاعات بر مغیبات حاصل آید
و فراستش تمام گردد و مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم از آن خبر
داده که "اتقوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ" و رسول علیه
السلام در حق عمر رضی الله عنه میگوید "ان السكينة ينطق على
لسان عمر" و گفت "ان فى امتى محدثين و متكلمين و ان عمر منهم".
- ۹ صاحب سکینه از جنت عالی نداهای بغایت لطیف بشنود و
مخاطبات روحانیات بدو رسد و مطمئن گردد چنانکه در وحی
آلهی مذکورست « أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ » و صور بغایت

- (۱) بسی : بسیار B | میگوید : میفرمایند B
- (۲-۱) فَأَنْزَلَ.....دیگر گفت : غ B (۳) لِيَزِدَّهُمْ إِيْمَانًا.. ایمانهم : غ A
- (۴) شود : آید B | او از خواطر مردم خبر دارد : او را اخبار از خواطر
مردم B | اطلاعات : اطلاع B
- (۵) گردد : حاصل گردد B (۶-۵) و مصطفی.....الله : غ A
- (۶-۸) و رسول.....عمر منهم : غ B
- (۹) جنت عالی : جنة عالية B | نداهای : غ A | بشنود : شنود B
- (۱۰) روحانیات : غ B (۱۱) صور : صورتی B

بدماغ رسد و باشد که هم‌چنان نماید در دماغ و کتف و پشت
و غیر آن که رگ جستن گیرد و نیک لذیذ باشد و بسمع نیز
استعانت کند تا تمام شود و این هنوز مقام اول است . ۳

فصل سوم در سکینه

پس چون انوار سرّ بغایت رسد و بتعجیل نگذرد و زمانی دراز
بماند آنرا سکینه گویند و لذتش تمام تر باشد از لذات لوائح دیگر،
و مردم چون از سکینه باز گردد و بیش‌تر باز آید عظیم متندّم شود بر
مفارقت آن، و درین معنی یکی از صلحا گفته است : ۶

بیت ۹

یا نسیم القرب ما أطيّبا ذاق طعم الانس من حلّ بکا
ای عیش لانس قربوا قد سقوا بالقدس من سرّ بکا

- (۲) رگ جستن : رگی سخت قوی جستن B
(۳) تمام شود : تمام تر بود B | و این است : غ B
(۵) انوار : این انوار B | سر : غ B | و بتعجیل : تعجیل A
(۶) گویند : خوانند B | تمام تر : تمام A | از لذات لوائح : از لوائح A |
دیگر : غ B (۷) متندّم : پشیمان B
(۱۰) القرب : الروح A | حلّ : کلّ B | خلّ A
(۱۱) ای عیش .. سرّ بکا : غ A | سر بکا : شربکا B

- سخت شود و مردم افتحام کنند و شمشیرها مجرد کنند، اگر کسی اندک
 مایه خاطری صافی دارد اگرچه صاحب ریاضت نباشد ازین حالت خبر
 ۳ یابد بشرط آنکه در آن وقت تذکر احوال قدسی کند و ارواح
 گذشتگان و مشاهده کبریا و صفوف ملاء اعلی با یاد آرد، و اگر نیز
 کسی بر اسب دونده بر نشیند و اسب را بتاختن بر انگیزد قوی و
 ۶ تقدیر کند که هیکل را بجای میگذارد و هیتی سخت در خود
 آرد و بجان مجرد بحضرت قیمومیت میرود و در صف قدسیان
 منخرط میگردد و در مثل این حال نیز اثری بروی پدید آید و اگرچه
 ۹ مرتاض نباشد و در اینجا اسراریست که در این روزگار کم کسی
 بغور آن برسد و چون مردم را این بروق در آید اثری از آن

- (۱) شمشیرها مجرد کنند: سیوف متحرك گردد B
 (۲) اگرچه: اگر نیز B
 (۳) یابد: دارد B | تذکر: ابتدا تذکر B
 (۵) کسی بر اسب: اسپی B | بر نشیند: بود B | بتاختن: تاختن B |
 انگیزد: انگیزاند B (۶-۵) قوی و تقدیر: تعدید B
 (۶) که: که میرود B (۷) قیمومیت: عزت B
 (۸) منخرط: متخرط A | حال: حالت B | اثری بروی پدید آید: ازین
 بردن اثر خبری به بیند B
 (۹) در اینجا: در اینجا A | در این: در A | کم کسی: هر کس نیست که A
 (۱۰) این بروق: ازین برقها برقی B

فتمعرضوا لها .

- و مرتاض بفكر لطيف و ذكر خالص از شوايب هواجس در وقت
 ۳ فترت استعانت کند از بهر استعدادت اين حالت، وروا باشد که کسی
 را که رياضت ندارد در بعضی اوقات اين حالت بیآید و او غافل
 باشد، اگر کسی ترصد کند در ایام اعیاد که مردم قصد مصای کنند
 ۶ آوازه‌ها افراشته و تکبیرها برآمده و ضجّه سخت در افتاده و آواز صنوج
 و ابواق غلبه گرفته اگر صاحب فطنتی باشد که طبع سلیم دارد و
 تذکر احوال قدسی کند حالی ازین اثر یابد سخت خوش.
- و هم چنین در حروب بوقت التفاء مردان باشد و ضجّه مبارزان
 ۹ برخیزد و صهيل اسپان بر آید و آواز طبل و سازهای چنك

- (۱) لها : بها A
 (۲) ذكر : فهم B | هواجس : هواجين A
 (۳) فترت : فترت حواس B | استعدادت : استفادت B | کسی را : کسی A
 (۵) اگر کسی : اگر A
 (۶) ضجّه : صيحه B | در افتاده : بر آمده B
 (۷) فطنتی : نظری B
 (۸) یابد : به بیند B
 (۹) در حروب : در وقت حروب B | بوقت : که وقت B |
 ضجه : صيحه B
 (۱۰) برخیزد : غ B | صهيل : سهيل A استهيهقه B | بر آید : غ B |
 و سازهای : بر آید B | چنك : و بچنك B

برقه یذهب بالابصار « واسطی را پرسیدند که » انزعاج بعضی
مردم در حال سماع از کجاست ؟ « گفت » انوار است که ظاهر می
شود پس منطقی میگردد و مثل زد بدین بیت : ۳

شعر

خطرت فی القلب منها خطرة ☆ خطرة البرق ابتداء ثم اضمحل
« ولهم رزقهم فیها بكرة و عشیا » و این لوائح همه ۶
وقت نیاید، مدتی باشد که منقطع میشود و چون ریاضت
بیشتر گردد بروق بسیار تر آید تا بدان حد رسد که مردم در هرج
نگرد بعضی از احوال آن عالم با یاد او آید، و ناگاه این ۹
انوار خواطف مترادف شود، و باشد که در عقب این اعضا متزلزل
گردد، و رسول علیه السلام بانتظار این حال میفرماید چنانکه مشهور
است از لفظ نبوی « ان لربکم فی ایام دهرکم نفحات رحمته الا ۱۲

- (۱) یذهب : یخطف B (۲) حال : حالت B
(۳) منطقی : منطوی B | میگردد : گردد B | زد بدین بیت : بدین زد B
(۴) فی القلب : بالقلب B | خطرة البرق : خطرات البرق منها A
(۵) ولهم.....عشیًا : غ B | این لوائح : غ B
(۶) وقت نیاید : وقتی نباشد B | باشد که : غ B
(۷) بروق : برق B | حد : وجد A
(۸) نگرد : نظر کند B | عالم : جهان B | آید : غ B
(۹) این اعضا : این B
(۱۰-۱۱) چنانکه.....نبوی : غ B

از جمله وجوه ثابت گشت که معرفت شریفتر است از جمله علوم،
و جنید رحمة الله علیه گفت «اگر دانستی که زیر آسمان علميست
درین عالم شریفتر از آنک محققان معرفت در آن خوض میکنند
بخریدن آن مشغول بودمی و با بلغ طریق در تحصیل آن سعی
نمودمی تا بدست آوردمی».

۶ فصل دوم در آنچه اهل بدایا را ظاهر شود

اول برقی که از حضرت ربوبیت رسد بر ارواح طلاب طوائف
و لوائح باشد، و آن انوار از عالم قدس بر روان سالک اشراق
کند ولذیذ باشد، و هجوم آن چنان باشد که برق خاطف ناگاه
در آید و زود برود «وهو الذی یریکم البرق».

در نظر دوم این اشارتست باوقات اصحاب تجرید، و صوفیان این
طوائف را اوقات خوانند و ازینجاست که یکی میگوید «الوقت
أَمْضَى مِنَ السَّيْفِ» و گفته اند «الوقت سیف قاطع» و ر کلام
الهی اشارت بسیارست بدان، چنانک میگوید «یکاد سنا

(۱) گشت : شد A | معرفت : علم معرفت B

(۲) زیر آسمان : غ A

(۴) بخریدن آن مشغول بودمی : من خریدن مشغول نبودمی B

(۶) ظاهر : حاصل B

(۷) برقی : نویدی B | ربوبیت : عزت B | طلاب : طالب A | طوائف :

طوائف B

(۹) برق خاطف : برقی B (۱۰) آید : رسد B

(۱۲) طوائف : طوائف B | اوقات : وقت A

- استدلال و اقتحام مواقع شکوک و محل شبهت باید کرد، بعضی را
 از متصوفه پرسیدند که "ما الدلیل علی وجود الصانع؟" قال "لقد
 ۳ اعنی الصباح عن المصباح" و یکی دیگر گوید هم ازیشان "که
 مثال کسی که حق را طلب کند بدلیل هم چنان باشد که کسی
 بچراغ آفتاب را جوید، و چون محققان اصول مسلم داشته اند و اتفاق
 ۶ کرده که در آخرت شاید که حق تعالی بندگان را ادراکی آفریند در
 حاسه بصر تا حق را ببینند بی توسط دلیل و برهان و تنبیه شرط
 نیست پیش اهل حق، پس شاید بدین قواعد که مثل این ادراک در دل
 ۹ ایجاد کند تا در دنیا اورا ببینند بی واسطه و حجتی، و ازینست
 که عمر رضی الله عنه گفت "رأی قلبی ربی" و علی کرم الله
 وجهه میگوید "لو کشف الغطاء ما ازددت یقیناً" و درینجا سرها
 ۱۲ پوشیده است که لایق این موضع نیست، و اما از جهت اهمیت
 شکی نیست مردم را مهمتر از سعادت کبری چیزی نیست بلکه جمله
 مطالب نیست با این مختصر باشد و اعظم وسائل معرفت است، پس

- (۴) حق را: معرفت حق را B
 (۵) و چون: و B | اتفاق: اثبات B
 (۷) حاسه: حایه (!) B | ببینند: ببیند B | توسط: واسطه B | و تنبیه: غ B
 (۸) شاید: شاید که B | که مثل: مثل B | در دل: غ B
 (۹) ببینند: به بیند B | بی واسطه: غ B
 (۱۱) درینجا: درین معنی B | سرها: سرهای A
 (۱۳) مردم را: که ایشانرا B
 (۱۴) مطالب: این مطالب B | با این مختصر: با این مطلب مختصر B

و تصرف این دیگر در چوب و پشم،

- وجه دوم از بهر آنکه این علم را ادله قوی تر از علمی دیگرست،
 ۳ وجه سوم آنکه مهم تر باشد اشتغال در آن و فایده او بیشتر باشد، و جمله امارات ترجیح درین علم موجود است بنسبت با دیگر علوم،
 اما از جهت نظر بمقصود و معلوم ظاهر است که درین علم مقصود و
 ۶ مطلوب حق است و دیگر موجودات را با عظمت او نسبت کردن ممکن نیست، اما از جهت یافت دلیل و تأکید برهان متعین است که مشاهده قوی تر از استدلال باشد، و محققان صناعت کلام
 ۹ جایز میدارند که حق تعالی بنده را علم ضروری بدهد با وجود او صفاتش و غیر آن، چون جایز است این نوع بعضی که حاصل شود شك نیست راجح باشد بر آنچه تحمل کلفت نظر و مشقت

- (۱) و تصرف این دیگر: آن دیگر B | چوب و: غ B
 (۲) وجه دوم از بهر: دوم B | این علم را: علمی را B
 (۳) وجه سوم: سیم B | باشد: بود B | درآن: بدان B | او: از آن B
 (۴) باشد: بود B | درین علم: درین A | با دیگر علوم: با علمی دیگر B
 (۵) جهت نظر بمقصود و معلوم: جهت معلوم و مقصود نظر A
 (۶) دلیل: غ B | برهان: غ B | متعین: بین B
 (۷) صناعت: غ B
 (۸) میدارند: داشته اند شاید A | علم: علمی B | بدهد: دهد B
 (۹) چون: پس چون B | جائز: این جائز B | این نوع: غ B | بعضی
 که: که بعضی را B
 (۱۰) نیست: نیست که B
 (۱۱)

از بهر آن عاشقان راز دل و اسرار ضمائر با او گویند، و این کلمات که تحریر شد اینجا نهفته است از مصدر و چیزی مختصر است از آن و از ندای او - ۳

قسم اول در مبادی و آن سه فصلست: فصل اول در تفضیل این علم، فصل دوم در آنچه اهل بدایا را ظاهر شود، فصل سوم در سکینه، قسم دوم در مقاصد و آن سه فصلست: فصل اول در فنا، فصل دوم در آنچه هر که عالم تر عارف تر بود، فصل سوم در اثبات لذت بنده بحق. ۶

فصل اول از قسم اول در تفضیل این علم بر جمله علوم ۹

برای روشن دلان نباشد که ترجیح علمی بر دیگر از چند وجه باشد، اول آنست که معلوم شریف تر بود چنانکه ترجیح زرگرست بر پالانگری که تصرف این علم در زر است ۱۲

(۱) بهر: برای B | عاشقان راز دل: عاشقان از دل A | و اسرار و

ضمائر: و سرایر و ضمائر A

(۲) که تحریر شد... از مصدر: محرر می شود نفسه مصدر است B

مختصر است: غ B

(۳-۳) و چیزی... ندای او: جزو او مختصرست از برای او A

(۸-۴) قسم اول... بنده بحق: غ A

(۱۰) برای... نباشد که: غ A | علمی: هر علمی A

(۱۱) اول... شریف تر بود: غ A (۱۲) این علم: او A

ایشانست و برص را سود دارد و رنجهائی مختلف را زایل گرداند،
 و این سیمرغ پروازی جنبش کند و ببرد بی مسافت و نزدیک شود بی
 قطع، اما بدانکه همه نقشا دروست و او لون ندارد، و در مشرق است ۳
 آشیان او و مغرب ازو خالی نیست، همه بدو مشغولند و او از همه فارغ،
 همه ازو پرند و او از همه تهی، و همه علوم از صغیر آن مرغ است
 سازهاء عجیب مثل ارغنون و غیر آن از صدای آن مرغ استخراج ۶
 کرده اند، چنانکه قایل گوید:

بیت

چون ندیدی همی سلیمان را ۹

تو چه دانی زبان مرغان را

و غذائی او آتش است، و هرک پری ازان پر بر پهلوانی راست بندد
 و بر آتش بر گذرد از حریق ایمن باشد، و نسیم صبا از نفس اوست ۱۲

- (۱) رنجهائی: رنگهای A | گرداند: کند B
- (۲) بی جنبش کند: کند بی جنبش B | مسافت: پرد B
- (۳) بدانکه همه: کن و B | نقشا: نقشا ما B | لون: خود رنگ B |
 و در مشرق: و مسرقه B
- (۴) بدو: ازو B | مشغولند: مشغول B
- (۵) پرند: پر B
- (۶) چنانکه قایل گوید: و آوردند B
- (۷) همی: شبی A
- (۸) او: سیمرغ B
- (۹) حریق: سوختن B | باشد: بود B
- (۱۰) (۱۱)
- (۱۲)

- روانان چنین نموده اند که هر آن کسی که در فصل ربیع قصد کوه قاف کند و آشیان خود را بترك بگوید و بمنقار خویش پر و بال خود را بر کند چون سایه کوه قاف برو افتد مقدار هزار سال این زمان که ۳
- «وان یوماً عند ربك کالف سنة» و این هزار سال در تقویم اهل حقیقت يك صبح دمست از مشرق لاهوت اعظم درین مدت سیمرغی شود که صغیر او خفتگانرا بیدار کند، و نشیمن او در کوه قاف است ۶
- صغیر او بهمه کس برسد و لکن مستمع کمتر دارد، همه با او اند و بیشتر بی او اند چنانکه قایل گوید:
- «با مائی و ما را نه جانی ازان پیدا نه» ۹
- و بیمارانی که در ورطه علت استسقا و دق گرفتارند سایه او علاج

- (۱) نموده اند : می نماید A | کسی : هدهدی B | ربیع : بهار B
- (۳) چون : غ B | افتد : آید A | مقدار : در مقدار B | این زمان : از زمان B
- (۵) حقیقت : تحقیق A | مدت : دم B
- (۶) کند : سازد B | در کوه قاف است : در کوه A
- (۷) صغیر : و صغیر A | کس برسد : میرسد B | کمتر : کم B
- (۸) چنانکه قایل گوید : غ B
- (۹) ما را نه : پیدا نی B
- (۱۰) و بیمارانی گرفتارند : بیمارها که رهین علت استسقا باشند و گرفتار دق B

رسالهٔ صفیر سیمرغ

بسم الله الرحمن الرحيم وبه الحول والقوة

سیاس باد واهب حیوة را و مبدع موجودات را و درود بر خواجگان
رسالت و ایمة نبوت سیما بر صاحب شریعت کبری و هادئی طریقت مثلی
محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم - ۳

اما بعد، این کلمهٔ چندست در احوال اخوان تجرید تحریر افتاد
و سخن در آن محصورست در دو قسم، قسم اول در بدایا و قسم دوم
در مقاصد - ۶

و این رساله موسومست بصفیر سیمرغ که او زبان ندارد، و اگر
در پیش مقدمه یاد کنیم از احوال این مرغ بزرگوار و مستقر او روشن

(۱) باد : غ B (۲) مثلی : علیا B

(۴) اما بعد : غ A | این کلمه..... افتاد : این کلمه چند در احوال
تجرید گفته اند B

(۵) در دو : بر دو B

(۷) رساله : جزو B | که او زبان ندارد : و زبانی ندارد B | و اگر : که B

(۸) از احوال : در احوال A | این مرغ بزرگوار : این سیمرغ B |

مستقر او روشن روانان : مستقر و روشن روان A

فصل دهم

- کسی که ساکن خانه باشد اگر در جهتست خانه او در جهتست
 نیز لازم آید بر طریق نفی برین وجه «فرغ لی بیتا انا عند المنکسرة قلوبهم»
 ۳ خدا منزّهست از مکان و جهت، وهم مبطلان خطاست «علی قدر اهل
 العزم تأتی العزایم»
 از خانه بکدخدای ماند همه چیز «لیس کمثله شیء و هوا السميع
 ۶ البصیر» هرگز خانه و کدخدا یکی نشود.

فصل یازدهم

- هرچه نافع و خیرست بدست، و هرچه حجاب راهست کفر
 ۹ مردانست، راضی شدن از نفس بانج او را دست دهد و با او
 ساختن در طریق سلوک عجز است، و بخود شاد بودن تیه است، و اگر
 نیز از بهر حق باشد، بکلی روی بحق آوردن خلاصست.

فصل دوازدهم

- ابلهی چراغی در پیش آفتاب داشت، گفت ای مادر آفتاب چراغ
 مارا ناپدید کرد، گفت اگر از خانه بدر برند خاصه بنزد آفتاب هیچ
 ۱۵ نماند، آنکه چراغ و ضوئاش معدوم گردد، و لیکن چون چیزی عظیم را
 بیند کوچک را حقیر (۱) در مقابله آن بیند، کسی از آفتاب در خانه رود
 اگرچه روشن باشد هیچ نتواند دید «کل من علیها فان و یبقی وجه
 ۱۸ ربك ذو الجلال والاکرام» «الا کل شیء ما خلا الله باطل» «هو الاول
 والآخر والظاهر والباطن وهو بکل شیء علیم»

نوشته شد فصلی چند که از رسالت لفت موران یافته شد

والحمد لله رب العالمین والصلوة علی خیر خلقه
 محمد وآله اجمعین

- طاوس چون ازان حجب بیرون آمد خویشتن را در میان باغ
دید نقوش خود را و باغ و ازهار و اشکال و فضاء عالم و مجال سیاحت
و طیران و اصوات و الحان اجناس، در کیفیت حال تعجب می
ماند و حسرتها خورد «یا حسرتی علی ما فرطت فی جنب الله»
«فكشفنا عنك غطاءك فبصرک اليوم حدید» «فلولا (۱) اذا بلغت الحلقوم
و أنتم حينئذ تنظرون (۲) و نحن أقرب اليه منكم و لكن لا تبصرون» (۳)
«كَلَّا سوف تعلمون ثم كَلَّا سوف تعلمون»

فصل نهم

- ۹ ادریس صلی الله علیه جمله نجوم و کواکب با او در سخن
آمدند، از ماه پرسید که ترا چرا وقتی نور کم شود و گاه
زیادت؟ گفت بدانک جرم من سیاهست و صقیل و صافی و مرا هیچ
۱۲ نوری نیست و لکن وقتی که در مقابله آفتاب باشم بر قدر آنکه
تقابل افتد از نور او مثالی در آئینه جرم من همچون که صورتهاء
دیگر اجسام در آئینه ظاهر شود، چون بغایت تقابل رسم از
۱۵ حضيض هلاکت باوج بدريت ترقی کنم، ادریس ازو پرسید که دوستی
با تو تا چه حدست؟ گفت تا بحدی که هرگاه که در خود نگرم
در هنگام تقابل خورشید را بینم زیراك مثال نور خورشید در من
۱۸ ظاهر است چنانك همه ملاست سطح و صقات روی من مستقرست
بقبول نور او، پس بهر نظری که بذات خود نگرم همه خورشید را
بینم نه بینی که اگر آئینه را در برابر خورشید آرند صورت
۲۱ خورشید درو ظاهر گردد، اگر تقدیراً آئینه را چشم بودی و
دران هنگام که در برابر خورشیدست در خود نگرستی همه خورشید
را دیدی اگرچه آهنت «انا الشمس» گفתי زیرا که در خود الا آفتاب ندیدی
۲۴ اگر «انا الحق» «یا سبحانی ما أعظم شانی» گوید عذر او را قبول واجب
باشد حتی توهمت «مما دتوت انك انی»

هبت علی صبا یکاد یقول
انی الیک من الحبيب رسول

۳ مدتی دران تفکر بماند که این باد خوش بوی چیست و این اصوات
خوش از کجاست :

یایها البرق الذی تلمع
من ای اکناف الحمی تسطع^(۱)

معلومش نمی گشت و درین اوقات بی اختیار او فرحی در وی می آمد:

ولو ان لیلی العامریة سلمت
علی و دونی تربہ و صفائح
تسلمت تسلیم البشاشة أوزقا
الیها صدی من جانب القبرصائح

۱۲ و این جهالت او ازان بود که خود را فراموش کرده بود و وطن را «نساوا الله»^(۲)
فأنساهم انفسهم» هر وقت که از باغ بادی یا بانگی برآمدی او در آرزو آمدی
بی آنکه موجبی شناختی یا سببش معلوم بودی

سری برق المعرّة^(۳) بعد وهن * فبات برامة یصف الکلالا^(۴)

۱۵ شجارکبا و أفراسا و ابلا^(۵) * وزاد فکاد ان یشجو الرحالا^(۶)

روزی دراز دران حیرت بماند تا بادشاه روزی بفرمود که آن مرغ را
بیارید و از سله و چرم خلاص دهید «انما هی زجرة واحدة» فاذا هم
۱۸ من الأجدات الی ربهم ینسلون» «اذا بعثر ما فی القبور و حصل ما فی الصدور
ان ربهم بهم یومئذ لخبیر»

(۱) در نسخه : یسطع

(۲) در نسخه : نسوا الله

(۳) در نسخه : العرة

(۴) در نسخه : الهکالا

(۵) در نسخه : وایلا

(۶) در نسخه : یشجو الرحالا

فصل هشتم

بادشاهی باغی داشت که البته در فصول اربعه از ریاحین و خضرت و مواضع تزهت خالی نبود، آنهاء عظیم در آنجا روان و اضاف طیور بر اطراف اغصان انواع الحان ادا می کردند، از هر نغمی که در خاطر مختلج می شد و هر زینتی که در وهم می آید در آن باغ حاصل بود، و ازان جمله جمعی طواویس بغایت لطف و زیب و رعونت در آنجا مقام داشتند و متوطن گشته بودند، وقتی این بادشاه طاوسی را ازان جمله بگرفت و بفرمود تا او را در چرمی دوختند چنانک نقوش اجنحه او هیچ ظاهر نماند و بجهد خویش مطالعه جمال خود توانست کرد، و بفرمود تا هم در باغ سله بر سر او فرو کردند کبجز یکی سوراخ نداشت که قدری ارزن در آنجا ریختندی از بهر قوت و برگ معیشت او، مدتها بر آمد، این طاوس خود را و ملک را و باغ را و دیگر طواویس را فراموش کرد، در خود نگاه می کرد الا چرم مستقذر بی نوا نمی دید و مسکنی بغایت ظلمت و ناهموار، دل را بران نهاد، و در دل مترسوخ کرد که زمینی عظیم تر از آن مقعد سله تواند بود چنانکه اعتقاد کرد که اگر کسی ورای این عیشی و مقری و کمالی دعوی کند کفر مطلق و سقط محض و جهل صرف باشد الا این بود که هر وقت که بادی وزیدن گرفتگی (و) بوی ازهار و اشجار و گل و بنفشه و سمن و انواع ریاحین بدو رسیدی ازان سوراخ لذتی عجب یافتی اضطرابی در وی پدید آمدی و نشاط طیران درو حاصل^(۱) گشتی و در خود شوقی^(۲) یافتی ولیکن ندانستی که آن شوق از کجاست زیرا که خود را جز چرم ندانست و عالم جز سله و غذا جز ارزن همه چیزها فراموش کرده بود، و اگر نیز وقتی اصوات و الحان طواویس و نغمات طیور دیگر شنیدی هم شوق و آرزوی او پدید آمدی لیکن متنبه نگشتی ازان اصوات طیور و هبوب صبا، وقتی نشاط ایشان کردی:

(۱) در نسخه: حاصل

(۲) در نسخه: بثوتی

قیاس بنوات خود الحاق میکنند که همه کس بروز بیند و اینک من می
 بینم در عالم شهودم در عیانم حجب مرتفع گشته است سطوح شارق را مع
 ۳ اعتوار ربیبی بر سبیل کشف ادراک میکنم، پریان چون این حدیث بشنیدند
 حالی را فریادی بر آوردند و حشری کردند و یکدیگر را گفتند این مرغ در
 روزی که مظنه عمی است دم پینای می زند، حالی بمنقار و مغلّب دست
 ۶ بچشم هدهد فرا داشتند و دشنامش می دادند و می گفتند که ای روز بین
 زیرا که روزگوری بر ایشان هنربود و گفتند اگر باز نگردي بیم قتلست، هدهد
 اندیشه کرد که اگر روی نگردانم مرا هلاک کنند زیرا که بیشتر زخم بر چشم
 ۹ زند قتل و عمی یکبارگی واقع شود، الهام «كلموا الناس علی قدر عقولهم»
 بدو رسید، حالی چشم برهم نهاد گفت اینک من نیز درجه شما دریافتم و
 کور گشتم، چون حال بدین نمط دیدند از ضرب و ایلا ممتنع گشتند هدهد
 ۱۲ بدانست که در میان پریان قضیه «إفشا السرّ الربوبیه کفر و افشا سرّ القدر معصیه
 و إعلان سرّ کفر» مطردست تا وقت رحلت بهزار محنت کوری مزور می کرد
 و می گفت:

۱۵ بارها گفته ام که فاش کنم

هرچه اندر زهانه اسرار است

لیکن از بیم تیغ و بیم قفا

۱۸ بر زبانم هزار مسمارست

بنفس صعدا می کرد و می گفت «ان فی بیت حبیبی لعلماً جماً لو أجد له
 حملاً» (۱) «لو كشف الغطاء ما ازددت» (۲) یقیناً و آیه «أَلَّا یسجدوا لله الذی
 ۲۱ یخرج الخباء فی السموات والارض» «وان من شیء الا» (۳) عندنا خزائنه و ما
 ننزله الا بقدر معلوم.

(۱) در نسخه: «لو ان بین حبیبی لعلماً جما او اجد له جملة»

(۲) در نسخه: ازدت

(۳) در نسخه: کلا

آفتاب تهدید میکردند، حریا از خدا خود این میخواست مسکین حریا در خود آرزوی این نوع قتل میکرد، حسین منصور گوید:

۳ اقلونی یا تقانی انّ فی قتلّی حیاتی
و حیاتی فی مماتی و مماتی فی حیاتی

چون آفتاب بر آمد او را از خانه نحوست خود بدر انداختند تا
۶ بشعاع آفتاب معذب شود و آن تعذیب احیاء او بود « ولا تحسبنّ الذین
قتلوا فن سبیل الله أمواتا بل أحیاء عند ربهم یرزقون فرحین بما آتاهم الله
من فضله » اگر حفافیش بدانستندی که در حق حریا بدان تعذیب چه احسان
۹ کرده اند و چه نقصانست دریشان بفوات لذت او از غصه بمردندی، بو سلیمان
دارائی گوید « لو علم العاقلون ما فاتهم من لذة العارفين لماتوا كمدا ».

فصل هفتم

۱۲ وقتی هدهد در میان پریان افتاد بر سیل ره گذر، بنشینم ایشان نزول
کرد، و هدهد بغایت حدت نظر مشهور است و پریان روز کور باشند چنانک
قصه حال ایشان نزدیک اهل عرب معروف است، آن شب هدهد باشیانه ایشان
۱۵ ساخت و ایشان هر گونه احوال ازو استخبار می کردند، بامدادی هدهد
رخت بریست و عزم رحیل کرد، پریان گفتند ای مسکین این چه بدعتست که
تو آوردی بروز کسی حرکت کنند؟ هدهد گفت این عجب قصه ایست همه
۱۸ حرکات بروز واقع شود، پریان گفتند مگر دیوانه در روز ظلمانی که آفتاب
بر ظلمت بر آید کسی چیزی چون ^(۱) بیند، گفت بعکس افتاده است شما را همه
انوار این جهان طفیل نور خورشید است و همه روشنای اکتساب نور و
۲۱ اقتباس ضوء خود ازو کردند، عین الشمس ازان گویند که ینبوع نوراست، ایشان
او را الزام کردند که چرا بروز کسی چیزی بیند، گفت همه را در طریق

و غاب الذی من أجله کان غیتی
فذاك فناء فافهموا یا بنی الحسّ

در جواب یکی بیتی می گوید:

۳

اتیه فلا أدری من التیه من أنا
سوی ما یقول^(۱) الناس فیّ وفی فجنسی

یکی از بزرگان می گوید « اقطع عن العلائق و جرّد من العوائق حتی تشهد رب الخلائق » گفت چون چنان کردیم و شرائط تمام بجای آوردیم « اشرقّت الأرض بنور ربّها و قضی بینهم بالحق » و قيل « الحمد لله رب العالمین سلام علی تلك المعاهد انها شریعة وردی^(۲) و مهبط شمالی ».

۶

فصل ششم

وقتی خفاشی چند را با حربا خصومت اقتاد و مکاوحت میان ایشان سخت گشت مشاجره از حدّ بدر رفت، خفافیش اتفاق کردند کچون غسق شب در مقعر فلک مستطیر شود و رئیس سیکارگان در حظیره اقول هوی کند ایشان جمع شوند و قصد حربا کنند و بر سیل حربا را اسیر گردانند تا بمراد دل سیاستی برانند و بر حسب انتقامی بکشند، چون وقت فرصت ۱۲
بآخر رسید بدر آمدند و حربای مسکین را بتعاون و تعاضد یکدیگر در کاشانه ادبار خود کشیدند و آن شب محبوس بداشتند بامداد را گفتند این حربا را طریق تعذیب چیست؟ همه اتفاق کردند بر قتل او، پس تدبیر کردند با یکدیگر در کیفیت، ۱۵
رای شان بر آن قرار گرفت که هیچ تعذیب بتر از مشاهده آفتاب نیست، البته هیچ عذابی بتر از مجاوره خورشید ندانستند قیاس بر حال خویش، و او را بمطالعه ۱۸

(۱) در نسخه: نقول

(۲) در نسخه: ودی

که آفتاب در استوی بودی او آن جام را در برابر می داشت؛ چون ضوء نیر اکبر
بر آن می آمد همه نقوش و سطور عالم در آنجای ظاهر می شد « انا الارض
مدت و الفت ما فيها و تخلت و اذنت لربها و حقت يا ايها الانسان انك كادح
الى ربك كدحا فملاقيه » « لا تخفى منك خافيه » « علمت نفس ما قدمت و
خّرت »

شعر

ز استاد چو وصف جام جم بشنودم ۶
خود جام جهان نمائی جم من بودم

شعر

از جام جهان نمای می یاد کنند ۹
آن جام دفين كهنه پشمینه ماست
جنید راست « طوارق انوار تلوح (۱) اذا بدت »

فصل پنجم

کسی را با یکی از ملوك (۲) جن موافقت افتاد، او را گفت ترا کی ۱۲
بینم؟ گفت اگر خواهی که ترا فرصت التقاء ما باشد قدری از کندر بر آتش نه
و در خانه هر چه آهن پاره است و از اجساد سبعة هر چه صریر و صدا دارد
بینداز (۳) « والرجز فاهجر » و بسکونت و رفق هر چه بانگ دارد دور کن ۱۵
« و اصفح عنهم و قل سلام » پس بدریچه بیرون نگر بعد از انك در دائیره
نشسته باشی و کندر سوخته مرا به بینی « لغيرهم مثل السوء » جنید را ۱۸
رحمه الله پرسیدند که تصوف چیست؟ گفت « هم اهل بیت لا یدخل فيه
غيرهم » خواجه ابو سعید خراز رحمه الله گوید:

وقامت صفاتی للمليك بأسرها

و غابت صفاتی حين غبت من الحبس

۲۱

(۱) در نسخه: يلوح

(۲) در نسخه: با ملوك

(۳) در نسخه: بیندازند

فصل سوم

همه مرغان در حضرت سلیمان علیه السلام حاضر بودند الا عندلیب
 سلیمان مرغی را بر سالت نام کرد که عندلیب را بگوید که ضروریست رسیدن
 ۳ ما و شما بیکدیگر، چون پیغام سلیمان علیه السلام بعندلیب رسید هرگز از
 آشیان بدر نیامده بود، با یاران خود مراجعت کرد که فرمان سلیمان علیه السلام
 برین نسق است و او دروغ نگوید با اجتماع ابعاد کرده است اگر او بیرون باشد
 ۶ و در اندرون اجتماع و ملاقات میسر نشود و او در آشیانه ما ننگجد و هیچ
 طریقی دیگر نیست، یکی سالخورده در میان ایشان بود آواز داد که اگر وعده
 «یوم یلقونه» راست باشد و قضیه «کل لدینا محضرون وان الینا ایابهم فی
 ۹ مقعد صدق عند ملک مقتدر» درست آید طریق آنست که چون ملک سلیمان
 در آشیانه ما ننگجد ما نیز بترك آشیانه بگویم و بنزدیک او شویم و اگر نه
 ملاقات میسر نگردد، جنید را رحمة الله علیه پرسیدند که تصوف چیست
 ۱۲ این بیت بگفت:

و غنی لی من القلب و غنیت کما غنی (۱)

و کثا حیث ما کانوا و کثا حیث ما کثا.

فصل چهارم

۱۵ جام گیتی نمای کیخسرو را بود، هر چه خواستی در آنجا مطالعت کردی
 و بر کائنات مطلع می گشتی و بر مغیبات واقف می شد، آنرا غلامی ساخته
 بود از ادیم بر شکل مخروط، بر آنجا بند و کشای نهاده بود، وقتی کخواستی
 ۱۸ که از مغیبات چیزی بیند آن غلاف را در خرط انداختی، چون همه بندها
 کشوده بودی بدر نیامدی چون همه بیستی در کارگاه خراط بر آمدی، پس وقتی

(۱) در نسخه: و غنی لی منی قلبی و غنیت کما غنی

موران درین بودند که آفتاب گرم شد و شبنم از هیکل نباتی آهنگ بالا کرد مورانرا معلوم گشت که از زمین نیست چون از هوا بود با هوا رفت
 ۳ «نور علی نور یهدی الله نوره من یشاء و یضرب الله الامثال للناس» و ان الی ربك المنتهى «الیه یصعد الکلم الطیب و العمل الصالح یرفعه»

فصل دوم

۶ سلحفتای چند در ساحل نشیمن داشتند، وقتی بر دریا بر سبیل تفرج نظری می کردند، مرغی منقش بر سر آب برسم طیور بازی می کرد، گاه غوطه میخورد و گاه بر می آمد، یکی ازیشان گفت آیا این شکل مطبوع آییست یا
 ۹ هوائی؟ دیگر گفت اگر آبی نبودی در آب چه کار داشتی، سوم گفت اگر آییست بی آب نتوان بود، قاضی حاکم مخلص کار بر آن آورد که نگاه دارید و مراقب حال او باشید اگر بی آب تواند بود نه آییست و نه باب محتاجست، و دلیل برین ماهیست
 ۱۲ کچون از آب مفارقت کرد حیاتش استقرار نپذیرد، ناگاه بادی سخت برآمد و آب را بهم بر آورد، مرغک در اوج هوا نشست، حاکم را گفتند مؤاخذت را بتبیانی حاجتست، حاکم سخن ابو طالب مکی قدس الله روحه که در حق پیغمبر ما
 ۱۵ صلی الله علیه میگوید در باب وجد و خوف «اذ البسه ازال ترتیب العقل عنه و رفع عنه الکون و المكان» گفت در حال وجد مکان از پیغمبر بر می داشت و در حق حسن صالح می گوید در باب محبت در مقام خلعت که «ظهر له العیان
 ۱۸ فطوی له المكان» و بزرگان از جمله حجب عقل هوا را و مکانرا جسم شمرند و حسین بن منصور می گوید در حق مصطفی علیه السلام که «غض العین من الانس» و دیگر میگوید «الصوفی وراء الکونین و فوق العالمین» و همه
 ۲۱ متفقند که تا حجاب بر نخیزد شهود حاصل نشود و این گوهر که در محل شهود می آید مخلوق و حادثست.

همه سنگ پستان بانگ بر آوردند که گوهری که مکانی باشد چون از مکان بدرود؟ از جهات چون منقطع شود؟ حاکم گفت من نیز از بهر این گفتم این
 ۲۴ قصه بدان درازی، سنگ پستان بانگ بر آوردند که «عزلناک» تو معزولی و خاک بر رو پاشیدند و سر در نشیمن بر دند.

رساله

لغت موران

بسم الله الرحمن الرحيم رب زدنی علماً*

سیاس مبدع همه را که بحقیقت همه همگی باعتراف موجودات از روی شهادت وجود سزاوارست و درود بر سید اولاد بشر محمد مصطفی صلی الله علیه و آل او و به روانشان ۳

یکی از جمله عزیزان که رعایت جانب او برین ضعیف متوجه بود التماس کرد کلمه چند در نهج سلوك اسعاف کرده آید بشرط آنکه از نا اهل دریغ دارد انشاءالله و آنرا لغت موران نام نهاده شد و بالله التوفیق . ۶

فصل اول

موری چند تیزنگ میان بسته از حسیض ظلمت مکمن و مستقرّ اول خویش روی بصحرا نهادند از بهر ترتیب قوت ، اتفاق را شاخی چند ز نبات در حیز مشاهده ایشان آمد و در وقت صبح قطرات ژاله بر صنجات سطوح آن نشسته بود ، یکی از یکی پرسید که این چیست؟ بعضی گفتند که اصل این قطرات از زمینست و بعضی گفتند از دریاست علی هذا در محل نزاع افتاد ، موری متصرف در میان ایشان گفت لحظه صبر کنید تا میل او از کدام جانب باشد که هر کسی را زی جهت اصل خویش کشتی باشد و بلجوق معدن و منبع خود شوقی بود همه چیزها بسنج خود منجذب باشند نه بینی که کاوخی را از مرکز زمین بجانب محیط اندازند چون اصل او سنگیست و قاعده کل شیء یرجع الی أصله ، مهندس بعاقبت کلوخ بزیر آید ، هر چه بظلمت محض کشد اصلش هم از انست و در طرف نور الوهیت این قضیه در حق گوهر شریف لایح تر است توهم اتحاد حاشا هر چه روشنی جوید هم از روشنیست . ۹ ۱۲ ۱۵ ۱۸

ثلاث رسائل

من تأليف

شيخ شهاب الدين سهروردي مقتول

